

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZILÁDY ÁRON

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

CSÁSZÁR ELEMÉR

*

HUSZONHATODIK ÉVFOLYAM

HARMADIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1916

TARTALOM.

Tanulmányok, értekezések :

	Lap
<i>Bayer József</i> : Vázlatok a magyar művészet múltjából. IV. A »Pesti műegylet« és első kiállítása 1840-ben. V. A második műkiállítás Pesten s annak közhatása az irodalomban	257
<i>Zsigmond Ferencz</i> : Jókai írói munkássága a szabadságharcig	275
<i>Décsi Lajos</i> : Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VI. A Lipcsei-codex	305

Adattár :

Hét levél Kazinczytól, kilencz Kazinczyhoz. II., bef. közl. <i>Harsányi Istvántól</i> ...	344
Madách egy drámai töredéke. Közli: <i>Vértesy Jenő</i>	352
Arany János egy ismeretlen levele. <i>Kardos Lajostól</i>	355
Helmezi levele Sipos Pálhoz. Közli: <i>Dr. Kristóf György</i>	356
Szentmiklóssy Alajos levelei. I. közl. Közli: <i>Szücsi József</i>	357

Könyvismertetés :

Doktori értekezések 1915-ben. 5. Prém Loránd: Kövér Lajos élete és drámaírói pályája. — 6. Vnutschó Berta: Jókai Mór drámai munkássága. <i>Király Györgytől</i>	378
Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. <i>Jaulusz Ilonától</i>	379
Magyar Shakespeare-Tár, VIII. k. K. E.-től	381
Helyreigazítás	382
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	383

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Az Irodalomtörténeti Közlemények megjelenik évenként négyszer (január, márczius, június és október hónapokban) 8—8 íves füzetekben. Előfizetési ára egy évre 10 K., egy-egy füzet ára 3 K.

Szerkesztő lakása: Budapest, I., Pauler-u. 4.

VÁZLATOK A MAGYAR MUVÉSZET MÚLTJÁBÓL.

(Második és befejező közlemény.)

IV.

A »Pesti műegylet« és első kiállítása 1840-ben.

Az 1839/40-iki országgyűlést korszakos jelentőségűnek szokták föltüntetni abból a szempontból, hogy ekkor jött volna létre a kibékülés a nemzet és a kormány közt. Helyesebb volna ezt csupán fegyverszünetnek nevezni, mert az egyik fél kényszerűséből nyugodott bele a helyzetbe, a béke tartósságát pedig előre is kétségesse tette, hogy emez egyik félnél teljesen hiányzott az őszinte szándék, valamint a nemzeti kívánalmak jogosságát elismerni kész politikai bölcsesség. Egy szempontból mégis nagy jelentőségű volt, abból t. i., hogy a társadalmi úton megindult tevékenység elé nem vetett gátakat a kormány. Nem avatkozott a dolgokba támogatólag, de nem is hátráltatta azokat kifogásaival, legalább nyíltan nem. Ennek az egészséges társadalmi mozgalomnak egyik tüneteként jut homlokterbe, elhanyagolt művészi életünk föllendítése érdekében, egy művészi egyesület megalakításának kérdése, melynek nyomán már 1839 november első napjaiban életbe lép a Pesti műegylet.

Ezen egyesület megalakításakor és céljainak kijelölésekor kétségen kívül nagyobb szerepet játszott a jó szándék, mint a szakértelem, s inkább a jelen lebegett a megalkotók szeme előtt, mint a jövő, hogy úgy mondjam: inkább gondoltak *általában a művészetre*, mint sajátosan *a magyar művészetre*. A műkedvelők jó igyekezetének nem tudott — vagy tán nem is akart — egyelőre ez a szakértelem helyes irányokat kijelölni. A gyors cselekvés szükségének hiúsággal vegyes érzete azonnal kész eredményekkel akart előállni, hogy így legalább külsőségekkel igazolja fönnállásának szükségét, helyességét, életrevalóságát. A 40-es évek magyar társadalma oly sokfelé volt igénybe véve, hogy a gyorsan jelentkező siker nélkül elvesztette volna bizalmát minden olyan új intézménnyel szemben, mely alig létesítve, már is nem tud határozott kész eredményekkel előállni. Ez magyarázza meg aztán, hogy sok, alapjában jó vállalkozás téves irány felé tereledött, s az első látszólagos nagy siker oly bajok forrásává lőn,

melyekből csakis nagy rázkódtatások árán tudott később kibonyolódni, vagy a melyek nem egy vállalkozásnak teljes fölsülését vonták maguk után.

A Pesti műegylet is, úszva az árral és hogy gyors cselekvéssel kézzelfogható eredményekkel is dicsekedhessék, megalakulása 8-ik hónapjában megnyitotta első műkiállítását 1840 június 7-én. Egykorú referensek naivan lelkesülő s óvatosan bíráló megjegyzései révén arra a meggyőződésre jutunk, hogy ez a kiállítás alig volt egyéb hevenyészett, szakértelem nélkül összeszedett, javarészt művészi érték nélküli tárgyak zsibvásáránál, melyen az értékes képek az elenyészően csekélyebb számot képviselték. Az egyik referens őszintén bevallja, »hogy a beküldött műdolgozatok között olly silányak voltak, hogy a bécsi akadémia tanítványainak leggyengébbje is azt magáénak vallani irtóztott volna«. Ugyanaz a referens azon óhajlásának adott kifejezést, hogy bárcsak »némmelyek, a helyett, hogy efféle hasztalan mázolásokkal töltik a drága időt, inkább virágzó művészeti akadémiákban keresnék kimívelésüket; ott legalább jól rajzolni tanulnának, a színadásban készséget szerezni ügyekeznének, s azután mint ügyes képirók térnének vissza hazájukba«. A szobrászati művekre meg épen azt jegyzi meg, hogy azok még a közepszerűségen is alul maradtak, s azért »mint tanítványi darabokat« megemlítésre se tartja méltóknak. Egy másik referens legajább két kiállítót tart megemlítésre méltónak: *Casagrandet és Lentulust*. Amaz Pyrkernek gipszbe öntött mellszobrát és *Sz. János a pusztaiban* cz. képet állította ki, emez »millyviaszba nyomott« (!) két arczképet, »mellyek elég szorgalommal ugyan, de kevés kifejezéssel dolgozvak«.

A festmények nagyobb része bécsi és müncheni festőktől került ki, s így már ez az első kiállítás is jelezte a Pesti műegylet azon irányát, hogy kiállításaival csupán a magyar pénzpiacot akarja a külföldi festőknek hozzáférhetőbbé tenni.

E tudósítások egyikének legbecsesebb része kétségtől az, midőn névszerint felsorolja azon kiállítókat, kik hazánkban születtek, megjegyezvén róluk, vajjon külföldön élnek-e, vagy itt a hazában. E névsor becses adalék a magyar művészet történetéhez, s csak az a kár, hogy a Pesti műegylet épen ezen névsorra tekintettel nem jutott azon belátásra, hogy művészi céljainak csak akkor fog igazán megfelelni, ha e magyar művészek érdekeinek ügyét teszi gondozása legkiválóbb tárgyává. Pedig valóban figyelemre méltó dolog lehetett volna már az is, hogy íme a véletlen egyszerre több mint 30 magyar művész nevét vetette a fölszínre, nem is említve azt, hogy Ferenczy István, Faragó József, Rombauer János stb. elő sem fordulnak a névsorban.

Íme a tőle összeállított névsor: Alconieri (Bécsben), Aumeyer Mihály (Pesten), Balkay Pál (Egerben), Barabás Miklós (Pesten), Boutibonne (Bécsben), Brodszky Sándor, Casagrande (Pesten), Einsle (Budán), Heinrich E. (Pesten), Jankovich (Párisban), Joannovits

Katalin (Fehérvárott), Kann Henrik (Pesten), Kärbling Henriette (Pesten), Kiss Bálint (Pesten), Lacza Endre (Kalocsán), Lang Rudolf (Bécsben), Marastoni Jakab (Pesten) Markó (Firenzében), Medvey (Pesten), Molnár József (Pesten), Nákó (Pesten), Nigg József (†), Pfeiffer Ignác, Pfeiffer Ilona (Pesten), Rausch I., Roth Emánuel, Schmidt József (Bécsben), Schöffl Borbála (Pesten), Szálé János (Bécsben), Tikos (Bécsben), Treu (Selmeczbányán) és Weide (Budán). Kár, hogy tudósítóink alig egy-két magyar festő művére térnek ki, s így egészében alig nyerhetünk világos képet arról, minő sikert vívtak ki maguknak magyar művészeink? De, ha a sorok közt akarunk olvasni, akkor az egy Markót kivéve, a többi magyar művészről el kell mondani, hogy háttérbe szorultak a bécsiek és a müncheniek mellett. Pedig az egyik tudósító a maga hazafias álláspontjának jellemzésére a következő naiv valamomással kezdi tudósítását: »A haza szellemi s anyagi haladásának örvendő ember, elfogúlva, szorongó szívvel s azon gondolatoktól gyötörve lépdél fel a városi redutteremek felé, melyeknek csarnokában és étteremeiben a művek kiállítvák, valljon oly méltányos s kimélő leend-e ítéletében a kezdet iránt, a csupán külföldit imádó, s minden hazait kicsinyléssel, gúnyos orrfintorgatással megvető is, mint ő, mint az azt elgondolni tudó: hogy kezdetben a világ is tökélyetlenebb volt és csak több természeti háborgás s általános új átalakulás által lett azzá, mi most... de aggodása csakhamar mondhatlan kéjjé s édes ámulássá változik, midőn a csarnokba lépve, első tekintetre is oly tárgyakba ütközik szeme, melyek előtt a legfínnyásabb követeléseknek is lohadni s ha magasztalásukra nem is, de elismerésre mégis fakadniok kell«. És ebből az elismerésből kevésnek, az elragadtatásból csak egynek jutott a magyar művészek közül. Balkay Pálról annyit mond, hogy benne »derék virágfestőre« talált. Aumayer Mihály *Kíváncsi fiúja* ugyan nem valami gyönyörű, de az indulat kifejezése a gyermek arczán jól el van találva. Barabás Miklós *Galambpóstája* azonban már elragadja. »A carnatio gyönyörű, a redőzet igaz és könnyű; s ha valami kívánni valót a festmény hagyna, nem lenne egyéb, mint azon óhajtás: vajha a művész úr kissé sílfidebb termetet adott volna örvendő hölgyének«. Megemlíti azonfölül ugyane művész két »gyönyörű krétarajzát«: *Haramija-vezért* és egy arczképét, valamint más egyéb arczképeit, »mellyeknek mindannyiján van egy-egy jellemző vonás, a mesterkezet és psychologot megismerető.« Így szól az egyik (*Parlagi* név alá rejtőző) referens. De a másik, a dologhoz jobban értő architektus, Novák Dániel, már nincsen ennyire elragadtatva Barabás *Galambpóstájától*. Megengedve azt, hogy a gondolat jó s természetes, és a »színfelhordás« is meglehetősen, a szemek kifejezéssel teljesek, de a rajz ellen annál több kifogást tud emelni. »Hogy az arcz hibátlan legyen — írja — azt a festész maga sem hitetheti el magával s hogy a fej nagysága által a vállakhoz képest a nyak rövid, azt kiki belátja; hogy

ezentúl a mocskos árnyék helyét tisztább árnyéklás válthatná fel, azon alig kételkedhetik valaki; s hogy végre a draperia nem atlasz, vagy hozzá hasonló vászon szövet, hanem kívölgylet (!) vas, vagy ha úgy akarjuk, sárgaréz pléhek, mit maga az árnyéklás módja is bizonyítani látszik, a festész maga is elismerendi. Az arczon magán is nem természeti pirosságot, hanem pirosítót, vagy lakkot vélünk dúsan felhordva látni. « Már jobban tetszik *Agg katonája*, kinek ránczos képe »mindamellett is nem száz, hanem valamivel ötvenet meghaladó s némi bajokat kiállott vént mutat. « Novák részéről nem nagy ízlésre vall, midőn azt ajánlja Barabásnak, hogy ha agg személyeket akar festeni, Denner Boldizsár részleteket túlzón kiemelő modorát vegye mintául. Nem vonja egyébként kétségbe Barabás »iparát« és tehetségét, de azt jövendőlgeti, »ha a kezdő művész valamely képzőművészeti akademiában tökéletesítendő még magát s azután historiai darabokkal is foglalatoskodni fog, derék művész válhatik belőle idővel s becsületére leend hazájának, ha el nem bízva magát, igaz ösvényt követend. . . »

Einsle arczképét, de főleg tanulmányfő-jét dicsérettel említi Parlagi, ez utóbbit, mint a »mellyre borzadva s mégis örömmel néz az ember. Milly jártas ecsettel van itt a világ megtörése kezelve — kiált fel elragadtatással — milly szívvrázó az indulatkifejezés!« Novák ellenkező véleményen van. Ő az arczképet magasztalja, ellenben a tanulmányfő nem felel meg a várakozásának. Nem tudja kitalálni, vajjon a művész mit akart kifejezni e tanulmányfővel, írja naiv referensünk. »A fájdalom talán csupán gyomorgörccstől okoztatik, vagy pedig túrhetetlen fogfájástól, melly egész testét megrendíti. Az orvos ebben találván a fájdalom okát, e szerint írná meg receptjét is. Megengedve azt, hogy a festész szerencsés arczkép rajzoló, tagadjuk, hogy ő képes indulatokat is természetesen kifejezni; s mivel más egyéb rajzaiban is kitűnt ismeretlensége a perspectivával, melly nélkül historiai és tájfestést nem is képzelhetni, azt tanácsolnók: hogy át nem hágva a korlátot, az arcz s egyes alakok festésénél megállapodjék, nehogy eddig szerzett érdemei csonkulást szenvedjenek«. Azt ajánlja neki, hogy Lavatert és — Hogarthot tanulmányozza!

Míg a kisebb jelentőségű többi magyar kiállítót Novák meg sem említi, Parlagi ezekről is mond egyetmást. *Gaal Gusztáv* aquarellejáról ugyan megmondja, hogy azok alig emelkednek a középszerűségig, de *Ivanovics Katalin* »fehérvári hazánk leánya arczrajzát« rajzban méltánylandónak mondja, ha mindjárt szerinte nem is elégíti ki »minden tekintetben«. Párizsban lakó hazánkfiának, *Jankovicsnak*, tájképéről (*Vidék és romok Nápoly környékén*) egyebet nem említ meg, mint hogy azt vezetett hazánkfia az egyesületnek ajándékozta. Kargling Henriette »pesti hazánk leánya« csendéleteiről, virág- és arczképfestményeiről emlékeztet, azt mondja, hogy a két, első helyen említett genreből »ritka szerencse és hűség-gel dolgozik«. *Kiss Bálint* arczképeit nem emeli ki, de annál

elismerőbben nyilatkozik a *Falusi vacsora* cz. genre-képéről. »Ha a lepényvivő asszonynak — írja — kissé feszes állását lerójuk, az egész, mind színsoportozat, mind perspectívjében tökélyes egész; az arcok kifejezése characteristicai: különösen a bográcsfogó öregé.«

Marastoni Jakab művész, számos »s többi közt jól talált arcrajzot is« állított ki, azonfölül egy *Alvó hölgyet, Velenczei vízhordozó leányokat* s egy Tizian-másolatot (*Keresztelő Szt. János*). De amazok némelyikében mód nélkül rikitónak tartja a színezést — ebben pedig szerinte sz. János »mumiai sárgabőrű lény.« (!)

A kiállításnak csupán egy magyar művésze van, kinek képei előtt mind a két referens meghajtja zászlóját. Ez *Markó Károly*. Parlagi »magyar Claude Lorraine«-nek nevezi el. Szerinte a műegyesület büszke lehet arra, hogy képeit (két olasz tájképét) kiállíthatta, »mert ez valóban ritka szerencse, minővel már rég hírben álló intézetek sem dicsekedhetnek«. Képeiről így ír: »maguk azok a természet, egész mezetlenségében s pompájában, egyszerűségében és gazdagságában, vászonra varázsolva. A hívebben vissza nem adhatott lombok között szellőket vélünk susogni; a harmatos füvet dagadni képzeljük; az árnyakba hűsölni vágyakozunk; a virágnak csak illata hiányzik, a csermelynek pedig suttogása. S milly utánozhatlanok romjai, levegője. Alakjai ellen ugyan lehetne némi kifogás, de az a többi tökély mellett elenyészik.«

Ugyanilyen szellemben szól Novák is Markó képeiről, melyeket ő is az idei kiállítás valóságos díszének tekint. »A barnásan tartott aly, a falombozatokkal együtt, éppen azon szint árulják el, melyeket Olaszországban, jelesül Florencz vidékén észrevehetni. A perspectiva e festményekben olly igaz, s a színelők, a színközepek és színfenékek elosztása annyi művészies elrendezést mutat, hogy azok Ruisdael, Harkert, Everdingen tájfestvényeivel méltán vetekedhetnek. A staffage olly jó, hogy nagyítóüveggel megtekintve Teniers alakjaival a próbát kiállják.« Nincs azokkal egy véleményen, kik azt állítják, hogy Markó az alakokkal nem tud bánni. Szerinte ellenkezőleg »ritkán mutathatni fel egy tájfestményt, melyben ilyes kis, úgy szólva architekturai alakok (!) illy művészi ügyességgel s merészséggel berajzolva és színekkel olly jól ellátva volnának«...

Ezen a tárlaton állít ki először »egy fiatal hazánkfia... bicskei születésű Pestvármegyéből« *Molnár József* is. *Fazék-kötő drótosítója* Parlagi szerint »tanítványi ugyan«, de tehetséget mutató darab.

A magyar kiállítók közül még megemlíti ezen referensünk *Medvey* »paránydad arczképeit« aquarelleben, Nigg Józsefnek porcelánra festett virágjait, mint »legmeglepőbbeket«. Schmidt József történeti festményei közül gyöngének tartja a következő hosszú címűt *Corvin János lovaggá emeltetése atyja által Belgrád*

várának bevétele után, de »több becsünek« Hunyadi János halálát.

Treu-től a *Záloguevés* igen jó gondolat, de kivitelben gyöngé; annál jobb szerinte Tikosnak *Nyúlárusa*, mely előtt mindenki örömmel áll meg. »A nyúl természetihívebben nem is rajzolható, az árus pedig olly rábeszélő arczzal ajánlja áruját, hogy a néző késznek mutatkozik megvásárlására«.

Az egykorú »műkritika« kezdetlegességének jellemzéseken megemlíti, hogy Parlagi az utólag érkezett művek sorában megemlíti Faragó Józsefnek (»naturalista szobrásznak«) *Armeniáját* »tajtba vésve« és a lévai születésű Hallgass Mátyásnak, ki Casagrande műtermében tanul, »Canova után egy másolatnak másolatát, en basrelief gipszben«. Bírálatát e jellemző sorokkal végzi: »Adja hazánk nemtője, hogy mindkettőből Canova váljék.« Sajnos, Parlaginak ez a nem közönséges óhajta teljesületlen maradt!

Novák Dániel beszámolója már nem végződik ily kíméletes óhajtasokkal. Ő bátran megmondja, hogy sajnálja, ha az ideai kiállítás magyar művészeiről nem nyilváníthatott jobb véleményt, és végül azt tanácsolja, »igyekezzenek a festészettel foglalatzkodni akaró hazánkfiai az igaz s pontos rajzolásban gyakorolni magukat és a színek keverésében és felhordásában ügyes mesterek igazgatása alatt készséget szerezni, nehogy külföldi mesterek dolgozataira és magányosok festvénygyűjteményeikből kiszedetésekre legyünk kénytelenek szorulni s ez által a műkiállításnak némi fontosságot adni.«

Így végződött az első műkiállítás Pesten. Hogy a Pesti műegylet hazafias érzése mekkora volt, azt csupán két ténynyel óhajtuk bizonyítani. Kisorsolásra ugyanis 31 olajképet és 4 aquarellet vett meg. A 31 kép közül 6 magyar festőtől 8 drb., 25 pedig idegentől volt. A megvett magyar képek ezek voltak: 1. Schmidt Józseftől: *Hunyadi János halála*; 2. Barabás Miklóstól: *Galambposta*; 3—4. Aumayer Mihálytól: két *Tanulmányfő*; 5. Kärbling Henriettától: *Gyümölcsök*; 6. Weidetől: *Koldus*. A négy aquarelle közül három Gaaltól volt: a) *Tengeri hajók*; b) *Havasok*; c) *Beczkó vára*. Összesen tehát 9 magyar és 26 idegen képet vásárolt!

A másik tény az, hogy a kisorsolás eredményét az egyesület titoknoka, »hivatalosan legelőször« ... a *Pesther Tageblatt* 188-ik számában tette közzé!

Azt hisszük, e két ténynyel már kezdetben elárulta a Pesti műegylet, hogy minő mértékben óhajta magyar művészi egyesületként szerepelni.¹ És e két tény annál furcsábbnak fog feltűnni, ha figyelembe vesszük, hogy a Pesti műegylet ez első évi elnöke Trefort Ágoston, titoknoka Szalay László volt. Egy más helyütt

¹ V. ö. Honművész 1840. II. évf. 53., 54., 55. sz. (Parlagi); 60., 61., 62. sz. (Novák Dániel); 63. sz. (Képvásárlás); 65. sz. (Sorsolás).

részletesebben szólunk majd egykorúak véleménye alapján e nemzetetlen irány titkairól, itt csak tényeket hoztunk fel a Pesti műegylet emez irányának jellemzésére.

Az 1840. évi november 8., 9. és 14-iki közgyűlés egypár érdekes adatot tett közzé ez első év eredményéről. Ezek főbbjeit megemlítjük, hogy a Pesti műegylet első évi közhatásáról fogalmat alkothassunk. A társaság első évi bevétele 7664 frt 8 kr., kiadása 7618 frt $5\frac{3}{4}$ kr. volt s így az első év pénzmaradványa: 46 frt $2\frac{1}{4}$ kr. A kiadások közt a legnagyobb (4007 frt 36 kr.) tétel a képek bevásárlására esik. De sokkal tanulságosabb volna azt tudni, hogy ebből mennyi esett a 9 magyar és mennyi a 26 idegen képre. Tetemes összegbe került a jutalomkép (Dannhauser Józseftől: *Az anyai öröm*), reproductiója: 1678 frt $9\frac{3}{4}$ kr.-ba! A szállítás és vámbér szintén nagy összeget emésztett fel: 788 frt 33 kr-t! A közönség részvételét illetőleg becsebb adat, hogy a kiállítást az első évben 8976-an látogatták és a »magán-műbarátok« 2757 pengő forint ára képet vásároltak. Még többet érne azt tudnunk, hogy mily képek, mily áron kerültek műbarátaink magántulajdonába.

Ez a közgyűlés különben egészen megújította tisztikarát. Trefort helyébe Fáy Andrást választotta közfelkiálltással elnökévé az 1840/1-ik évre. Választmányi elnöke: Wagner Sándor, alelnöke: Kossuth Lajos lett. Levelezésre ügyelőkül Hajnik Pál és Iszer Vilmos, titoknokul Szekrényessy Dániel választattak meg. A választmányba belékerültek az irodalmi, politikai, művészi élet legkiválóbbjai, köztük Barabás Miklós, br. Eötvös József, Ferenczy István, Klette [Keleti] Károly, Lukács Móricz, Pfeffer Ignác, Rosty Albert, Schedel Ferencz, Szalay László, Tasner Antal, Trefort Ágoston, Weide Vilmos, Zlinszky János. A közgyűlés lényeges változtatásokat tett az alapszabályokon, igazgató tisztviselői számára választmányilag kidolgozott utasításokat adott s kijelentette, hogy a műkiállítást illető szabályait később fogja »közönségesíteni«. ¹ Hogy mindez külön és együttvéve nem volt elég arra, hogy a Pesti műegyletet a *magyar művészet* gondozó és felnevelő dajkára avassa, sajnos, a későbbi évek nagyon is igazolták.

V.

A második műkiállítás Pesten s annak közhatása az irodalomban.

A Pesti műegylet által rendezett második »Műkiállítás« 1841 június 21-én nyílt meg a városi redoute-épület vendéglői szobáiban, az I. emeleten, annak a Nagyhíd- (ma: Deák Ferencz-) utca felé eső részén. A *Honművész* tudósítója azt látta, hogy mind a műdarabok, mind a hazai művészekről beküldött tárgyak sokkal

¹ V. ö. *Honművész* 1840. II. 101. sz.

nagyobb számmal vannak az idén, mint tavaly voltak. Az idén is mint tavaly több, későn érkezett jeles festményt nem vettek föl a »nyomtatott lajstromba«, mindazáltal ezek is — bár szám és a művész neve nélkül — »közszemlére szintén kitétettek.«¹

A fönntemlített »nyomtatott lajstrom« ma már valószínűleg sehol se található meg. Annál értékesebb a tudósítónak a Honművész hasábjain közzétett jegyzéke, melyben felsorolja azon kiállított műtárgyakat, »mellyek részint hazafias (!), részint művészi tekintetből« az ő figyelmét is magukra vonták. A kiállított tárgyak összes száma 377. Ebből olajfestményre a legtöbb esik: 330 db. Rajzra, »réz-, aczél-, kőmetszvényre«, miniaturere, aquarellere 43. »Képfaragó mívекre« ellenben csak négy. Az itthon és külföldön élő magyar kiállító művészek száma e kiállításon 42 volt, kik 82 olajképet, 2 szobrászati és 14 egyéb művészeti tárgyat állítottak ki. A kiállított műtárgyak több mint $\frac{1}{4}$ része tehát magyar volt, a mi kezdetül elég kecsegtetőnek mondható.² De ha a magyar tárgyú idegen műveket tekintjük, akkor a kiállítás még többet nyer magyaros jellegben. Ime a gyűjtemény magyar tárgyú képei: 1. Eybl F.-tól: Fáy András, Kossuth és Hild arczképei köre. 2. Corvin Mátyás lovagszobra gipszből, Wiedemann M.-tól. 3—4. Szálé Jánostól: *Magyar vidék és Liget, Ovár környékén*. 5. Sterrer Ferencztől: *Huszárok*. 6. Waltmann Jakabtól: *Battyhány hgk. Törzsvára romjai*. 7—8. Glatz Tivadartól: *Halastó a Kárpátokban és Murányi vashámoz*. 9. Hess Károlytól: *Magyar ménló feje*. 10. Pollack Vilmostól: *Huszárkémlés*. 11. Heumerlein K.-tól: *Sobri halála (!)*. 12. Rosmayr Jánostól: *Pozsony*. 13. Herbsthofer Károlytól: *Gara Miklós védi a két királynőt*. 14. Heicke Józseftől: *Pusztai csikósok*. 15. Schmidt Józseftől: *Árpád az alaptörvényeket alkotja (!)*. 16. Schindler Károlytól: *Élelmet vivő huszár*. 17. Schiavoni Antaltól: *Schodelné*. 18. Frankenberger Jánostól: *Sz. László király*.

Összeállítottuk e kiállítás magyar művészeinek betűrendes jegyzékét is a képtárgyak megjelölésével. Ez összeállításunknak, azt hisszük, nagyobb hasznát fogja látni az, ki a XIX-ik évszázad magyar művészetének történetét fogja kimerítően megírni, mintha a Honművész rendszertelen adatai után kellene indulnia. Igaz, hogy e 42 magyar kiállítónak legnagyobb része ezúttal is csak dilettans; néhányja meg inkább iparművészetet űz, s közülök alig egy-kettőnek a neve jut az utókorra; de az úttörőkről se illik megfedkezünk, kik talán kezdetleges műveikkel ebben a korban közelebb állottak közönségükhöz, mint a legelsőök. Mindenesetre közremunkáltak a közizlés emelésére s így jogot nyertek arra, hogy legalább nevüket és az akkori közizlés tekintetéből is jel-

¹ I. I. 1841. I. félév 51. sz.

² Joó János tudósítása szerint Szentpéterynek Mazeppát ábrázoló ezüst domborműve is ki volt állítva, de mint gr. Batthyány Kázmér magántulajdona.

lemző képtárgyaik és képeszméik emlékét megőrizzük az utókor számára, mely a jelentéktelennek látszó dolgokból is tud figyelemre méltó következtetéseket vonni.¹

A nélkül, hogy e kiállítás műveltségtörténeti jelentőségét kicsinyelnők, művészi értékét nagyon csekélynek kell tartanunk. — De beszéljenek az adatok.

Íme a kiállítók és műveiknek lajstroma:

A. E. gróf

Pesten.

1. Pesti utszasöprő gyermekek.

Balkay Pál

Egerben.

1. Téli vidék. Fidaniz után.
2. Kétségbeeső Artemisia.
3. Tájkép (reggel).
4. Baromfiak.
5. Vak Tóbiás gyógyítása.

Barabás Miklós

Pesten.

1. Schodelné mint Norma.
2. A szalagfü.
3. Családkép.
4. Arczkép.

Bellók György

Bécsben.

1. Corinthi Eudamidas végrendelete, Poussin után, ironnal rajzolva.

Borsos József

Bécsben.

1. Sárközvidéki leány.
2. Rabló a börtönben.
3. Csendélet (6 db).
4. Hálaérzet.

Engert Vilmos

Pesten.

1. Két arczkép. (Miniature.)

Frühling Károly

Pesten.

1. Az utolsó Hohenstaufen Konrád. Sepiafestmény.)

Gaal Gusztáv

Bécsben.

1. Hattyutó, Hohenschwangau mellett. (Aquarell.)
2. Sümegh vára. (U. az.)

Heinrich Ede

Pesten.

1. Meglepett nyilatkozmány.
2. A művész saját arczképe.

Helldwein István

Pesten.

1. Magyarország pártfogója. (Miniature.)

Hora I. L.

Pesten.

1. Arczkép.
2. Arczkép.
3. Arczkép.
4. Tanulmányfő.
5. Bretagnei pórno.
6. Arczkép.
7. Arczkép.
8. Bern vidéki hajadon.

Indrikovics János

Budán.

1. Tájrajz.
2. Gyümölcsök s virágok.

Kann Henrik

Pesten.

1. Leskelődő rabló.

Karafiát Emmelina

Pesten.

1. Tyroli vidék.

¹ A kiállítás megnyitását jelentő egyik hírlapi közlemény így kecsegtette a közönséget: »Örömmel jelenti előlegesen, miként honi művészeink által beadott igen becses műveken kívül, messzre külföldről beküldött oly jeles és számos műdarabban gyarapult az idei műkiállítás, miszerint biztos reményt táplál az egyesület az iránt, hogy a t. cz. közönségnek ritka műélményt fog nyújtani.« (Jelenkor 1841. 47. sz.).

Kärgling Henriette

Pesten.

1. Csendélet.
2. Gyümölcsök.
3. Fiatal jósnő.
4. Gyümölcsök.
5. Csendélet.

Keresztury Mária

Pesten.

1. Himzett kép.
2. Himzett kép.

Khoor József

Pesten.

1. Házasságtörő nő.
2. Római koldus.
3. Gyümölcsök.
4. Gyümölcsök.

Kiss Bálint

Pesten.

1. Arczkép.
2. Kilátás egy ablakból téli zajláskor.
3. Úti jelenet.
4. Hunyadi János két szerb rabló ellen.
5. Dobó István.

Kosareck M.

Budán.

1. Sakkjátszó.

Kovács Mihály

Bécsben.

1. Zsákmányra akadt parti lakósok.

Lestyán János

Pesten.

1. Arczképek.

Libay Samu

Besztercebányán.

1. I. Ferencz király mellszobra. [Ezüst filigran sodronyból; 65000-nél több részből összeillesztve. Lásd e műdarab részletes leírását a *Jelenkor* 1841. évfolyama 45-ik számában a Budapesti napló cz. rovatban (első hasáb). E mű különben már 1840 végén előbb Bécsben volt kiállítva. Ez

alkalommal először ismertette részletesen a *Honművész* hasábjain [1840. II. 104. sz. 837—8. lap] B—gh. J—f.

Lövy E.

Pesten.

1. Nagyszerű egyveleg. (Quodlibet.) Tollrajz.

Madách Pál

Pesten.

1. Landeck romjai.
2. Jordan melletti vidék.

Markó Károly

Pisában.

1. Magyar vidék.
2. Tájkép.
3. Tájkép.

Müller János

Pesten.

1. Drezda melletti vidék.
2. Napoleon visszatérte Elbából.
3. Neápoly egy része.
4. Ossian. Gerard után (tusólt rajz.)

O. T. bárónő

[Valószínűleg Orczy Thekla bárónő.]

1. Angyali üdvözllet. (Sepiafestmény.)

Petrovics Demeter

Baján.

1. Megváltó Krisztus. (Szoborka érczből.)

Pfalz Ferencz

Eszéken.

1. Gyümölcsök.
2. Vén Sibyllák.
3. Lucretia.

Pfeffer Ilona

Pesten.

1. Paraszt-jelenet.

Pichler Károly

Nagymihályon.

1. Lomniczi csúc.

Rauch F.

Budán.

1. Kaltenleutgebeneri vidék.

Remekházy Mária

Pesten.

1. Krisztusfő. (Selyemre hímezve.)

Ságody József

Budán.

1. Falusi vidék.
2. Vak koldus.
3. Enyelgő kéményseprő.

Schernhofer Ida

Pesten.

1. Briel háttere.
2. Rudelsburg.

Schwindt Károly

Pesten.

1. Arczkép.
2. Arczkép.
3. Arczkép.
4. Arczkép. (Pasztell-festmény.)
5. Ámor rózsák közt. (Miniature.)

Schwindt Zsófia

Pesten.

1. Stajer vidék.
2. Nagyanya.
3. Gyümölcsök.
4. Macskával játszó két leány.

Slech Alajos

Vácson.

1. Gyümölcsök.

Tikos Albert

Kassán.

1. Tanulmányfő.
2. Leányka alvó ölebével.
3. Tót pásztorfiú ebédjénél.
4. Arczkép.
5. Olvasó leány.

Vandza Mihály

Miskolczon.

1. Egyveleg.

Weber Anna

Budán.

1. Esti tájék.

Weide Vilmos

Budán.

1. Déli nyugalom.
2. Katonaszállásolás.
3. Politizáló magyar parasztok.

A Pesti műegylet eme második, mint a föntebbi adatokból látható: magyar festőkben és festményekben eléggé dús kiállítása, bár nem állott, mint már említettük, művészeti tekintetben valami nagyon magas színvonalon, más tekintetből mégis nagy jelentőségű a XIX-ik évszázadi magyar szépművészetek történetében: ennek nyomán indul meg ugyanis újabban a magyar szépművészeti bírálat. És valljuk be, ha nem is kiválóan s szakszerűen részletező alapossággal, de mégis a Novák Dániel és Parlagi szellemeskedő fecsegéseitől eltérőleg oly helyes nyomokon, hogy igazán sajnálni lehet, miként eredményei nem állanak arányban a tiszta jó szándékkal és a helyes útírány kijelölésének értékes gondolataival. Ez első bírálatok inkább az egésznek mint kiállításnak társadalmi és művészi jelentőségével foglalkoznak s figyelmen kívül hagyják a kiállított tárgyak művészi fogyatékoságaiknak vagy kiválóságaiuknak szakszerűen beható bírálatát. Egy-egy megjegyzést ebben a tekintetben is megkoczkáztatnak, de egészében véve, mint szigorúan szakszerű bírálatok nem jöhetnek figyelembe. Az egyik bíráló e kiállításról egészen őszintén a következő szavakkal körvonalozza a maga álláspontját: »Az egész olyan mint egy váczi-utczai bolt kirakása (!), a legtarkább egyveleg, akkép rendezve: hogy a darabok a szemlélőnek tetszését minél inkább

megnyerhessék; és így helyesen, mert — véleményem szerint — nem egyéb az képvásárnál, melly egyszersmind a' művészek ajánlásául szolgáljon.« Egy kissé ugyan furcsán hangzik, hogy a bíráló szemében a műkiállítás alig több mint valami nagyobb bolt-kirakat, de e vélemény a maga leplezetlen őszinteségével legalább azt mutatja, hogy inkább csak a külső hatásbeli, mint a művészi benső értékbeli tényekre akar (s talán tud) kiterjeszkedni. Ebből a szempontból tekintve az egri lyceum neves rajztanárának, *Joó János*nak, bírálatát nem fogjuk értékén felül becsülni s csakis kortörténeti jelentőségét méltányoljuk. El kell azonban mindamellett ismerni, hogy helyes érzékkel figyelmeztette festőinket az *Eötvös József Karthausijának* ezen szavaira: »A természet hív utánzója még nem művész; csak ki képébe önlékét öntheti át, csak ki benső világának sugárait áraszthatja el műve felett, hogy mint Isten e nagy világon, úgy teremtésében ő álljon előnkbe; csak kinek színei szókká válnak, melyekkel gondolatjait kimondja — az művész.« Természetesen az ilyen aphorisma-idézést még nem tekinthetjük se az erős ítélőképesség megnyilatkozásának, se szakszerű kritikának, de ép e sorok idézése b. *Eötvös József*nek nagy hatást tett regényéből, jele annak, hogy a művészet magasabb céljairól maga a bíráló is gondolkozott, a nélkül, hogy szaktudása révén szakszerűen beható műbírónak is merészkednék magát föltolni.

Első bírálókul e második kiállítás alkalmából *Henszlmann Imre* és *Joó János* lépnek föl.¹

Az utóbbi közel 100 művet sorol föl, melyek figyelmét magára vonták, a nélkül, hogy tökéleteseknek hinné. »Mindenikben vannak részletek jelesen dolgozva, de sokban hibákat is fedeztem föl rajzban, vagy színezetben; általán pedig, ha szoros vizsgálat alá vennők, aligha találkoznék, mellyben egy vagy másikunk hibát nem lelne; kimerítő bírálatot írni ennyi műről: ahhoz vizsgálhatási alkalom és évek kívántatnak, de itt célomon is túl van, és *gyengébbnek érzem magamat, hogy sem efféle tanítással felléphetnék a közönség előtt*« ...

E szerény kijelentése után áttér arra, hogy az egyes képek ára nem állott arányban az illető képek becsével. Szerinte a festmény becsét két dolog határozza meg: 1. a mesteri tökély; 2. a tartalom. Az első a hibátlan rajzban, a természethű kiszínezésben s a szorgalmas kidolgozásban; a tartalmi érdem pedig a tárgy jelességében és a részletek mennyiségében nyilvánul. Szerinte egy történeti tárgyú kép becsesebb »bármilly tökélyvel« dolgozott arczképnél; de viszont egy »tisztelt ember« arczképe

¹ Az első, a *Pesti Hirlap* 1841. évi 59-ik számában, az *Athenaeumban* 1841. II. évf. 1, 2, 3. sz. és a *Budapesti Szemle* II-ik kötetében (A rajzoló művészetek feladata.), a második a *Társalkodóban* 1841. 74—75. számában. V. ö. ez utóbbinak ily cz. cikkével: A pesti műegyesület ügyében, *Társalkodó* 1841. 90. sz.

becsesebb egy érdektelen személyéénél; egy szép nőé kedvesebb bármely természethű banyáénál. Ő elismeri, hogy minden művész a maga érdemét csak a mesteri kidolgozásban és a részletek összeállításában keresheti, »de eszméje, tárgya, emeli művét, mely ha jeles, közérdekű, akkor megörökíti annak becsét, mert életet is adott neki, mi által szól, eszmét költ az emberben. Illy mű természetesen csak történeti darab lehet«... E teljesen egyoldalú bár a kor szépítő irányával megegyező felfogás bírálata talán a legjobban jellemzi Joó János értékét, ha előre jelezzük, hogy az ő bírálatának becsesebb fele éppen az, midőn Henszlmann nézeteivel foglalkozik.

Lelkesen üdvözli benne azt a műismerőt, ki a »képező-művészetekkel« nemcsak felületesen foglalkozott, hanem alapos ismereteket is szerzett e téren. »Ő nemcsak szívvel és lélekkel szól a művészet ügyében, hanem észszel is.«... Talán ez alapon mi is helyesebben cselekszünk, ha Henszlmannal behatóbban foglalkozunk, mint Joó Jánossal.

Henszlmann valóban észszerűbben jár el, mint Joó János, midőn távol tartva magát a műkedvelősködő véleménynyilvánítástól, a kiállítást mint egy irány tünetét fogva föl, magukat a kezdeményezőket és az azok vezetése alatt álló műegyletet veszi bírálat alá. Az egésznek, mint egyedül lényegbe vágónak a jelentőségét bírálja, tekintet nélkül a részletekben nyilvánuló fogyatkozásokra. Elvi álláspontra emelkedik s midőn az 1841-ik évi kéпкиállításról nyilatkozik, nem a múltra tekint csupán vissza, hanem jövőendőbeli hatásának kilátásait is mérlegeli. Nem az egyes kéпкиállítások múló benyomásait tekinti a földolognak, hanem azon maradandó befolyást bírálja, melyet a kéпкиállításokat rendező társaság, ezúttal a Pesti műegylet lesz hivatva a hazai művészetek kifejlesztésére, az ízlés emelésére vagy megrontására gyakorolni. Nem a kiállítókat, hanem a kiállítás rendezőit tekinti a jelentősebb félnek.

Hírlapi cikkeiben aggodalmasan említi, hogy már az eddigi két kiállítás tarka képei, mennyire megzavarták a mi közönségünk meg nem állapodott ízlését. Csupán utánzás látszott meg a képeken, az utánzók kapkodásával, bizonytalanságával. Az idei egész műkiállítás czélszerűtlenül is volt rendezve; a plasztikai művek száma alig volt 5—6, és a képekre illesztett ár is megtévesztette a közönségnek különben se magas fokon álló ítélőképességét. E még sokképen is fokozódható bajból csak abban lát menekülést, ha a *nemzeti művészet* kifejlesztésére fogjuk a fősúlyt helyezni. Hazai tárgyakat hazai lélekkel felfogva és megalkotva: csak így teremthetjük meg a magyar festői stílust. A kezdet nehézségeivel tisztában van, de az ő felfogása szerint gyenge alapzatra soha nagy dolgot nem lehet építeni. »Így, ha még eleinte sem akarunk bajlódni nemzeti művészetünk alapköve helyezésével: földszinti házat ugyan nyerhetünk, de jeles palotát, vagy templomot építeni, melyekben

még a muzsák istene is ellakhatnék, soha képesek nem leszünk.» E helyes czél elérésére négy dolgot hoz javaslatba: 1. szerezzük be a régi klasszikus művek gyűjteményét; 2. azokat a nagy hazafiakat, kik ilyenekkel birnak, »országosan« kellene fölszólítani, hogy sajátjukat a Nemzeti Múzeumban csoportosítsák. Miután ily oktató gyűjtemények létesültek, ehhez: 3. egy magyar nemzeti iskolát kapcsoljunk, »mellyben a növendékek régi classicus művekből tanulják a nemzeti életet. Ez az iskola távol legyen minden akadémiái iránytól és minden más nemzeti művészek modorát kizárja; önmagából fejtsen ki egy sajátlagos stílt és nemzeti művészetet.« 4. Addig, míg ez létesülhetne, a jelenlegi műegylet mintegy jobb irányt jelöljön ki előkészítőleg, főkép az által, hogy *Magyar nemzeti műegylet lenni törekedjék*. Erre úgy fog a legjobban közremunkálni, ha nemzeti tárgyú képtárgyakra pályadijakat tűz ki. Bírálókul dologhoz értő, pártosságtól mentes férfiakat válasszon, kik egyúttal ne csak a kiállításokat rendezzék, hanem a kiállított művekről bírálati lajstromot is készítsenek. A fődolog, hogy a műegylet alapszabályai átvizsgáltassanak s a nemzeti igények szerint módosíttassanak.

Mint látjuk, Henszlmann jó helyütt kereste a bajok forrását, s volt benne elég bátorság is annak a kimondására, hogy mindaddig, míg a műegylet nem veszi föl alapszabályai kötelező pontjául a *magyar nemzeti művészek és művészet istápolását*, képkiállításai a műizlést csak megzavaró képvásárokká lesznek.

Henszlmann ígéretet tett, hogy eszméit könyvalakjában bővebben fogja kifejteni. Nem is maradt az ígéretnél, mert a következő évben egy terjedelmes könyvben adta elő e tárgyról való nézeteit.¹ Henszlmann Imre idézett műve az első, irodalmilag is számottevő és így komoly figyelemre méltó dolgozat, mely a magyar művészet jövőjének ügyével behatóan foglalkozik. Ma már nehezen élvezhető olvasmány, s formai hibáit csakis tartalmas volta képes ellensúlyozni. Stílusán nagyon is meglátszik annak a környezetnek a hatása, melyben fölnevelődött, de az is, hogy idegen anyanyelve ellenére, az övében épúgy, mint felsőmagyarországi születésű többi írótságai kebelében, oly erős nemzeti érzés buzgott, akárcsak a magyar Alföld rónáján fölnevelődött tősgyökeres magyar fiúkban. Munkája előszavában mondja lelkesen, hogy »a jó hazafi első figyelmét mindig tulajdon nemzetiségére és kedves hazájára fordítandja, miről Vörösmartynk dicső Szózatjában oly igazán bélyegzőleg mondja: Bölcsőd az 's majdan sirod is«... Ez az erős nemzeti érzés adja kezébe a tollat. Igaz meggyőződése, ha a művészetekben nagyokká akarunk válni, szükséges, »hogy először is valódi magyarokká válni tanuljunk.« Az isteni szikrát önmagunkból kell kifejleszteni. Ne törekedjünk szolgai utánzással

¹ Párhuzam az ó- és újkori művészeti nézetek és nevelések közt, különös tekintettel a művészeti fejlődésre Magyarországon. Írta dr. Henszlmann Imre. 1842. 8-r. 134 lap.

»ferde francziákká lenni« míg annak a reménye nem hagy el, hogy valódi magyarokká lehetünk.

Munkájában ú. n. »nemleges módszert« követ s ez okból azon téves tanokat adja elő, melyek az általánosítás szempontjából indulván ki, a művészetben a jellegzetesen nemzeti vonások eltörlésére törekcszenek, és csak ezek előadása után fog arra kiterjeszkedni, hogy miként lehetne jelen körülményeink között »a rajzoló művészetek ébresztéséhez és elősegítéséhez fognunk.«

Minket ezúttal művének csak az a része érdekel, mely a *műegyesületek jelentőségével* foglalkozik, művének ötödik fejezete.

Azt a kérdést veti föl, vajjon ezek a divatosakká vált műegyletek képesek-e szabályaik segítségével a művészet föllendülését előmozdítani? E műegyesületek ismert célja: 1. hogy a közönségben fölkeltsék a művek iránti érdeklődést s aesthetikai érzést gerjescszenek; 2. hogy a művészeteket fölsegítsék s pályájukon haladásukban támogassák. E »felséges és szent cél« ellen kifogást senki sem emelhet. E cél elérésére három eszközt találnak alkalmasnak: 1. hogy műkiállításokat rendeznek; 2. hogy részvényes társaság lévén, a nagy közönségnek is alkalmat adnak a társaság ügyei iránt való érdeklődésre; 3. hogy a megvett képeket kisorsolják s ezen fölül minden társulati tagot egy rézmetszettel ajándékoznak meg.

Csakhogly — kérdi — mik a műkiállítások? »Oly tömegei a festményeknek, miktől elkábul az ember feje. A szorongó sokaság, a friss színek olaj- és lakkbúze, a nézőnél szédülést, főfájást okoz.« De nemcsak a kiállított tárgyak sokasága kábítja el a nézőt, hanem »méginkább a különböző utánzás útján eredt modorok sokasága is.« A rendszertelen képmiállítás a zsihvásár hatását teszi, ellentétben a kritikailag rendezett gyűjteménynyel, hol egyes iskolák szerint vannak a képek csoportosítva, és azokban a szemlélt, »mint valami csendes folyón nyugalommal haladhat előre«; ellentétben a divatos műkiállításokkal, hol a »sokféle, változó modor habjai hullámzó tengerre« helyezik a szemlélt. A legnagyobb baj, hogy a most élő művészek közt nemcsak sokféle, hanem valósággal egyugyanazonnál évenként más-más modor nyilvánulván, ezzel nemcsak a közönséget hozzák zavarba, hanem magukat a rendezőket is. A találomra felfüggesztett képek közül rendesen az vonja magára legjobban a figyelmet, mely a legnagyobb hatásvadászattal van megcsinálva. Ekként a műkiállítások nemcsak nem nevelik, hanem valósággal megmértelyezik a közönség ízlését. Idővel hanyatlásba fog esni s utoljára »majdcsak egészen el is enyészik.« Nem tagadja Henszlmann, hogy az úgynevezett »nagy közönségnek« valódi művészi ítélete sohasem volt, de pótolta azt, hogy oly korban, midőn a művészetekben bizonyos irány uralkodott, a közönségnél »bizonyos jó tapintat« fejlődött ki.

Nálunk, magyaroknál, a modor s divat még annyira meg nem állapodott, mint külföldön. Mi szokásainkban, nemzetiségünkben, erkölcsainkben a természethez még sokkal jobban ragaszkod-

dunk, »mint az álmívelt, úgynevezett civilisáltabb népek.« Ne engedjük, hogy a külföld »modorával, eleganciájával, mesterkelt nyalkaságával s általánosításával elkábítson. Ne nyujtsunk segédkezet a művészet megrontására, aljasítására! Pénzünkkel ne segítjük fel az academiákat, (!) melyek a talentummal bíró ifjúból csak középszerű mesterembert képezhetnek.« (!!!) Elismeri, hogy a külföldtől tanulnunk kell, mert magunknak nincs még rajzoló művészetünk. De menjünk magához a kútforráshoz! »Ne vegyük a szemet a kovácstól.« Nézzük meg a régi mestereket, kikben nemzeti jelleg volt, s tanuljuk el tőlük, hogyan tudtak azok az őket környező életből nemzeti, sajátos művészetet alkotni. »Ne kezdjük a művészetet aggkorán, mert az aggkort csak a halál követheti«...

Az utánzás veszedelméről szólván, lelkesen így kiált föl: »Édes hazámfiain! épen azért ne tegyük ezt, mert az utánzásra senkisé nem kényszerít, vagyha valaki kényszerít is, az csak mi magunk vagyunk. S ne kezdjük a dolgot végénél, mert még általában el sem kezdtük; épen azért, mert még fiatal erővel bírunk, ne hagyjuk magunkat öregekké képezni.« A német pl. a francia divatot már annyira megszokta, hogy a nélkül alig lehet el. Nekünk, hála Istennek, még nemzeti jellegünk van. Minket a világ nem fog kinevetni, ha francia frakk helyett magyar zekét öltünk. A művészetről való ferde nézetek eleddig még csak a városokban divatosak s csakis ott, a hová a francia divat kinyújtotta a karját. »*Mi új életet élünk s azért a művészetet is fiatal korán kell kezdenünk. Magyar nemzeti stílt kell teremtenünk, mely egyedül számolhat tartós sikerre. Ne hitessük el magunkkal, hogy épen olly tökéletesen érthetjük a német s francia életet s természetet, mint értenők a magyart, ha azt művészeink előadnák. Ne higgyük, hogy bennünk művészeti elem nem rejtőzik .... de ifjú erővel kell a dologhoz fogni s nemzeti lelkesedéssel.*«

A legnagyobb baj abban volna Henszlmann szerint, ha a nemzeti úton való haladást meg se kísérlenők és ha nem akarnánk eleinte hibákkal küzdeni, azokból okulni, »hanem egyszerre a kész asztalhoz ülni.« Francia ételeket fognak biz ekkor elének tálni, s jaj lesz, ha megszokjuk, mert testünk-lelkünk el fog tőle gyöngülni. »Hiába, a nemzetek gyomra is úgy van a természetből alkotva, hogy a mi egynek jól esik, az másnak betegséget s görcsöket okoz.«

Hogyan lehetne a külföldi művésztől várni — kérdi — ha már magamagának se tudott stílust teremteni, hogy számunkra ő teremtsen meg a magyar stílust? Ez oknál fogva szinte természetes az a másik kérdés, hogy miként lehet a fiatal magyar festő-művésztől azt követelni, hogy ő teremtsen meg a magyar stílust, mikor az egész világnak csak az utánzás tetszik, s csak azt fizetik meg? Végül hogyan lehet magától, a közönségtől, mely az utánzásokat annyira megszokta, azt várni, »hogy élvét sajátjában s a nemzeti jellem egyszerű fölfogásában s előadásában találhassa föl?«

E bajok forrása abban található föl, hogy a műegyeseletek és műkiállítások maguk szoktatják rá a művészt és a közönséget egyaránt az utánzásra, modorosságra s így kivetkőztetik a nemzeti sajátságokból, s a művészet ekként gyermekkorából egyenesen a gyenge, életnélküli aggkorba jut. »Itt van a circulus vitiosus, melyben a művész a közönségre épen olly rossz hatással van, millyet a közönség viszont ő reá gyakorol!«

Henszlmann fejtegetései valóban nemcsak kortörténetileg érdekesek, hanem sok tekintetben ma is figyelemre méltók. A nemzeti talajból kifejlődő magyar művészet gondolatának oly lelkes apostola, hogy szinte csodálnunk kell, hogy ez, irodalmi kerülrőn át, nem volt nagyobb hatással a magyar művészetre. Bár elvi ellensége minden művészi akadémiának, elfeledkezik arról, hogy annak közhatása általánosabb, ha hozzá hasonló lelkes és tanult fők hirdetik az újjászületés művészi elveit, melyek könyv alakjában csak egy nagyon is szűk kör tudatára juthatnak. Bár fiatalos lelkesezését erős ítélőképesseg is támogatja, elfeledkezik arról, hogy épen nálunk hathatott volna a legjobban egy jól szervezett művészi akadémia a magyar művészi élet irányítására. Mindamellett nem érdektelen, hogy miként válaszol a fölvetett kérdésre: vajjon hogyan lehetne a műkiállításokat úgy rendezni, hogy azoktól jó sikert várhassunk? Bécsi példára való hivatkozással megemlíti, hogy ott pár évvel ezelőtt egy meghatározott tárgyat tűztek ki megfejtésre s a legjobbnak talált festményt aztán megjutalmazták. De ezen, Henszlmann szerint, jó szokás már néhány éve nem divatozik s helyébe féktelen szabadság lépett, mely főleg a közönséget »habozó zavarba hozza.« Azt óhajtja, hogy e jó szokást nálunk föl kellene újítani, de oly módon, hogy több jutalomtárgyat és több jutalomdíjat kellene egynél kitűzni. Ne higgyük, hogy nem fogunk képeket kapni. A művésznek jól fog esni, ha képe árán kívül még pályadíjat is kap. A képek kisorsolását is abba kell hagyni, mert ezzel az eddig divatos eljárással »a nemzeti művészet kifejtésének s így a haza dicsőségének inkább kárára, mint hasznára munkálkodtak; a közönség ízlését csak tévutakra térítették s így egy nemzeti művészet kifejlését már születése előtt elölték.« A rézmetszetek kiosztását is meg kell szüntetni. Hivatkozik az 1841-ik évi esetre, midőn a bécsi hírneves Pepi Danhausernek képe: *Az anyai öröm*, került rézmetszetben kiosztásra. A tagsági díj 5 forintjáért akár egy Dürer-metszetet is vehetnek, mely 10—20 év mulva két annyit fog érni, míg a mostani addig értékét fogja veszteni. Tehát sokkal okosabb, ha jó képek segélyével a tulajdon ízlésünket kifejlesztjük, ítélőképessegünket gyakoroljuk s »nemzetünknek sajátos művészetet szerezni törekszünk.«

Leghelyesebb volna valami nemzeti tárgyat pályadíjra kitűzni, a mivel művészeink figyelme a magyar életre s a hazai természetire irányíthatnék. Ha a jutalmazott művek értéke kevés volna is, biztosra lehet venni, hogy általuk a magyar művészet mind-

inkább fejlődnek. »A gyermeknek sokat lehet s kell is elnézni, míg férfiúvá válik; de midőn az öreg másodszor gyermek, soha többé férfiúvá nem lesz, s maga előtt egyebet nem lát a halálnál.« Az igaz, hogy ez esetben a külföldi festők nagyrészt el fognak maradni kiállításainkról, de ez épen nem lesz baj, valamint az sem, hogy 3—400 műtárgy helyett alig 100 lesz a termekben, s talán azok se lesznek a most divatozó nézetek szerint tökéletesek. Ezzel azonban mitse kell törődni. *»Jobb, ha 1000 szám helyett egy lesz, ha ez az egy nemzeti, ha magyar lesz. Jobb, ha egy fiatal erő ereje egészségtől duzzad s ez által a legszebb reményekkel kecsegtet, mintha ezer darab, külfénye által csábít ugyan, de belsején a rothadó fene halálos férgé rágódik.«* Ne gondoljunk azzal, ha ezért a »túlművelt külföld« ki fog nevetni, majd kivívjuk egyszer mi is a győzelmet, ha sajátos nemzeti művészetünkkel állunk elé. Akkor a külföld fog tőlünk tanulni; míg most mi járunk hozzá iskolába s ezzel hazánkba »rothadt gyümölcsöt« hozunk. Nem igaz, hogy a művészetet úgy lehet importálni, mint a gyáripárt és gépeket. A klasszikus művészektől közt egy sincs, ki nem a maga hazájában és nem nemzeti úton fejlődött volna. Elismeri, hogy az idegen művészet ösztönzésünkre lehet, de ha az idegen művészeteket tanulmányozzuk, menjünk mi is az eredeti forráshoz s ne azokhoz, kik e forrásból merítettek. *»Tanuljunk a régiektől, kik a művészetet nemzeti úton gyakorolták.«*

Végül befejezésképen, azoknak, a kik a jelen irány fenntartásáért rajongnak, azt feleli, hogy sokkal jobb a szekeret mindjárt eleinte jó útnak indítani, mert ha kerülő úton járunk, s e kerülő rossz, könnyen meglehet, hogy a szekér a rossz úton egészen eltörik. A mi szerinte e hasonlatban valószínű, »az az álművészetek tekervényes ösvényeire nézve bizonyos.« A művészetek története arra tanítson meg, hogyha a rossz irányt egyszer megkezdjük, »aligha leszünk többé képesek a jó útra visszatérni«...

E bőséges kivonat tán eléggé kiemeli Henszlmann művész-bíráói álláspontjának főbb elveit. Hogy azok mily helyesek voltak, sajnos, a mai kor jobban tudja értékelni, mint azt a saját kora tette. Ebben határolódik általános és kortörténeti becse. Kár, hogy szava a pusztába kiáltó volt. Nem értették meg. Nem értette pedig meg főleg a Pesti műegylet, mely csökönyösségből-e, tudatlanságból-e vagy a nemzeti érzés hiányából-e, de mindenesetre nem igazolható könnyelműséggel odamunkált, hogy a hazai művészek iránytalanul tévelyegvén, pártolás hiányában elhagyatva érezvén magukat, nem válhattak egy nemzeti művészet első kezdeményezőivé, s így a magyar művészet kifejlődésének nagy kárára majdnem három évtized veszendőbe ment.

BAYER JÓZSEF.

JÓKAI ÍRÓI MUNKÁSSÁGA A SZABADSÁGHARCZIG.

A »nonum prematur«-féle jó tanácsot bizony nem Jókai számára találta ki Horatius. A nagy magyar mesemondó a születésétől számított első kilencz esztendő elteltét is alig bírta »hallgatva« kivárni. Kilencz éves volt, mikor a *Regélő*ben, illetőleg a *Társalkodó*-ban már egy-egy »költemény« jelent meg tőle. A költői alkotás ösztönszerű vágya és a képzelet csodálatos túltengése már ekkor szolgálatába hajtja a zsenge gyermeknek egész valóját, a gyakorlati boldogulás rovására megadóztatván a testi szervezet ellenálló-képességét, az akarát erejét, az egész embernek — mint mondani szokás — életrevalóságát. Míg más közönséges gyermek olyankor még az *abc* rejtelmlein is csak kényszerűségből törí a fejét és a szellemi tornát siet a testivel fölcserélni, Jókai nem az iskolától fél, hanem az odáig való elmeneteltől (harmadik ház volt lakásukhoz az iskola), mert példátlanul gazdag képzelőereje megdöbbenően kiszínezte a csöppnyi úton reá váró esetleges kalandokat. Órák hosszágig elüldögélt otthon magában, borzalmas eszméken gondolkozva; palatábláját telerajzolta csodálatos szörnyetegekkel s ezekhez rémséges históriákat componált vagy epitaphiumokat írt egy-egy elpusztult selyembogár számára.¹ Még nem volt tíz esztendő, mikor már ötfelvonásos szomorújátékot csinált, és ezt el is játszották egy kocsiszínben a szerző és conjugista diáktársai.² Jókainak tehát — saját szavai szerint — gyermekkori játékszere sem volt más, mint a palatábla meg a vessző; a mit írt, ahhoz rajzolt is, s a mit rajzolt, ahhoz valami történetet is írt.³ Bizonyára nem nagy kár, hogy ezek a »munkák« elvesztek; a pápai diákoskodás idejében is egyre-másra írta költőnk a verseket és elbeszéléseket, de ezeket is jónak látta a feledés fátyolával letakarni, kihagyva őket az Összes művek jubiláris kiadásából. Hanem a *Zsidó fiút*, melyet tizenhétéves korában írt s melylyel dicsőséget is szerzett magának, már szelleme igazi szülöttének ismerte el, ettől kívánta számíttatni költői pályáját, s minthogy e színmű Petőfőtől másolt egyetlen kéziratát elveszettnek hitte, hogy első műve ki ne maradjon összes munkái nagy gyűjteményéből, képes volt ötven esztendő múltán hozzáfogni emlékezetből való újrairásához; két jelenetet meg is csinált, de idő-

¹ *Életemből* I. köt. 253. l.

² U. o. I. köt. 64. l.

³ U. o. I. köt. 28—29. l.

közben megkerült az említett kézirat, s Jókai örömet bókol saját ötven év előtti énjének, megvallván: »az ötven év előtt írott munkámat jobbnak találtam, mint a mostanit«. ¹ Íme, ennyire nem tagadja meg Jókai azon fiatalkori alkotásait, melyek a *Zsidó fiúval* kezdődnek! Ezekről szándékozunk mi is az alábbiakban szólni.

Mintegy az első szerelem édes emlékével ér föl Jókainak az ifjúkori zsenyéire való gondolás, melyekkel először ébresztett figyelmet maga iránt. Vörösmarty és Bajza elismerő véleménye a *Zsidó fiúról* a felejtethetetlen első csöpp volt költőnk számára a dicsőség gazdag kelyhéből, mely ettől kezdve félszázadon keresztül oly sok gyönyörrel kínálta. Mint minden élményéből, ebből is önkéntelenül valóságos kis legendát alakított ki magának, melyben a tények körvonalait költői szempontok egyengetik. A Vörösmarty és Bajza neve Jókai lelkében azt az emléket rögzítette meg a *Zsidó fiúra* vonatkozólag, mintha ő ezzel a darabbal a M. T. Akadémia pályázatán nyert volna dicséretet (pedig nem ott, hanem a Nemzeti Színházén), úgyhogy egy helyen már azt is tudni véli, hogy a Teleki-pályázaton vett részt a szóban forgó színmű, sőt ezzel kapcsolatban — egy 1888-ban megjelent regényében ² — érveket is ad a Petőfi szájába az Akadémiánál való újabb pályázás megkísérlése ellen. Mindvégig kedves maradt szerzője előtt ez a diákkori munka: vannak benne gondolatvillámok — mondja ötven évvel később — a minőkre most nem volnék képes. ³ Ugyanilyen szeretettel gondol vissza legelső regényére: a *Hétköznapiakra* is (1846.). Legnagyobb részét tizenkilenczéves korában írta s erről szintén megállapítja hatvannyolczéves korában, hogy gyarlóságai ellenére is jeleskedik itt-ott olyan leírásokkal, hogy akkor nem tudna hasonlót írni. ⁴ Ezzel a munkával lépett Jókai az ő tehetségének igazán megfelelő műfaj terére s később is, mint a magyar regényírás ünnepezt fejedelme, szinte meg-megifjodott, valahányszor első regényéről alkalma nyílt megemlékezni. Az a becéző szeretet, mely az elsőszülött fogyatkozásain legfeljebb mosolyog s mint a bekövetkezett dicsőség első hírnökére tekint vissza reá: párja annak a szinte apai gyöngédségnek, melylyel Victor Hugo — Jókainak nem egy tekintetben szellemi rokona, sőt mestere — új kiadás alá rendezi tizenkilenczéves korában írt regényét, a *Han d'Islandeot*. Mind a ketten érzik és tudják, hogy fiatalkori kísérletük távol áll a tökéletességtől. Biz ahhoz (t. i. a *Hétköznapiokhoz*) sok kritika hozzáfér, vallja Jókai; hogy is értene ahhoz egy ifjoncz kedély, a ki még se embert, se világot nem ismer. ⁵ A *Han d'Islande* szerzője is elismeri magáról, hogy »n'avait encore aucune expérience des choses, aucune expérience des hommes, aucune expérience des

¹ *Költemények* II. köt. 324—327. l.

² *A tengerszemű hölgy* 6., 34. l.

³ Jókai összes művei 100. köt. 139. l.

⁴ U. o. 128. l.

⁵ *A tengerszemű hölgy* 24. l.

idées et qu'il cherchait à deviner tout cela...¹ Mindkettőjüket lázas ihlet hajtotta, s valamint V. Hugo »dans un accès de fièvre« (tehát nem a regényíráshoz szükséges nyugodtsággal) írta meg e művét, Jókai is úgy fejezi ki magát, hogy első regényében hol a képzelem, hol az életismeret »ragadta magával a másikat s az erősebb önkényével vitte magával pusztákon, ingoványokon, szalonokon, csárdákon és emberi szenvedélyeken keresztül, a merre neki tetszett«. A *Han d'Islande*-ban — mondja V. Hugo — egyetlenegy átérzett dolog van: az ifjú férfi szerelme, egyetlenegy tapasztalásból ismert dolog: az ifjú leány szerelme. Jókai is egyik legszebb regényében, melyben a költészet illatos virágai a szerző való életének talajából sarjadnak elő, ifjúkori szerelmének emlékével aranyozza be a *Hétköznapiok* keletkezését s az ebben rajzolt szerelmi ábrándokat; e későbbi regény szerint Erzsike, a »tengerszemű hölgy« volt a *Hétköznapiok* első »háladáatos közönsége».² Különben önérzetesen hangsúlyozza Jókai, hogy első regényén semmit sem igazított a százkötetes nagy kiadás rendezésekor sem;³ holott V. Hugo első regénye, a *Bug-Jargal*, úgy, a mint ma ismeretes, csak lényegében⁴ tekinthető a szerző első művének.

De nemcsak az első dráma és az első regény, egyéb e korbeli művei is mind kedvesek maradtak a Jókai szemében. El-elemlgeti a *Nepean-szigetet*, a mely megjelenésben a *Hétköznapiok* megelőzte s a mely — modernül szólva — sensatiót keltett. A pompás *Sonkolyi Gergely* keletkezésének is érdekes okát adja vagy költi a *Tengerszemű hölgy*-ben (36. l.), s jól esik fölemlgetnie, hogy ez az »eredeti magyar kép« hány kiadást ért, és hogy Stuart grófnő angolra is lefordította.⁵ A *Nyomorék naplójáról* azt állítja, hogy Petőfi ennek hatása alatt írta a *Hóhér kötelét*.⁶ Saját ifjúságát szerette ezekben a zsenge alkotásokban s hiába próbált megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy összes műveit a jubileumi kiadás előtt a kritika rostáján átverje: csupán a forradalom alatt írt cikkeire nézve valósította ezt meg, a költői művek megrostálását későbbi időre s avatottabb kézre hagyta, »mikor már neki nem fájt«. ⁷ A kis fakunyhó a dunaszigeti gyümölcsös kertben, az volt a Jókai legdrágább palotája, a melyben valaha tanyázott: ott írta első regényét.⁸ Első költői zsengei ifjúkorának eszméit és hangulatát örökíti meg, ez utóbbiak pedig felejthetetlenek maradtak előtte mindvégig. Az ügyvédi pályától ezek által vonta el a költészet

¹ A *Han d'Islande* 1833-iki kiadásának előszava.

² A *tengerszemű hölgy* 24—29. l.

³ Jókai ö. m. 100. köt. 139. l.

⁴ »par le fond et par beaucoup de détails.« A *Bug-Jargal* 1832-iki előszava.

⁵ Jókai ö. m. 100. köt. 129. és 139. l. Az előbbi helyen Mr. Stuartot mond, az utóbbi helyen Stuart grófnőt.

⁶ A *tengerszemű hölgy* 60. l.

⁷ Jókai ö. m. 100. köt. 142. l.

⁸ A *tengerszemű hölgy* 24. l.

műzsája, de Jókai nem bánta meg ezt soha. »Ha még egyszer visszatérhetnék az életem útkezdetére, megint újra azokba a lábnyomokba lépnék bele, a miket már egyszer hátrahagytam.«¹

Ez első zsenyéje kora, melyet Jókai írói működése első korszakának is nevezhetünk, szabadságharcunkkal együtt ér véget. E harcz csapásai a nemzettel együtt Jókait is meggyötörték és letiporták, hogy aztán tanulságaikkal és emlékeikkel annál inkább fölemeljék. Jókai maga is azt mondja, hogy a *Forradalmi és csataképektől* kezdődik írói jellemének átalakulása, midőn a beteges phantasia agyrémei helyett az élet igaz alakjait iparkodott rajzolni, még pedig nem a régibb dagályos stílusban, hanem lehetőleg a nép nyelvén.² Hogy Jókai ezen »átalakulása« mennyiben vehető készpénznek, az most nem tartozik ide; mi most az 1843—1849-iki időszak termését fogjuk szemügyre venni. Főként a francia romantika hat ő reá is, részint közvetlenül, részint hazai közvetítéssel; de Jókai eredeti tehetsége is jelentkezik figyelemre méltóan.

Czélom e dolgozatban egyrészt tüzetes vizsgálattal megállapítani, hogy Jókai ekkortájt még nem igen tud az életből meríteni, hanem forrongó képzelete másoktól eltanult chablon kereteiben gyakorolja magát, és ezen az alapon minél több szállal oda-fűzni Jókai e korbéli írói munkásságát kortársaihoz: a francziák közül Victor Hugóhoz és Eugène Suehoz, az itthoniak közül Vajda Péterhez, Kuthy Lajoshoz, Nagy Ignácshoz, Petőfihez; másrészt néhány észrevételt téve Jókai borzalmas és humoros tárgyú műveinek egymáshoz való viszonyát illetőleg, rámutatni e legelső munkák egyes olyan vonásaira, melyek a későbbi Jókaira is jellemzők. Mindezen szempontok felvetésére alkalmas az 1843 és 1849 közé eső lustrum, mely a sokoldalú Jókai tehetségének majdnem mindenik legfontosabb vonásához szolgáltat adalékokat. Hiszen e néhány év alatt Jókai írt verseket, drámát, két regényt, komoly és víg, hazai és exotikus tárgyú, mondai háttérű és társadalmi elbeszéléseket, phantasmagoriát (*Az üstökös útja*), a vezérczikktől a pamphletig mindenféle hírlapi közleményt. Egy 17—24 éves ifjútól ennyi mindenesetre több az elégnél, kivált ha meggondoljuk, hogy a tárgyalandó korszak két utolsó évében: 1848—49-ben aránylag nem sok szépirodalmi művet írt, részint lapszerkesztői elfoglaltsága, részint a mozgalmas politikai viszonyok folytán. Maga mondja később (szokása szerint túlozva), hogy a szabadságharcz egész ideje alatt nem volt képes költői művet írni, mert költői vénája jegeczczé fagyott: a politika gáliczköve lett belőle.³ Vagyis a szóban forgó szépirodalmi dolgozatainak legnagyobb részét huszonnégy éves kora előtt írta. Előre gondolhatni, hogy az értékelésnél a minőség szenvedni fog a mennyiség miatt; viszont azt is el kell ismerni, hogy Jókai nagyságához

¹ U. o. 29. l.

² Jókai ö. m. 100. köt. 142. l.

³ *Az én életem regénye* 26. l.

valóban hozzátartozik a szinte hihetetlen szellemi munkabírás, a »quantity of production«. Jókai több ízben kedvtelve számolgatta össze művei kiadásainak, példányszámának, a fordításoknak stb. meglepő statisztikáját. Ez az ártatlan hiúság nagyon megbocsátható. Jókai bizonyára a saját szellemi pazarlására vonatkozólag is hitte annak a mondásnak az igazságát, melylyel ő később Nyáry Pálnak éppen a takarékoskodó miniszterségét magasztalta: »A számok a legjobb panegyristák.«¹

1.

A *Nepean-sziget* az, mely Jókai nevét egy csapásra ismertté tette. Szimbolikus jelentősége van e csodálatos elbeszélésnek az egész Jókai megismeréséhez. A *Nepean-sziget* lényegileg képtelenségnél alig egyéb, mégsem vitatható el tőle bizonyos genialitás. A kritikus egy darabig meghökkenve áll meg e compositió gyermekes vakmerősége előtt, de csakhamar oszladozni kezd a rejtély s a sphinx lenyűgöző vonásai szép lassan átsimulnak egy ismerős arczczá: a húszéves Jókai nefelejcs-kék szeme tekint reánk, elkáprázva a saját maga felidézte csodás képektől. Az a lelki fejlődés, melyen Jókai húszéves koráig átment, nem ismeretlen előttünk. Az öregedő Jókai számtalan visszaemlékezése becses támasztékot nyújt nekünk ebből a szempontból. A *Nepean-sziget* cz. novella legfontosabb eleme, a káprázatos képzelőerő, Jókai veleszületett tehetségének általában véve is uralkodó vonása. Dolgozatunk első soraiban rámutattunk már erre a végletes phantasiára, mely például a nyolczéves gyermek életét gyakran rémítgette az élve való eltemetetés eshetőségének különös eszméjével. Ennek a zsarnoki képzelőerőnek rejtelmes phantomjai, melyek a Nepean-szigetet benépesítik, a gyermek Jókai palatábláján indultak volt első kalandjaikra. Az efajta tehetség okvetlenül a tündérmesék szeszélyes lehetetlenségeihez vezette volna írónkat, ha ettől meg nem mentette volna őt lelki fejlődésének másik legfontosabb tényezője: a folytonos, sokoldalú és rendszeres tanulás. Ha ebben Vály Ferencznek akkora része van, a mennyit Jókai hálás szíve említ, akkor a derék tanárt valóban irodalmunk jóltevőjeként kell tisztelnünk. Mert a gazdag tudás az az erős kormányrúd, mely Jókai világjáró képzetét ellen-súlyozza és a lehetetlenségek zátonyai közül igen sokszor kimentí. A könyvekből való bármily buzgó tanulás persze csak félig pótolhatja az emberismeretet, s ezt fejére is olvassa minden kritikus Jókainak, de e hiány mellett annál mesteribbnek tűnik fel az az ügyesség, melylyel Jókai a phantastikus mese iránti illusio felköltésére tudja használni széleskörű ismereteit. A mai reális életnek, melynek Jókai is részese volt, a lehetőségeit és embereit az ő féktelen képzelete kisszerűeknek és unalmasaknak találja, s ezeket

¹ *Életemből* II. köt. 257. l.

merész kísérletek alá veti romantikus aesthetikai czélok érdekében. Az ilyen kísérletek nagyon kockázatosak, de Jókai sokszor jelentékeny sikereket ér el. Tegyük föl pl., hogy a bennünket éltető levegő egyszerre csak tiszta oxygenné változnék, úgy-e bezzeg másképen viselkednének az emberek (már a meddig bírnák), s mégis csak embereknek kellene őket tekintenünk! A valóságban ezt nem próbálhatjuk meg, de a költői képzeletet bizonyára nem lehet eltiltani az ilyesmitől, ha szerencsét akar próbálni egy-egy érdekes föltevés végiggondolásával. Persze a novellától a tündérmeséig számtalan fokozat lehetséges a szerint, hogy a való élet viszonyaiból mekkora adag fordítatik a kísérletezés czéljaira. Ezeket a fokozatokat Jókai, hosszú írói pályáján, végigkísérletezte; a hosszú sorozatot a *Nepean-sziget* kezdi meg. Épen ezért érdekes és fontos dolog megfigyelnünk e novellában az író eljárását, mely Jókai alkotásmódjának titkaiba enged bepillantani.

A thema nagyon szertelen. Merész kísérletezést látunk az emberi lélek legellentéesebb elemeivel. Az író kiindulópontja körülbelül ez: Nézzük meg, milyen helyzetek és események származnának abból, ha két eszményi gondolkozású embert — még pedig egy szerelmes párt — a legiszonyúbb környezetbe, a világ legelvetemedettebb bűnösei közé vegyíték? S minthogy a körülünk zajgó mindennapi élet nem igen mutat fel egy-egy helyen ily mestersegesen összehozott ellentéteket és a maga végtelen bonyolultságával zavarólag hatna, ezért Jókai is úgy tesz, mint minden kísérletező: előbb *elkészíti* a themájához szükséges tényezőket, hogy ezek engedelmes eszközeivé váljanak egy sokszorosan nagyító mikroszkop: a Jókai képzelete számára. Az ilyen emberi praeparatumokban bizony nem igen lehet már hús és vér, de lehetetlen észre nem vennünk, hogy csakugyan az örök emberi természet egy-egy rétege az, mely az élet millió egymásrahatásából kiszakítva s elkészítve, a sokszoros nagyítás megdöbbenő világításában, szokatlan méretű s mégis igaz érzeteket mutat. Arról persze lehet vitatkozni, hogy a regényíró az ilyen lélektani praeparatumokkal tud-e kárpótlást nyújtani a regényírás legigazibb feladatának: az eleven emberi lét rajzának elmulasztásáért vagy épen eltorzításáért. Hogy azonban Jókai így tesz, abba bele kell nyugodnunk. Érdekes közelebbről megnéznünk ezt az érdekes eljárást.

Hogy merész kísérletét végrehajthassa, Jókainak ki kell küszöbölnie a zavaró mozzanatok. Olyan helyre viszi alakjait, melyen nem érvényesek az embervilág szokott törvényei. A nagyvilágból egy külön kis világba zárkózik, melynek lakói közül »senki vissza nem lép,« mely csak az esős időszakok előtti napokban közelíthető meg, s melytől az utas, ha kénytelenségből partját érintette, »siet távozni és szemeit behúnyja, hogy ne lásson... A Nepean-sziget ki van zárva a világból.« Ilyen módon igyekszik Jókai cordont húzni maga körül védelmül, a való élet nevében ellene támadó kifogásokkal szemben. Ő tehát eleve lemond arról, hogy elbeszélé-

sében a mindennapi élet egy-egy darabját lássuk. Az ő célja egy másik feladattal megbirkózni, azzal t. i., hogy elbeszélésének témája az írótól adott feltételek között egyáltalában lehetséges-e? Gyermekmesévé vált-e a novella (ha igen, akkor Jókai kísérlete nem sikerült), vagy pedig elismeri az olvasó, hogy a reális életnek ellentmondó tényezők csupán az író szándékos módosításai, melyekkel erős képzeletében bízva — hogy úgy mondjuk — vivisectiót végez a valóság határainak kényes problémáján? Hogy ilyen, a művelt világtól távoleső hely csakugyan lehet, sőt van, ezt igazán megvesztegető ügyességgel iparkodik velünk elhitetni Jókai képzeletének hű szövevénye: a gazdag reális ismeret. Ördöginek nevezhetjük Jókai képzeletét, melynek, mint Madách Luciferének, csak egy talpalatnyi kell a realitás szilárd földjéből, melyen lábát megvetesse, s akkor egy új világ urának érzi és érezteti magát.

A valóságból elég Jókainak egy vékony fonal, melyre phantasiájának csodás színű gyöngyei rakódhassanak. Ez a módszer a *Nepean-sziget*ben kétféle úton jelentkezik. Az egyik az, hogy Jókai valami »krónikát« emleget, mint az elbeszélés forrását, de — hogy a »realitás«-ból kellett volna nagyobb adag ne feszélyezze képzeletét — siet hozzátenni, hogy »nem mond évszámot«, s hogy hősnének »családi neve nem akar eszébe jutni, majd talán valakinek eszébe jő«, és szántszándékkal az olvasó kíváncsi hiszékenységének csupán felizgatására és nem kielégítésére törekszik. A megoldás nélküli, kesernyés befejezés is olyasmit sejtet, mintha a szerző ismerné valamelyes forrásból a szereplő szerelmes pár további sorsát, de ennek elmondásával »nem akarja a költői igazságtételt zavarba hozni«, s csupán annyit árul el, hogy »elvégre csakugyan boldogok lettek, ha nem is ezen, de legalább a másvilágon«. Íme legelsőnek nevezhető művében már jelentkezik Jókainak az a rossz szokása, hogy a mesemondó önkényével vezeti mintegy orránál fogva az olvasót s egyszer csak magára hagyja, jelezve, hogy az író céljának meghatározásába az olvasó nem szólhat bele. Képzete cél nélkül is repülni szeret s azt a talpalatnyi szilárd valóságot ki-kirúgja maga alul. — A »reális mag« másik jelentkezési módja e beszélyben holmi földrajzi és természetrajzi tényeknek és adatoknak bámulatosan elhitető összeolvasztása a phantastikus cselekvénnyel. Tulajdonképen ez is csak fél-reális; nem valóságos szemléleten, hanem olvasmányi ismereteken alapul, de az ilyesmi alkalmazása terén Jókai ügyessége, bizvást mondhatjuk, páratlan. Gyulai Pál 1869-ben szemére veti Jókainak, hogy exotikus helyeken szeret barangolni regényeiben, noha ő maga nem volt túl soha Magyarország határán¹ (akkor még nem volt). Ez a kifogás természetesen nem alaptalan, de az is bizonyos, hogy a költői leírások értéke és sikere nem azon fordul meg, vajjon van-e a leírt helynek vagy tárgynak a valóságban teljesen megfelelő, szemtől

¹ Gyulai Pál: *Bírálatok*. 1911. 84. l.

szemben látható párja. Azokat a jellemző vonásokat, melyekből a költői képzelet egységes képet alkot, a legkülönbébb vidékekről merítheti s olykor-olykor könyvek vagy rajzok alapján is kiegészítheti az igazi tehetség. Tudjuk, hogy Jókai a betűvetéssel egyszerre kezdte gyakorolni a rajzolást, hivatást érzett hozzá, sikereket is aratott ezen a téren, sőt eleinte festőművészi ábrándjai voltak: az ilyen ember ösztönszerűleg is több megfigyelést tesz, mint más ember, és azok gazdag tartalékként gyűlnek meg emlékezetében. Jókai képzeletének egyik legfőbb jelessége, hogy olvasmányait az analogia révén valóságos élményekké tudja tenni, mert mind a kettőt ugyanazon képzelet tükrében látjuk. S hogy valóságos élményeit és tapasztalatait mily buzgó tanulással iparkodott gazdagítani Jókai, azt nemcsak mintaszerű diákévei bizonyítják, hanem saját sokkal későbbi vallomásai is.¹ A *Nepean-sziget* talán ebből a szempontból legérdekesebb. Igaz, hogy ez a pokolsziget ki van zárva a világból, Jókai mégis oly szemléletes, valószerű rajzát adja, hogy sok olvasó maga is mintegy élményként gondol rá vissza. Először is azon kezd az író, hogy »százhusz mérföldnyire Botany-Baytól a napfordítókon felül fekszik három sziget: egyik a Norfolk, másik a Fülöp, harmadik a Nepean sziget«. Ennél már csak nem kell pontosabb földrajzi meghatározás?! A cselekvény illetően pozitív megalapozását nagyban segíti a szóbanforgó exotikus vidék természeti viszonyainak könyvek alapján való ügyes ismertetése; a szaktudós talán fel tudna fedezni benne egy-egy tévedést, de a mű esztetikai céljának szempontjából még ebben az esetben sem kellene azokat hibáknak minősítenünk. Előttünk pompázik egy egész csodálatos flóra: a cebia, upasfa, theobroma-fa, cacaofa, mangava-erdők, acajou-levelek, virágos bananaok, gobe- és liánfonadékok, batatak, gorgoniák, alcyonok, ftabellák, az óriási anserina s a százkarú állatnövénnyel csodák; még csodásabb állatvilág: madársereg szivárványtollakkal és csalogányhanggal, kiáltozó apiaster, nyávogó ónka, százlábú skolopender, jaguár, maringoing-féreg, vampírok, jéghideg kígyók; különleges fizikai tünetmények: az óceán tetején lebegő fata morgana, délővi éj, melynek csillagai gyémántok, holdja nap, a tejút mint az európai holdfény világít le rá, míg az esthajnal-csillag fényében árnyékot vetnek a fák. Íme ez a környezet épen eléggé előkészített bennünket ahhoz, hogy a Nepean-szigeten az emberek se mindennapiak legyenek. Nem is azok. »Ez helye mindazon gonosz-tevőknek, kik vétkeket követtek el, miket titkolni kell az álladalomnak, nehogy a nép megismerje, hogy oly bűn is létezik«; a lakók közt van: méregkeverő, apagyilkos, a »szívevő«, a »nepeani hóhér«, a »jó ördög«, továbbá vérgyalázók, stellionátusok, fanatikus gyilkolók, lélekkalmárok, azután a »vakondok«, a ki valaha a legtöbb oldalú geniális gazember volt a világban, ellenben a Nepean-

¹ Jókai ö. m. 100. köt. 127, 149. l.

szigeten nyolcz évig — haláláig — nem mozdult ki önként választott odujából. Ilyen lények közé kerül a világ legeszményibb szépségű és jóságú szerelmes párja: Mária és Géza. Az ellentét tökéletes. A romantika műzsájának ma jó napja volt...

Jókai ezen első szemképráztató kísérletében nagy veszély rejtett. Mint minden kísérleti módszer, ez is mechanizmussá vált. A *Nepean-sziget* megalkotásának *receptje* úgy megtetszett Jókainak, illetőleg annyira megfelelt az ő sajátos képzeletének, hogy csekély módosítással derűre-borúra megismételgeti s a legbizarrabb erőlködés ellenére is sajnálatos egyhangúság lejtőjére jut. 1849-ig írt valamennyi elbeszélése — három humoros darab és talán a *Büntárs* kivételével — tehát: *Márcze Záre*, *A nyomorék naplója*, *A gonosz lélek*, *A remete hagyománya*, *Az egyiptusi rózsza*, *Adamante*, *Hyppona romjai*, *Az átkozott ház*, sőt a *Hétköznapok* is, mind a *Nepean-sziget* themájának úntig ismételt változatai. Legyen szabad ezt bebizonyítanunk, hogy aztán ne kirekesztőleg Jókait tegyük érte felelőssé, hanem egyúttal az őt körülvevő irodalmi divatot is.

A Nepean-sziget valószínűtlenségei elől a nagy térbeli távolságban és a hely hozzáférhetetlenségében igyekszik az író a maga számára is búvóhelyet keresni. Szakasztott így jár el pl. az *Egyiptusi rózsában*, mindössze azzal a különbséggel, hogy harmadik »villámhárítóul« a nagy időbeli távolságot is segítségül veszi. A pokolszigetnél nem sokkal közelebb fekvő és nem sokkal bátorságosabb az egyiptomi halottsárga fővénytenger, melyen fenevadak lábnyomai húzódnak át, s itt-ott fehérülő csontok merednek elő, és a hol a borzalmas typhon száguld. Ez a csodálatos vidék kétezer évvel ezelőtt még csodálatosabb volt. Ott is virult egy mesés sziget, a Moeris szigete, az exotikus buja növényzet tekintetében testvére a Nepean-szigetnek. Ott pompáztak a vidámszöld robinák, czedrusok, olajfák, acanthus, mimosa, aloé, jalappa, chrysanthemum, lotus, vadselyem, aaronvirág, amaranth, sesam; a tó vizében alligátor, korallerdők, csigák, aranypikkelyű dorádok, polypok. A természetrajzi ismeretek mellett itt már fizikai meglepetésekkel is szolgál Jókai, midőn a katakombák mysteriumaiban a régi egyiptomiak mágikus tudományát mutatja be. Jókai képzelete itt még vadabbul csapong, mert még ellenőrizhetetlenebb mezőn jár, mint az előbbi elbeszélésben.

A többi beszélyben — talán mert exotikus tudománya egyelőre fogyatékán volt — itthon marad Jókai, noha a recept ezekben is ugyanaz marad. Szerencsére vannak még Magyarországon is exotikus, nehezen hozzáférhető, rejtelmes helyek, a hol kivételes állapotok vannak vagy lehetnek. Ilyen pl. a Piatra Kupcseguli nevű cseppkőbarlang a Fruskagora hegy tövében; e barlang »tömkelegét még nem járta be emberi nyom, örök rejtélyül állanak nyitva azok évezredek óta«. Jókai képzelete épen az ilyen helyeket szereti, a hova — úgy gondolja — a kritikusok nem botorkálnak utána.

Itt is tudományával pótolja a szemlélet hézagait s a cseppkő-barlangok természetrajzával igyekszik elhallgattatni a kételkedőket. Gipszakna folyadéka, lecsepegő stalactit, periodikus zuhatag ár-apálya, gázrobbanások, mindent kővé változtató savanyú forrás, gyantával és kovácsfolyattal mesterségesen előidézett iszonyú természeti katastropha... íme, Jókai kaleidoskopjában még mind-össze *egy* csillogó színes kristály van, s csak más-más szögletén sziporkázik képzeletének éles fénysugara (*Márcze Záre*). — Az ó-g-i határban is volt még 1822-ben egy elhagyatott avar pusztá, közepén egy odvas fával; e kietlen pusztaság tájkát elkerülték a legelésző juhnyájak, a vadmadár félénken repült el felette, csak a zivatar látogatta meg néha s az év utolsó éjszakáin két emberi árny. Tehát ismét az eddigi minta: egy hozzáférhetetlen hely és egy titokzatos szerelmes pár (*A nyomorék naplója*). — Egy ősvadon legsötétebb rejtékében, a hol emberi nyom nem igen látható, a vadon közepéből vén fenyő nyúlik fel magasan. Nem lakik itt senki, azaz no mégis valaki: a »gonosz lélek«, ez a testi-lelki szörnyeteg, s vele unokája, egy tündérszépségű angyali lény. A kettőjük közti ellentét erősebb, sőt hátborzongatóbb már igazán alig lehetne (*A gonosz lélek*). — Vadkert és Pusztamező közt egy avar közepén áll egy magános, egyemeletes ház, melyben senki sem lakik; mindenki elpusztul, a ki egy éjszakát ott mer tölteni (*Az átkozott ház*). — A beszkidí fenyveserdők legtítkosabb sűrűjében állt rejtetten egy magános lak; ebben volt ülő helyzetben egy emberi hulla, mely a légmentesen elzárt szobában épségben megmaradt (*A remete hagyománya*). — Megint a beszkidí Kárpátok legrejtettebb szakadékaiban vagyunk, majd pedig Afrika belsejében, a Niger és Senegal folyók eredete táján (*Hyppona romjai*). — Legszebb valamennyi társa közt a Béla-Bora-mocsár leírása, igazán megragadó természetfestéssel. Itt meg aztán a vízi flóra és fauna képviselői hemzsegnék: a tórongy és eleczke narancsvirágai, zöldes fügyökérből összeállt dzsindzsák, rózsavirágú réti fűzények, szivárványozott sásliliomok; arany szemű kékszöld vízi bogarak ezrei, csodás vörösbajuszú gadóczák, tarka vízi borjúk, hajas pióczák, kecskebékák, bánatosan ümmögő ungok, jajgató bujár, horkoló hattyú, gém, gólya, bölömbika. Mindez arra való, hogy phantasztikus és mégis illusio-keltő keretbe foglalja a Góliáth Péter és Lilla rémesen regényes »idill«-jét, mert hát »ez ős vízpusztaság belsejében, a világtól messze elrejtve, elszakasztva, van egy kis magános sziget« (*Hétköznepok*). — Könnyű felismerni, hogy ezekben a beszélekben Jókai képzelete nem végez egyebet gépiessé vált routine-nál. Az a tudós mechanizmus, mely ismereteinek tartalékából most a Nepean-sziget délégövi különlegességeivel, majd a Fruskagorára vagy a Kárpátokra stb. vonatkozó természetrajzi tetszetős közhelyekkel igyekszik változatos öltözképet adni egy lényegében mindig azonos themára: mindez nagyon is számító és kiszámítható eljárás, és annál unalmasabb, minél hátrább van a

Nepean-szigettel kezdődő sorozatban. A festészetnek is hódoló Jókai jut itt eszünkbe önkéntelenül, a kinek van egy kedvelt compositiója s egymás után gyártja róla a változatokat, átfestve a tölgyfát egy-egy fenyővel, a chrysanthemumot — mondjuk — narancsvirággal.

Sajnos, az egyformaság, a gépszerűség nemcsak a themák megválasztásában nyilvánul. Az elrendezés, sőt az előadásmód technikája is egészen sablonos. Ezt már kénytelenek vagyunk szószerinti idézetekkel megvilágosítani, különösen a szerző gépiesen alkalmazott kérdő felkiáltásait az elbeszélések expositiójában.

A Nepean-sziget bemutatásakor Jókai, mintegy az olvasó helyett, ezt kérdezi: »Kik lagnak ez átkos híré helyen? Oszt-e jutalmat és büntetést itt is ama hatalmas kéz, melynek neve gondviselés?« — A »gonosz lélek« lakása közelében, az ősvadon bel-sejében emelkedő forradásos kérgű fenyőfánál így kiált fel az író, megint az olvasó helyett: »Ki volt az, a ki ezt ide felvághatta? Miért ide és miért épen ezt?« »Ki lakja azt a házat ott az erdők mélységes rejtékében, melyhez nem vezet ősvény?« — Az »egyiptusi rózsza« mumiájának láttára felhangzik a kérdés: »Hát te szelíd angyal, mely nevet viseltél? Mily szép világ lehetett kebled édenén belül, midőn azt a halál ily ifjan bezárta?« Ugyanitt a harc-leírás megkezdése előtt: »Minő zaj lepte el Egyiptus határait? Mit ostromolja az eget e fegyveres csorda csataordításaival... Ki mondja meg, hol volt e királyi szék valaha felállítva?« — A beszkidí Kárpátok egy titkos völgyében kisdéd fehér ház van. »Kik lagnak e rejtett tanyán s hogy járnak ide? van-e valahol útja e völgynek, melyen mostani lakói ki s be járnak? Boldogságot jött-e ide rejteni az ember, vagy magát rejté el a fátum kereső szemei elől e völgybe, melyet tán egy évtizedben egyszer lát meg idegen emberi szem?« (*Hyppona romjai*) — A tengeren úszik egy titokzatos hajó, melyen az egyetlen élő lény egy »Adamante« nevet kiabáló papagály. Mi van a némaság könyvében megírva: »Adamante« és ez arczról, mely ifjú és halott és e hajóról, mely ormán Circe aranyozott mellképét viseli és e tengerről, melyen azt a kósza szellő fel és alá úzi?« (*Adamante*) — A hóhér háza előtt állunk. »Milyen lehet egy hóhér háza belül? Milyen lehet egy hóhér szíve belül? Tudja-e őt szeretni valaki? Láthatja-e őt mosolyogni valaki? Van-e, ki őt, a bűnök büntetését, örömet lássa maga mellett ülni?« (*Szomorú napok*) És így tovább.

Jókai módjára bennünk is akaratlanul fölmerül a kérdés: mi vonzotta írónkat e rémségeikben is egyhangú themákhoz? Mit keres ez a végletes pessimismus és embergyűlölet egy 19—24 éves ifjúnál? Sajnálatos kivétel-e Jókai az őt körülvevő irodalmi légkör közepette, vagy épen ebből szívta be az éltető elemmel együtt a különcödő modor káros miasmáit is?

2.

Mint majdnem mindenik kortársa, a fiatal Jókai is szívvel-lélekkel a francia-imádók felekezetéhez tartozott. Ezt nagyon könnyű volna meglátnunk akkor is, ha maga Jókai olyan érdekes módon nem hangoztatná is többször emlékezéseiben. Elmondja egyik helyen, hogy nem olvastak más író, mint Lamartinet, Michelet-t, Louis Blanc-t, Suet, Victor Hugót, Bérangert s legfeljebb még Shelleyt és Heinét, kik »csak nyelvökre nézve angol és német, de szellemökben francziák«. A visszaemlékezés messze távolából is a legnagyobb tisztelettel beszél a francia irodalomról, »mely Lamartinetől Hugo Victorig s Dumastól Bérangerig mindent magában egyesített, a mi eszmében szép, kivitelben merész; érzelmekben megragadó, a mi a szívet hevíti, a mi a lelket fölemeli«.¹ Így vélekedett a negyvenes évek egész ifjú nemzedéke. Petőfi, a legnagyobb magasztalást akarván mondani becézve szeretett barátjáról, Jókairól, így mutatta be őt M. Rayénnek: »Ez valószínűs franczia regényeket ír magyarul.«² Mikszáth Kálmán az ő Jókai-életrajzában felfortyan Petőfi ezen kifejezése miatt és szinte hihetetlennek találja, hogy Petőfi meg nem érezte Jókai műveiben »a magyar föld szagát«³; pedig ha jól meggondoljuk a dolgot, Petőfinak bizony lényegében igaza volt. Jókai szabadságharc előtti műveiben a magyar föld szagát majdnem teljesen elnyomja a francia romantika exotikus, buja növényzetének kábító illata. E romantika diadalravivőjének: Victor Hugónak erős hatása Jókaira kétségtelen. »Petőfi Bérangert imádkozta, én Hugo Victorban találtam eszményképemet«, mondja maga Jókai egy helyen⁴, s ugyancsak ő jelenti ki: »A francziák közt első volt Hugo Victor, a kit megkedveltem«.⁵ Nyíltan elismeri azt is, hogy első művein észrevehető a Victor Hugo és Eugène Sue bálványozása, hogy a rendkívüliségeket, a soha meg nem történeteket kereste, hogy ambíciója volt olyan helyeken járni, a hol még a Pegasus patkója nyomot nem hagyott.⁶ Kecskeméti jogász korában V. Hugo első regényét, a *Bug-Jargalt*, már eredetiben olvasta,⁷ a másodikat, a *Han d' Islandeot* is ismerte⁸; a *Notre-Dame de Parist* szintén, hiszen már első, Kecskeméten megkezdett regényének, a *Hétköznapiaknak*, legelső fejezetében alkalmazza a fogalommal vált Quasimodo nevet.⁹ E két nagy író

¹ *Életemből* I. köt. 183—184. l.

² U. o. és *A tengerszemű hölgy* 40. l.

³ Mikszáth K.: *Jókai Mór élete és kora* I. köt. 127. l.

⁴ *A tengerszemű hölgy* 41. l.

⁵ *Az én életem regénye* 183. l.

⁶ U. o.

⁷ U. o. 172. l.

⁸ U. o. 183. l.

⁹ Eugène Sue 1832-ben megjelent *La Coucaratcha* cz. novellagyűjteményében (a *Cráo* cz. novellában, I. köt. 231. l.) már szintén fogalomként szerepel Quasimodo neve. A *Notre-Dame* regény 1831-ben jelent meg!

— V. Hugo és Jókai — egyéniségében tagadhatatlanul vannak érintkező pontok, melyek megkönnyítették Jókaira nézve bizonyos eszmekörnek és modornak az átvődését. A Victor Hugo tehetségén époly szertelen képzelet az úr, mint a Jókaién, és ez a szertelen képzelet époly korán meglebbenti nála is a becsvágy szárnyait. A kilencz éves Jókai »saját színpada, színműve és társasága« élenken emlékeztet a tizenhárom éves V. Hugóra, a ki szintén a drámaíráson látta jónak kezdeni, s a kinek szintén volt saját bábszínháza.¹ Ha e téren az évek száma tekintetében a mi csodagyermekünké az elsőbbség, viszont az akadémikusok dicséretét (»mention«) V. Hugo tizenöt éves korában nyeri el, három évvel megelőzve fiatalságban Jókait. Egy-egy kedvelt eszmének ideig-óráig mind a ketten lelkesedve hódolnak; szeretik magukat ilyesmibe mintegy belehajszolni és saját csillogó retorikájuktól megittasodni, de semmi sem hiányzik belőlük jobban, mint a tárgyias nyugalom és kitartó műgond. A mennyire jellemző V. Hugóra az a körülmény, hogy legelső regényét fogadásból írta tizenöt nap alatt², s hogy egyik drámáját a harmadik felvonás közepén félbehagyta, valószínűleg azért, mert mikor belekezdett, még nem volt tisztában a mű egészével,³ ugyanezt elmondhatjuk Jókairól is, a ki a *Magyar nábob*-ért kapott ezer forintnyi előleget napi regényrészletekkel törleszti a *Pesti Napló*-ban, a nélkül hogy kész volna ma a holnapi folytatás (»könnyen beletörhetett volna a késem«, vallja be sokkal később, mint valami szerencsés kimenetelű csínyt, Jókai 1896-ban).⁴ A gondtalan fiatalság ez irigylésre méltó korszaka, melyet V. Hugo »époque de sérénité, d'audace et de confiance«-nak nevez, s melyben a »sérénité« szó szereplését az ellentét szempontján kívül egyéb aligha indokolhatja: ez az érdekes korszak egyaránt ott tükröződik a két fiatal óriás ünnepélyes arczkifejezésén és pózolásán, noha egyikőjük klerikális-királypárti elveibe szerelmes és királyától jutalomdíjat kap s évjáradékot húz, hogy majdan a demokratia száműzött áldozatának érezze magát, a másik pedig a forradalmi ifjúság egyik vezére, a *Szegény király* cz. cikk szerzője s »Világos« után a Bükk rengetegének bujdosója, hogy később az alattvalói loyaltás mintaképe legyen. Lám Jókai sokkal őszintébb és igazabb jellemzést ad — véletlenül — a fiatal romantikus írók különködő »époque«-járól: »Különös lelki állapot az — írja — hogy mikor az ember boldog, úgy keresi, kutatja a fájdalmat, mintha büszkeséget akarna belőle magának szerezni, mintha szégyenlené azt, hogy boldog s büszkélkedni akarna azon sivatag érzésben, melynek neve világfájdalom. S ez nem érdekessé lenni

¹ Jókai: *Életemből* I. köt. 64. l. — Benedek Marczell: *Victor Hugo* (1912.) 23. l.

² A *Bug-Jargal* 1832-iki előszava.

³ Benedek M.: *Victor Hugo* 255. l.

⁴ *Az én életem regénye* 290. l.

vágyás, ez természetes túlömlése minden érzőbb ifjúi kebelnek.¹ Tiltakozik is később, hogy azokat az életunalommal telt verseket, melyeket ő »Aggteleki« név alatt *Visszhang szavai* címmel közölt ez időtájt az *Életképekben*, valahogy be ne iktassák munkái sorozatába, mert, noha azóta negyven év telt el, még mindig nem érzi magát olyan vénnek és »decrepitus«-nak, a milyennek azt a bizonyos Aggtelekit szenvedik költeményei.² Mindenesetre józan ítélet mondatta Jókaival e sorokat, de ha következetesen végrehajtotta volna, akkor heródesi pusztítást kellett volna e korbeli írásainak legnagyobb részén elkövetnie. Jó, hogy nem tette meg. Hadd legyenek mindenkor hozzáférhetők e művek, melyek oly hű gyermekei koruk irodalmi divatának, s melyeket oly félreismerhetetlen szálak kapcsolnak e divat irányítójának: Victor Hugónak műveihez, a mint ezt a következő sorokban megpróbáljuk legalább is érinteni, nem tévesztve szem elől azt, hogy két egyenlő rangú tehetségről van szó. Jókai nyughatatlan képzelete neki magának is csak ímmel-ámmal engedelmeskedik, annál kevésbé tudna valakinek utánzójává szegődni. Célunk csupán az, hogy Jókai fiatalkori műveit néhány szempontból behelyezzük az egykori francia romantika eszmekörébe, melyből születtek, s mely a múlt század negyvenes éveiben szépirodalmunk alapszínét megadta. Victor Hugo mellett az akkori másik legolvasottabb francia regényíró: Eugène Suet vonjuk még futólagos vizsgálódásunk körébe, kinek érdekkeltő hatását Jókai, mint már idéztük, maga is hangoztatja.³

Először is hadd szóljunk egypár konkrét reminiscenciáról. Az efféle egyezések természetesen az irodalmi hatás lényegtelenebb megnyilvánulásai közé tartoznak, melyeknek megállapítása különben is ritkán léphet fel a kétségbevonhatatlanság követelésével. Nektünk sincsenek ilyen követeléseink.

Victor Hugo első regényének, a *Bug-Jargalnak*, voltaképen két hőse van: az egyik Bug-Jargal, Kakongo egykori királyának fia, egy daliás néger amoroso, a másik pedig az egész történet elbeszélője: D'Auverney francia kapitány. A regény exotikus színhelye Saint-Domingue. A fehér és a fekete daliának közös eszményképe van: Marie. A néger rabszolgák fellázadnak az ültetvényesek ellen, s e lázadásban életét veszti Marie, magával vive a sírba két imádójának — a két ellenfélnek — minden örömet; Bug-Jargal el is pusztul, D'Auverney pedig komor fásultsággal vonszolja még egy darabig az élet terhét... Erre az érzékeny történetre több mozzanatában emlékeztet Jókai *Az egyiptusi rózsza* című beszélye.

¹ *Vadon virágai* 203. 1.

² *A tengerszemű hölgy* 59. 1.

³ Alexandre Dumas père hatása Jókai e korbeli művein még nem igen mutatkozik; legfeljebb a *Szomorú napokban* a férfinak öltözött Kamienska grófnő boszorkányos ügyességű műveletei juttatják eszünkbe a *Trois mousquetaires* (1844.), a *Comte de Monte-Christo* (1844—45.) stb. szerzőjét.

A fekete bőrű aethiópok és az egyiptomiak fellázadnak az assyr fejedelem ellen. A feketék legderekabbja, Athaniel, és ellenfele, az assyr fejedelem fia, Asnaphar, közös eszményképbe szerelmesek Jónéba, az »egyiptusi rózsá«-ba. A lázadás kitör, a szép Jóné nyílveosztól szíven találva meghal, boldogtalanságot hagyva a két ellenfélre, a két szerelmes férfirra; különösen Athanielt, a feketét sujtja le a kétségbeesés, az »egyetlen irtózat percze« fehérre festette a hős aethióp haját. E két cselekvény szálai közt bizonyára nem nehéz összefüggést képzelni. Athaniel épúgy királyi családból származik (»Sabaco utolsó ivadéka«), mint Bug-Jargal, a kit a mostoha sors rabszolgai életre kárhoztatott, de végre a regény 172-ik lapján (az egész regény 211 lapra terjed) megtudjuk a valót és »l'esclave Pierrot se transformait en roi africain«. A két fekete regényhős testi-lelki kiválósága egészen egyforma naiv eszményítés eredménye, s egyforma bennük a viszonzatlan, lemondó szerelem fojtott szenvedélye, mely sohasem aljasodik le a szerencsés fehér versenytárs elleni irigykedésig vagy épen bosszúig. A *Bug-Jargal* felbőszült néger nőinek mystikus, babonás rémjelenete, melyben D'Auverneyt, a fehér ellenséget, fel akarják áldozni, kábító előadásával igazi párja Jóné és Athaniel mágikus bűvészkedésének, melylyel ők szintén az elnyomó ellenség jövőendő uralkodóját igyekeznek végkép kiforgatni eszéből és hitéből. Az exaltált stílus is több helyen egymásra emlékeztet a két elbeszélésben; Jókai époly eposzi túlzással énekli az egyiptomi csekély számú sereg tusáját az assyr túlerő ellenében, mint a milyen naiv nagyítással beszél V. Hugo a saint-dominguei négerlázadásról, az óriások e küzdelméről, melyben három világrész volt érdekelve: Európa és Afrika mint küzdőfelek, Amerika mint csatatér. A két exotikus színtér rajzában, phantastikus természetfestésekben a *Bug-Jargal* mértéktartóbb mint az *Egyiptusi rózsá*, de amott is fordul elő példa az ilyesmire (lásd az 51. fejezetet).

Hasonlóságot érzünk a két író eljárás módja tekintetében a *Notre-Dame de Paris* és a *Hétköznepok* kezdete között. Ez a két regény különben is testvére egymásnak abban, hogy rendkívül zavaróan vegyülnek mindkettőben a groteszk rémségek a groteszk komikum elemeivel. Jókai már magában a megnyitó fejezetben is megvalósítja ezt a rikító ellentétet, mely a fejezet kezdete és befejezése közt van. Mind a két regény népmulatsággal kezdődik; a »bolondok pápájának« megválasztása Párizsban, a bírósági palotában — »bikahecc«-czel egybekötött népnép K* város határában. A színhely és idő, úgyszintén a szórakozás neme erősen különböző a két regényben, de az a mód, a hogyan Jókai megfogni igyekszik tárgyát egyik pontján, s a fogalmazásnak némely fordulata a *Notre-Dame*-ből merített tudatos vagy öntudatlan ihletre enged következtetni. Egy pár idézet talán mellettünk fog szólni. »A kapukban, az ablakokban, a padlásokban, a tetőkön ezernyi jámbor, becsületes, nyugodt polgárcz

hemzsegett... Ha megadatnék nekünk, 1830-ban élő embereknek, hogy gondolatban e tizenötödik századbeli párisiak közé keveredjünk... a látvány érdekes és tetszetős volna... Képzeljük el már most ezt az óriási, hosszúkás négyszögalakú termet... teli tarka, tülekedő tömeggel... s akkor lesz valami homályos fogalmunk annak a képnek egészéről, melynek érdekes részleteit most pontosabban is meg próbáljuk jelölni.« (*Notre-Dame*. Benedek M. ford. I. 8, 10.) »Ha már most valaki magát azon kútágas tetejébe képzelet és látja az említett tárgyak és épületek fedeleit, erősen megvakva mindkét nembeli halandókkal, ... sajátzerű előfogalommal fog bírni azon nagyszerű népünnepről, mely szemei előtt ekképen végbemenendő lesz.« (*Hétköznapiak* 3.) — »Az egész tömeg reggel óta várakozott. A jámbor kíváncsiak nagy része már pirkadattól ott didergett a Palota nagy lépcsője előtt.« (*Notre-Dame* I. 15.) »Már reggeli kilencz órakor irmagul sem lehetett az említett város falai közt épkézláb embert találni.« (*Hétköznapiak* 2.) stb. Hogy a *Hétköznapiak* ezen bevezető fejezetének írásakor élénk emlékezetében volt Jókainak a *Notre-Dame*-regény, azt bizonyítja az a már említett adat, hogy a szóban forgó »Népünnepről« cz. fejezetben az égo torony őrét »vén, mogorva Quasimodo«-nak nevezi.

Nem lévén czélunk, hogy minden áron kapcsolatot fedezzünk fel a V. Hugo és Jókai műveiben előforduló esetleges hasonló részletek között, nem is vadászunk ilyenekre, csupán még Eugène Sue hatásának lehetőségét sőt valószínűségét próbáljuk egy konkrét példával megvilágosítani. Jókai *Hétköznapiak*jával körülbelül egy időben készült el Sue egyik leghíresebb, nagyszabású regénye: a *Juif errant*.¹ Az óriási reklámmal dolgozó francia írónak ez a műve is a legrövidebb idő alatt eljutott hozzánk, s az iránta megnyilvánult nagy érdeklődést eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy »prologue«-ját Petőfi is sietett lefordítani.² E végletesen romantikus eseményhalmaznak háttére az 1831-iki nagy kolera-veszedelem, mely Ázsiából elindulva végigszántott Európán s bennünket magyarokat sem került el. Jókai a *Szomorú napokban* tudvalevőleg ugyanezt a témát dolgozta fel. Világos, hogy a thema azonossága teljesen véletlen is lehet (ez esetben is jellemző a két íróra a tárgyválasztás: egy friss emlékezetben élő, sensatiós tény merész kiszínezése), de még ha a themát Suetől függetlenül választotta is Jókai, a *Szomorú napok* figyelmes olvasása azt a meggyőződést érleli meg bennünk, hogy szerzője ismerte a *Juif errant*-t s ötletet merített belőle. Az a körülmény, hogy a *Szomorú napoknak* csak az I—VII. fejezete jelent meg 1848-ban (a *Pesti Naplóban*): bizonyára nem vonja ki e regényt mostani tárgyunk köréből. A Sue-hatás kérdésére nézve meg lehet-

¹ *Le juif errant* par Eugène Sue. Édition illustrée... T. I—III. Bruxelles. 1846.

² Először megjelent: *Pesti Divallap* 1844.

sen közömbös az, hogy az egész regény tervezete készen volt-e az író képzeletében az első hét fejezet kiadásakor. Jókai sokszor elmondta, hogy ő minden regényének a végét gondolja ki először; a Sue-hatás valószínűsége is a mellett szól, hogy a *Szomorú napok* a maga egészében az 1847—48-iki hónapok termékének tekintsük, a mikor a *Juif errant* még emlegetett újdonság volt.— Mint említettük, mind a két regényben a nagy kolerajárvány a háttér, s mind a két regényben bűnös összeesküvők igyekeznek a koleraveszedelmet eszközként felhasználni önző céljaik érdekében: Sue-nél a jezsuita clericalismus, Jókainál a pánszláv bujtogatás. Érdekes egyezés, hogy legelőször mind a két regényben a két főgazember esik bele a kolerába: amott Rodin jezsuita páter, emitt a hóhérlegény: Iván, de mindketten kilábolnak a betegségből. A francia regényben szereplő Ciboulenak, ennek a vérszomjas, brutális néembernek méltó társa Jókainál a hóhér felesége, Borcsa. A tudatlan, hiszékeny néptömeg mind a két regényben lázadásra kél, mert a pusztító járványban mérgezési merényletet gyanít maga ellen. Az orvosok óvó intézkedései csak megerősítik az elbolondított tömeg gyanúját¹, s a párisi zendülők is »Mort aux médecins!« ordítással keresnek bűnbakot, a mi tótjaink dühe is első sorban a derék Sarkantyús doktor ellen irányul. A felbőszült tömeg a két regényben egy-egy azonosnak mondható jelenetet »játszik« végig. A *Juif errant* III. köt. 9. fejezetében D'Aigrigny páter zsebéből kiesik egy zöldes folyadékot tartalmazó, szokatlan alakú üveg, s a csöcselék rögtön mérget sejtve benne, követeli a pátertől, igya ki az üveg tartalmát, bizonyosságául annak, hogy nem mérég van benne. D'Aigrigny persze hallani sem akar ilyesmiről, mert az üvegben nem »mérég« volt ugyan, hanem »des sels préservatifs d'une grande force«, s meginni nem kevésbé veszélyes lett volna. A néptömeg bebizonyítotttnak látván gyanúját, rárohan D'Aigrignyre s szét is tépte volna, ha ezt a háta mögötti templomajtón át Gabriel meg nem menti.² Hát a *Szomorú napok* XVII. fejezetében mi történik? Bodza Tamás, a pánszláv agitátor, a felázadt »csajhos nép« élén azt követeli Sarkantyús orvostól, hogy a kocsijából kiesett gyanús port egye meg, ha be akarja bizonyítani róla, hogy csakugyan nem mérég. Az orvos valószínűleg már épen a D'Aigrigny bőrében képzelte magát, midőn egyszerre csak — szintén segítség érkezik. Ugyancsak egyformán merész és egyformán valószínűtlen az a jelenet, melyben a lázongó csöcselék lélektanát ismerve és kihasználva, Gabriel pap, illetőleg Kamienska grófnő a tömeg fenyegető hangulatát épen az ellenkezőjére változtatja.³ Jókai regényének, különösen a bevezető soroknak exaltált, szinte

¹ A gyanús »mérépor«-ra vonatkozólag v. ö. *Le Juif errant* III. k. 28. l. és *Szomorú napok* 158. l.

² Érdekes, hogy ez az ötlet egészen ilyen alakban előfordul Sue egyik régebbi munkájában is: *La Coucaratcha* (1832.) II. k. 347. l.

³ *Le Juif errant* III. k. 11. fejezet. — *Szomorú napok* XV. fejezet.

gyötrő hatású stílusa is emlékeztet néhol Sue munkájára. »Halál! halál! Jaj annak, a ki született! Jaj annak, a ki meg nem halt! Az Isten keze néhezül. Halál! halál!... halál! halál!...«, az efféle bántóan hatásvadászó modernak nem igen lehet párját lelteni, legfeljebb a *Juif errant* III-ik — a kolerát tárgyaló — kötetének szintén a bekezdő szakaszában, a bolygó zsidó mythikus alakjának hátborzongatóan túlcsigázott jajongásában, a ki hiába könyörög az Úrhoz bűnbocsánatért, a kárhozát meg nem szűnik, az Úr három felkiáltójeles felelete folyton ez: »Marche!!! marche!!!... marche!!! marche!!!« Ettől a nagyképű modorosságtól, mely a fiatal Jókai gyűlékony képzeletére egy ideig hatással volt, Nagy Ignác csömörlött meg leghamarabb s a *Magyar Titkok*ban alaposan leszólta és jóízűen kiparódizálta.¹

E szórványos — és a dolog természeténél fogva mindig csupán valószínű — egyezéseknél sokkal fontosabb az az egész légkör, mely Jókai ezidei műveit körülveszi, s azok emberek, a kiket csakis ilyen légkör tud életben tartani. Részlethatásokat, helyzetekre vagy szavakra vonatkozó átvételeket kutatgatni meddő dolog volna. Nem lesz azonban érdektelen egy pillantást vetni Jókai fiatalkori műveinek eszmevilágára és jellemeire, miközben itt-ott lapalji jegyzetekkel utalunk majd arra, hogy a tárgyalt korszak romantikus irodalmának nemcsak ideológiája, hanem phraseológiája is egy-egy szempontból mennyire közös.

Midőn Victor Hugo siet első regényének színhelyét Saint-Domingue szigetére, a másodikét meg a XVII. századi Norvégiába tenni; midőn Eugène Sue a Behring-szorostól és Jáva szigetétől Spanyolországig a legexotikusabb vidékeken üti fel sátorfáját; midőn Jókai folytonos költözködést ró magára, próbaképen meglakván a Nepean-szigetet, a kétezer év előtti egyiptomi sivatagot vagy egy-egy megközelíthetetlen hazai hegyet és erdőt: mindez nem pusztá szeszély tőlük. Ezekre a különleges helyekre nekik szükségük van, hogy csodálatos embereikkel csodálatos történeteiket eljátszathassák. Ez az irány sajátságos szabályt fejlesztett ki csupa kivételekből. Nem hiába Rousseau az, kihez a XIX. század romantikus irodalmának szálai visszavezetnek, ez az áramlat első sorban az egyéniség cultusát szolgálja a társadalmi szokásokkal és intézményekkel szemben. Nem tagadja a civilisatio teremtetten társadalmi rend hatalmát, sőt nagyon is érezteti, de csak mint nyugtót, mely évszázadról évszázadra mindinkább gátolja és lehetetlenné teszi az egyéni nagyság vagy egyéni boldogság érvényesülését. A civilisatiót, mely mindent átlagossá tenni, a rend korlátai közé szorítani igyekszik, a romantika szereti mételynek tekinteni, mely rohamos terjedésben van, s mely ellen daczos pessimismussal keres lehetőleg »szűz« vidékeket a nemes emberi szenvedélyek utolsó

¹ Nagy Ignác: *Magyar Titkok* (újra: Magyar Regényírók V—VII. köt. 1908.) II. k. 78. l.

mohikánjai számára,¹ olyan helyeket, a hol a szív természetadta hajlamait és érzelmeit nem kötik gúzsba a társadalmi szabályok paragraphusai. A szabad természet ölen remél menedéket a romantikus hős az emberi faj testi-lelki csenevészeseése közepette. Sőt nemes fájaldalmában úgy veszi észre, hogy az emberrel együtt — jobban mondva: az ember munkája folytán — az ő anyatermészet is alá van vetve a satnyulásnak: korántsem olyan nagyszerű már, mint akkor volt, mikor a Teremtő kezéből kikerült; a civilizatio lassanként jármába fogja a világot. Csak figyeljünk a 20—22 éves lángeszű kamasznak, Jókainak pathetikus hasonlataira: Ilyen lehetett a teremtés, hatodik napja előtt: vidám, viruló, boldog. A hatodik napon teremteték az ember.² — Az egyiptomi piramisok, templomromok, múmia-mezők mind megannyi emlékek a föld fiatal korából, mikor még óriásokat tudott szülni a föld.³ — A Moeriszigethez fogható szépségű csak akkor lehetett a természet, mikor még nem volt matrona a világ, hanem ifjú menyasszony⁴ . . . A fiatal V. Hugo épen így szokott beszélni⁵ s vele együtt a többi romantikus is, hiszen ez volt az ő világnézetük egyik legfontosabb eleme. Szerintük az emberi cultura ostoba érzéketlenséggel teszi tönkre lassanként a természet fenséges szépségeit, sőt a kivételes művészeti alkotásokat is.⁶ Tehát a jelen a legprózaibb és legtűrhetetlenebb, s minél messzebbre megyünk vissza a múltba, annál szebb és dicsőbb világ nyílik meg előttünk, mert — vallja a romantika — régente közelebb állott az ember a természethez, vagyis jobb volt, mint most. Érdekes látnunk, mily fokozódó arányban sarkantyúzza Jókai képzeletét az időbeli távolság. Például a jelenre vonatkozólag nagy kesernyén megállapítja, hogy oly világban élünk, a hol az önzéstelen jólét a mesemondások közé tartozik;⁷ a jelent megelőző emberöltőről (a Szilárdy Leander apja koráról) már elismeri, hogy akkoriban a »barát« szó még nem volt olyan kopott, mint most;⁸ mikor pedig képzelete az ókor letűnt világába osonhat, dicsőítő hymnusban méltatja a mult nagyságát a törpe jelennel szemben: »Ah! két ezred előtt jobban tudták érezni e szót, »honszeretet«, mint a fölvilágosodás művelt századá-

¹ »La civilisation, cette ardente et implacable ennemie... de la poésie de l'avenir et du passé.« E. Sue: *La Vigie de Koat-Ven*. Roman maritime. (1833.) III. k. 23. l. — Jókai is megvetéssel fordul el »a mívelt világ korlátozott röptű szellemvonaglásaitól, mely önmagát költészetnek nevezi, pedig költészet nincsen sehol... a természetén kívül.« *Hétköznapiok* 92. l.

² *Vadon virágai* 94. l.

³ U. o. 224. l.

⁴ U. o. 240. l.

⁵ Lásd pl. az erdőégés leírását Saint-Domingue elhagyatott vidékén, »où la terre est encore vierge, où la végétation est surabondante... *Bug-Jargal* XXI. fejezet.

⁶ V. Hugo szerint »XI. Lajos korától Páris ... többet veszített a szépségéből, mint a mennyit nagyságban nyert.« *Notre-Dame* I. k. 177. l.

⁷ *Hétköznapiok* 68. l.

⁸ U. o. 77. l.

ban... Ah! kétezer év előtt istenség volt a szerelem; a hány szív dobogott, annyi világot teremte egy szavával.¹... »Világos, hogy e felfogás szerint akkor volt legremekebb az ember lényé, mikor először került ki a természet műhelyéből; ezért Jókai nem tud nagyobb bókot mondani első regénye hősnőjéről, Lilláról, mint azt, hogy: ilyen lehetett az első nő, ki az első szerelmet hozta magával az égből.² Egészen a természet csodás adománya a költészet is, mely első sorban és legtisztábban a primitív embereknél, a természet magányában fejlődik ki; példa erre ismét Lilla, ez a rousseaui ábrándkép, kinek »egész élete egy regény, melyben csak emberek nem visznek szerepet s ihletett magányát nem látogatja más, mint az Isten szeme és álom...«, s kinek ártatlan jó szíve »mesés maradvány a vadon ősidőkből«.³ Ugyanez a felfogás mondatja V. Hugóval azokat a sorokat, melyekben az afrikai néger »griots«-k sajátos költői talentumát méltatja D'Auverney kapitány, egy sorba helyezve őket a középkori angol minstrelekkel, a német minnesängerekkel, a francia trouvèerekkel.⁴ Ez írók szerint a természet sugalmas ösztöne tiszteletreméltóbb és nemesebb, mint holmi conventionalis vallásfelekezet; E. Sue a »religion naturelle« ösztönszerű érzelmével egyik legkedvesebb regényalakját: Dagobert-t ruházza fel, a ki nyárspolgári szempontból tekintve »un vrai païen«;⁵ Jókai még merészebb szavakat ad a Béldi Dávid szájába, a ki szerint a természetes szerelmi szenvedélynek még vétke is szentebb és tisztább, mint az álszenteskedő emberek esteli imádsága.⁶ Az életnek az az objectív képe, mely a regény és novella legtöbb célja volna, menthetetlenül elmerül a természet iránti rajongás lírai áradatába. Ez helyrehozhatatlan árnyoldala a francia romantikának, de helyette némi kárpótlásul sokszor valóban gyönyörű lapokat olvasunk, melyeken az egész őstermészet a romantikus író alanyiségében megfürödve bontakozik ki előttünk. Ezek a lapok regénynek talán rosszak, de általában *költeménynek* elsőrendűek. A sok affectált érzelmek között, melyekkel ez az irány átítatja alakjait, valóban a legkevésbé affectált a természet szenvedélyes szeretete. Ennek szárnyain szállt legelőször a magasba a mi nagy mesemondónk is. Tudjuk, hogy V. Hugo szenvedélyes utazó volt⁷ s versben és prózában egyaránt örökbecsű természet-festéseket adott. E. Sue is dicsekszik vele, hogy látta a világ legkülönbözőbb tájékait,⁸ de egyikőjük sem tud oly gyermekded hittel átolvadni a természetbe, mint Jókai. Az ő egész költészetének is —

¹ *Vadon virágai* 237., 244. l.

² *Hétköznepok* 94. l.

³ U. o. 92—93. l.

⁴ *Bug-Jargal* XXVI. fejezet.

⁵ *Le Juif errant* I. k. 18. l.

⁶ *Délvirágok* 128. l.

⁷ Benedek Marczell: *Victor Hugo* 144. l.

⁸ *Une page de l'histoire de mes livres*. 2. éd. Turin 1857. 53. l.

saját számos vallomása szerint — legfőbb ihletője, bámulatos természetességének titka a természet magánya, melyet ember nem háborít. A *Tengerszemű hölgyben* (22—23. l.) visszaálmodja első regényének, a *Hétköznapiaknak*, keletkezését, a költői teremtes mysteriumát, melynek csak a természet lehet a tanúja. Alkotás közben nem látok egyebet, mondja Jókai, csak »fűvet, fát, virágot, gombát, fatörzset, szederindával befutott nádkunyhót. Azokhoz hozzákötöm a gondolataimat, mint a pókfonalat; hallok is sárgarigó-fütyöt, czinege-csevegést, távol hajókról jövő túlkölést, szűnyograj zümmögését; az nekem mind sűg, mesél valamit, a döngő darázs kölcsönadja a szárnyát a képzeletemnek; hanem ha egy emberarczczal találkozom, az kiver a gondolataimból s egy „servus” szó szétfujja az egész fata morganámat». Ez a rajongó szeretet a természet iránt s ez az ideges ellenszenv az ember prózai beavatkozásával szemben — ez van meg, egyoldalúan óriásilag kifejlődve, a francia romantika legjellegzetesebb regényalakjaiban. Természet-szeretetük csak másik neve embergyűlöletüknek. Kivételes egyéniségek ők; nem férnek meg a többség csinálta nyomasztó szabályok nyűgében és a vad természet védelme alá menekülnek, lehetőleg olyan helyekre, a hol az emberi civilisatio még nem hagyott nyomot. Ezekkel a regényalakokkal rendszerint csak akkor ismerkedünk meg, mikor már az emberiséggel meghasonlottak s a magános természet balsamával hegesztgetik rémes emlékeiket. Victor Hugo mindjárt első regényében megteremtette ezt az alakot D’Auverney kapitány személyében, s a fiatal Jókai hősei is nagyobbrészt a D’Auverney kapitány regimentjéhez tartoznak, ú. m. Bálnai Körmös István, Dömsödi Góliáth Péter, Márcze Zára, Béli Dávid, A »nyomórék», A »remete», Madocsai Bálint, Rynn Tamás, Athaniel stb. Majdnem mindnyájan olyanok, mint D’Auverney: lelkük kialudt vulkán, nem éreznek vonzalmat senki iránt, legfeljebb talán — egy-egy hű állat iránt; mert az állat a természethez tartozik, tehát megbízhatóbb, jobb, mint az ember. A *Hétköznapiakban* számottevő regényalak egy meg nem nevezett derék szelindek, Álmai Manó házáat farkasok őrzik, a Béli Dávid anyjának elrablóját pedig medve.¹ Csakúgy bugyborékolnak az épületes reflexiók az állatok erkölcsi felsőbbbségéről az emberrel szemben.²

¹ V. Ö. V. Hugo *Bug-Jargal*-jában: Rask, a *Han d’Islande*-ban: a medve, E. Sue *Le Juif errant*-jában: Rabat-Joie (kutya) és Jovial (ló).

² B. Körmös István: »Még azon kutya is, mely az árok széliben neveli fel kölykeit, kész azokat életével is megvédelmezni; s az ember elég csúfolódó, apának hivatni magát attól, kinek hóhérja... Kígyó annak a leggalambja is...» *Hétköznapiak* 39., 42. l. — »Az ember, ez a világ mészáros, ez a mindent evő sáska, csak pusztítani tud...» *Árnyképek* 218. l. — *Han d’Islande* a medvéhez: »Nous nous ressemblons; car je ne suis pas homme, Friend, je suis au-dessus de cette espèce misérable, je suis bête farouche comme toi...» etc. 211. l. — »Il y a des hommes plus bêtes et plus sauvages que les bêtes...» E. Sue: *Deleytar* (1839.) I. k. 21. l. — Oh! oui, les bêtes valent mieux que les hommes...» E. Sue: *Le Juif errant* (1846.) II. k. 31. l. — »Les animaux sont quelquefois plus heureux que les personnes...» U. o. II. k. 169. l.

A romantikus regényíró akkor is kivételes lénynek tudja feltüntetni alakjait, ha nem viheti is el őket valami lakatlan szigetre. Pl. a *Notre-Dame de Paris* cz. regény főképp annak köszönheti csodálatos suggestiv hatását, mert V. Hugo a Páris közepén levő híres székesegyházból igazi titokzatos, hogy ne mondjuk: exotikus külön kis világot tudott alkotni a szerencsétlen Quasimodo számára. A Madocsai Bálint háza is pontosan fellelhető a Vadkerttől Pusztamezőig vezető dűlőút mellett, mégis »átkozott ház« a neve, és kerüli mindenki; a Körmös Pista háza is ott állott a k...i sömlyék mellett, de ablaktáblái mindig be voltak zárva, falai korommal feketére voltak festve, ajtaja a háztetőn volt, úgy-hogy hágcson lehetett csak bele fel- és lejárni: a romantikus hősöknek nem tetszenek a rendes lakáviszonyok. Ők jobbak vagy rosszabbak, szebbek vagy rútabbak a közönséges embereknel, különösen pedig szerencsétlenebbek. Valami végzetszerű átok nehezedik rájuk, mely kiközösíti őket az élet szokásos örömeiből. A rút külső gyakori módja a végzet büntetésének. Mióta V. Hugo megteremtette Quasimodo szörnyalakját és kimondta, hogy »elhibázott testben elsenyved a lélek is« (*Notre-D.* I. k. 233. l.), a rút test meg nem érdemelt átkát nyögő emberi szörnyeteg alakja a romantikus költészet legkapósabb motivumai közé jutott, s a »rút testben rút lélek« közmondás szentesített.¹ De nemcsak a rútakat fogta meg születésükkor a végzet átka; ilyen a többi is csaknem mind. Pl. a testvér (és unokatestvér) iránti szerelem természetellenes bűnének bizarr eszméje — talán V. Hugo *Lucrece Borgiájának* hatásaképen — több alkalommal foglalkoztatja Jókai képzeletét (*Hétköznapiok, Márcze Záre, Hyppona romjai*). Nem csoda, ha ezeket a nagyra hivatott, jobb sorsra érdemes hősöket kivétel nélkül elfogja a Bug-Jargal betegsége: a »degoût de la vie«; a halál-vágy maniakusaivá lesznek, egyetlen szórakozásuk van: bosszúra készülnek; Góliáth János szerecsen szolgája például húsz évig készül rá, E. Sue Tepeleni Alija huszonnégy évig. Az ilyen kedélyvilág bizony megöregíti az embert; koravének ezek a hősök s Lord Byron chilloni foglyának bús panaszát variálják: »My hair is gray, but not with years«.² Innen a kesernyész, elkedvetlenítő befejezés az ilyen elbeszélések legtöbbszörében; csak gondoljunk az ú. n. költői igazságszolgáltatásra a *Bug-Jargalban*, a *Notre-Dameban*, *Juif errantban* vagy Jókai e korbéli műveiben! A szereplők szépsége és rútsága, dicső tulajdonaik és szomorú sorsuk stb. közötti hatásos ellentétekre kifogyhatatlanul kínálkoznak az alkal-mak s az ellentét-hajhászás csakugyan családi betegsége ez iro-

¹ »La laideur de l'âme naît souvent des conséquences de la laideur du visage.« E. Sue: *La Coucaratcha* II. k. 256. l. — »Kit a természet megcsúfolt, rút még a lelke is annak«, mond az előítéletek szava. S az előítélettől nincs fölhívatkozás. A sors végre szokta azt hajtani.« *Vadon virágai* 159. l.

² Körmös István: »Látod, én huszonnégy évemmel oly megaggott ember vagyok...« *Hétköznapiok* 42. l. — »Alors que le corps a trente ans, le coeur en a souvent soixante...« E. Sue: *La Coucaratcha* II. k. 69. l.

dalmi irány termékeinek, köztük Jókai munkáinak is. Ez az ellentét néha oly éles és ríktó (pl. a *Hétköznepok* »Cantus praeses« vagy a »Nagynéne és unokahuga« cz. fejezeteiben), hogy minden költői hatást lehetetlenné tesz. Érthető eredménye ez a borzalmas és nevetséges emberi különlegességek hajszolásának,¹ mely az előadásmódra is szükségképen rányomja a maga bélyegét; a stílus is csupa ellentéteken épül fel; egy-egy hatásosnak látszó antithesis vesszőparipáján szívesen lovagol a mi Jókaink is: Az ember »átnézte hegyei ormáról a lábainál terülő világot s látta benne nagynek az Istent, nézte az alatt mozgó törpék tömegét s látta bennök kicsinynek az embert...« (*Vadon virágai* 10. l.); Szilárdy Leander is »volt Schweiz hóbércein és látta onnét kicsinynek az embert, volt a világtenger viharai közt s látta ott nagynek az Istent...« (*Hétköznepok* 64. l.). Mondanunk sem kell, hogy az efféle portéka is megtalálható mindenik romantikus író háztartásában.

Nemcsak az eszmevilág terén mutathatók ki tehát nagy mennyiségben a XIX. századi romantika nemzetközi vonásai, hanem az előadás modora és technikája terén is. Nem lephet meg ennél fogva bennünket annak a ténynek bebizonyosodása sem, hogy Jókai kérdés-föltevéseinek egyhangúvá váló modorossága egy-egy titokzatos körülménnyel kapcsolatban (lásd e dolgozat 1. pontját): szintén közös vonás ezen irodalmi áramlatban. Jellemzőbb példát — az ezer közül — nem idézhetnénk idevonatkozólag, mint a *Juif errant* prologusát Petőfi fordításában: »Mi különös! Lábnyomokat lehete látni a máshol mindenütt illetetlen hó fölött, mely a Behring útja által elválasztott két szárazföld széleit fődé... Vajjon kikéi e hatalmas léptek, melyek a természet harczi s rombolásainak közepette mindig biztosan, mindig nyugodtan, mindig halkan haladtak?... Honnan jött e két lény, mely az éjszaki sark jéghegyei között, a világrészek legvégén ekkép találkozik? Ki volt e két teremtmény, kik a csalóka légjáték által egy percze közel hozattak egymáshoz, kik azonban az örökléten keresztül egymástól elválasztva lenni látszának?«

3.

Még ha ismétlésekbe esünk is, szükségesnek tartjuk, hogy néhány sorban a mi irodalmunkra is vessünk külön egy pillantást. Hiszen Jókait a francia romantikus írók olvasásához épen a hazai közhangulat és az uralkodó irodalmi divat vezette. Victor Hugo, Eugène Sue és más romantikus írók művei nem csupán közvetlenül hathattak rá, hanem hazai közvetítéssel is. Vajda Péter, kinek képzelete nem kevésbé merész a Jókaiénál, inkább a német romantika homályosabb, elvontabb, philosophikusabb levegőjét szívja, de

¹ »Un amour inné chez moi pour tout ce qui est extraordinaire...« etc. E. Sue: *La Coucaratcha* II. k. 183. l. — »Nekem is tetszett a csodálatos, a meglepő, a rendkívüli...« Jókai: *Életemből* I. k. 184. l. Kerestem a rendkívüliéseket, a soha meg nem történteket...« *Az én életem regénye* 183. l.

végre is a két romantikus áramlat rokon egymással s kölcsönhatásban vannak. Vajda Péter költői egyéniségének is uralkodó vonása a természet szépségei és titkai iránt való rajongó szeretet és érdeklődés, ugyanazzal az elfogult csodálattal az őstermészetnek — a *zat*nak — múlt korszakai iránt, mint Jókaiéknál. Sajnálkozva mondja Vajda Péter, hogy az »első reggelek«-ről senki sem szól, mikor még gyermekkorát élte a föld s fiatal erővel képezte növényeit, állatait. »Fárodtan áll most már ezer évek oltja, semmi újat nem hozva elő, de némely régít elvesztve, mint a megaggott ember...«¹ Íme ezt a világnézetet már ismerjük a fentebbi fejtegetésekből. Vajda Péter is elkalandozik a természet legtávolabbi, legbujább, exotikus vidékeire, ugyanazzal a lírai képzelettel személyesítve meg a természet erőit és jelenségeit s ugyanúgy kiélezve a szabad természet és a rabszolgaságban sýnlódó emberiség közti ellentétet, mint általában a romantikusok. De Vajda Péter a költészet hatalmától csodát remél minden baj ellen, megifjodását, meggyógyulását az elnyomott, tudatlan emberiségnek, »Dalhon« megvalósulását. Jókaira félreismerhetetlenül hatott Vajda Péter képzelete az ázsiai themákkal, különösen India perzselő honával, (melynek heve »nem tűr középszerűséget«²) különösen pedig a tudomány és költészet sajátos összevegyítésével a világ előállítására és fokozatos változásaira vonatkozólag.³ Vajdának e téren Jókaira gyakorolt hatása igazában csak a szabadságharcz után írt művekben nyilvánul, de már a nepean-szigeti, egyiptomi stb. phantastikus themák körülbástyázása természetrajzi és természettani fejtegetésekkel: ebben legkivált Vajda Péter hatását kell látnunk, úgyszintén abban a sok rhythmikus részletben, melyekben Vajda mintájára Jókai is ép úgy összevegyíti a prózát a verses formával, mint a képzelet feladatát a tudományéval.⁴

A rhythmusos prózára nézve különben elég sok példát látott Jókai a Kuthy Lajos műveiben is. Kuthynak E. Suetől eltanult tulajdonságai: a socialis célzatnak és a prófétai hangnak negélyezése itt-ott Jókainál is jelentkezik, bár szerencsére csak szórványosan. Bajfalu és Újlak gazdasági helyzete⁵ époly kirívó célzatos-sággal van egymással szembeállítva, mint a *Hétköznepokban* Kéturfalva felső és alsó területe. Egyes pathetikus feljajdulások, moralizáló intelmek szintén Kuthyra vagy ő rajta keresztül E. Suere látszanak visszavezetni, bár e téren Jókai korántsem esik olyan gyakori túlzásokba, mint amazok. Az alkalmoszerű közérdekű themák közt pl. a zsidókérdés csaknem mindegyik írónknál szerepel ekkortájt, s Jókai szerette is később emlegetni, hogy tizenhétéves

¹ *A nap szakaszai* (1834.) 26—27. l.

² *Dalhon* I. köt. (1839.) 149. l. (*Vajkoonlala*.)

³ U. o. I. köt. (*Időszakok*); u. o. III. k. (*Eszdér*).

⁴ Vajda P. hatását Jókaira Beöthy Zsolt is megállapítja irod.-tört. kézikönyvének (1909.) II : 45. lapján.

⁵ Kuthy L.: *Novellák* (1842.) III. k. (*Arthur és Jenő*).

korában a *Zsidó fiú* cz. drámájával már hozzányúlt ehhez a forrongó problémához. Ebben a kérdésben a *Zsidó fiú* az E. Sue későbbi érzelgős felfogásához (*Le Juif errant*) áll közel, nem pedig a Kuthyéhoz, a ki a *Hazai rejtelmek*ben a zsidó üzérkedést eléggé pelengérre állítja, noha ennek a bajnak érthető okai előtt sem húny szemet. Kuthy műveiben hatalmas képzelőerő nyilatkozik, mely őt is sokszor hanyathomlok ragadja magával, s nem lehetetlen, hogy ép ilyenkor hatott csábítólag a gyermek-ifjú Jókaira. Például a *Divatkép* végső részének¹ kábító phantastikuma még Jókai e nemű írásait is felülmúlja; Vértessy Piroska »angolkert«-jének tündérvilága meghalad minden józan képzeletet. Szerencsésebb úttörője Jókainak Kuthy Lajos a tájleírások terén, noha pl. a *Hétköznapiak* pompás alföldi és vízi tájképeire a *Hazai rejtelmek* nem hathatott, hiszen egyszerre jelentek meg; vadregényes vidékekről azonban már előbb is nagyon szép festéseket találunk Kuthynál, kinek műveiben az ilyesmik birnak legmaradandóbb értékkel.

Nagy Ignác, kihez a pártfogó iránti hála is fűzte írónkat,² szintén alighanem hatással volt Jókaira, írói egyéniségének különösen a mókázásra hajló vonásával, melylyel szerette ugyanazon regény vagy elbeszélés szövetének hol a színét, hol meg a fonákját mutogatni s néha mintegy saját magát kiparódizálni. Ez a különös kedvtelés, mely az egységes aesthetikai hatást annyira veszélyezteti, kezdettől fogva észlelhető Jókainál is, mint alaptermészet, melyet a hasonló példák még inkább kifejlesztenek. Egyes actualitások csipős bírálata vagy gúnyos eltorzítása is Nagy Ignác módorára emlékeztet. A *Magyar Titkok* II. kötetének elején az író bizarr álma, mely a múltat és jelent megmutatta, úgyszintén a jövőt is, de ez utóbbit az író nem akarja elárulni, ez az ötlet rokon Jókai *Az üstökös útja* cz. elbeszélésével.

Petőfi *Felhőinek* (1846.) keserű reflexiói közül találkozunk egyikkel-másikkal Jókainál is, pl. *A remete hagyományában* (1847.) és *Az üstökös útjában* (1848.). Viszont az *Apostol* és a *Hóhér kötele* némely részleteit (1848.) a Jókai hatásának tekinthetjük, a mint hogy a *Hóhér kötelére* nézve ezt maga Jókai is vitatja.³ A legfontosabb Petőfi-hatás azonban, a *Helység kalapácsa* révén, Jókai humoros stílusában állapítható meg s erről a következő fejezetben lesz szó.

4.

Az életunalom és embergyűlölet szomorú képviselői között szemünkbe tűnik egynehány mulatságos és jóízű alak: a cantus praeses, Sonkolyi Gergely, a serfőző Hornyicsék Vendel, Keselyő Péter. E látszólag oly ellentétes két csoport tagjain a családi testvér-

¹ Kuthy L.: *Novellák* IV. k. (1842.) 163—196. l.

² *Életemből* I. k. 102., 168. l.

³ *A tengerszemű hölgy* 60. l.

vonást könnyű felismerni. Ezek az emberek mind *egy* képzelet alkotásai, s ez a képzelet teljesen azonos eljárással szövi meg egy kelmének színét és fonákját. Olyan végletek ők, melyek közmondás-szerűleg találkoznak s egymásba fonódnak. A romantikus író képzelete ugyanis végletesen eszményítvén alakjait testi és lelki felükről egyaránt, az eredmény rendszerint egy-egy torzkép, mely ijesztő vagy nevetséges szerepre körülbelül egyformán alkalmas, és e szerepeket az író alanyias szeszélye cserélgeti. A test eltorzítása, tudjuk, csaknem mindig a borzalmas és nevetséges határvonalán van; ez a típus már V. Hugo első regényében olyannak van jellemezve (*Habibrahah*), mint a kit szörnyetegnek lehetne mondani, ha nem volnánk kénytelenek nevetni rajta.¹ De a lélek ferdeségeit, a különködést is csak egy lépés szokta elválasztani a komikumtól. Hogy a képzeletnek mennyire azonos munkája teremti ezt a két végletet, arra nézve érdekes példákat lehetünk Jókai első műveiben, melyek a jellemek árnyalatait még nem tudják rajzolni, hanem csupán egy-egy vonás van bennük végletesen hatványozva, s épen ezért gyakran egymás paródiáivá lesznek. Megfigyelhető, hogy vannak Jókainál tartálékban holmi »amphibiális« fíntorok, taglejtések, helyzetek és kifejezések, melyekkel — mint valami tolvajkulcsal — a szív világának legkülönbébb zárait próbálja nyitogatni az író. Pl. a végletes harag vagy elkeseredés arczjátéka nagyon hasonlít a végletes jókedvéhez, mert a két hangulat közti ezerféle árnyalati különbségre a fiatal Jókai még nincs tekintettel. Körmös Istvánt kétségbeesett dühében csaknem megfojtja a »nem-emberi fuldoklás«, nem hall szót, nekiszalad a pusztának, röpülő hajzattal, kipirult homlokkal,² vagyis körülbelül úgy viselkedik, mint a búcsuztató contrascriba, a ki a temetésen megpillantva a cantus praeses feketére mázolt arczát, pukkasztó köhögéssé próbálja változtatni óriási kaczagását, alig bírja »kifuldokolni« az áment, félrerohan a néptömegből, hasra fekszik egy sírdomb mellett és »beteggé röhögi magát«.³ Íme két véglet, melyek épen ezért rendkívül közel állnak egymáshoz; egyik a másiknak paródiája. A *Nyomorék naplójában* (113. l.) a nyomorék végtelen elkeseredéssel jegyzi föl, hogy silány kunyhójába, mikor ő nincs otthon, egy gazdátlan, kivert kutya megy hálni, mely azonban elszalad, ha az ő jöttét érzi. Ez a részlet az olvasó szánalmának fölkeltesére törekszik; pessimistikus szenvelgése ez annak, hogy az emberi társadalomból kitaszított, szerencsétlen nyomorék még az állatban is idegenkedést ébreszt maga iránt. Most nézzük meg ennek a jelenetnek a fonákját a *Szomorú napokban* (43—44. l.). Kordé Mihály kántor holtészegen, mikor már nem tud semmit megkülönböztetni egymástól, befekszik egy kutyaólba és elkezd horkolni; a kutya annyira meglepődik, hogy

¹ *Bug-Jargal* 18. l.

² *Hétköznapiak* 106., 138—139. l.

³ U. o. 130. l.

»magát semmiképen fel nem tudja találni«, féltében kívül az udvar közepére és ordít torkaszakadtából. Íme, egy groteszk ötletről így nyúáz le két bőrt a romantikus író. Minthogy pedig a túlságig vitt torzítás mindig alkalmasabb a komikai hatás előidézésére, Jókainak is sokkal jobban sikerül a végletes tréfa, mint a végletesen komolykodó és erőlködő pathos. Talán legérdekesebb példa idevonatkozólag a *Keselyő Péter* cz. szatira, mely nem egyéb, mint az *Átkozott ház* önkéntelen paródiája. Hasonlítsuk csak össze a két hős jellemzését, lehetőleg megtartva az író kifejezéseit. Madocsaí Bálintot egész életében üldözte a végzet; egyetlenegy ember sem szerette soha; kortársai, ha köztük megjelent, egyenkint szökdöstek meg előle, barátja nem volt egy sem; csak az ő arczát kellett meglátni, hogy a legvígabb társaságban megszakadjon a beszéd fonala; nyomasztva, lehangolva érzé magát mindenki a Bálint közelléte által; szemébe senki sem mert nézni; kutyáját hiába becézte, még az is irtózott tőle s nyöszörögve kérezkodott ki meleg szobájából... Jókai mindezt nagyon komoly nekibúsulással beszéli el, holott az emberi jellemnek ily képtelenül erős torzítását a komoly novella műfaja meg nem tűri. Mikor azonban a Madocsaí Bálint keservesre torzult arczából egy-két czeruza-vonással megalkotja a Keselyő Péter torzonborz ábrázatát, ez a kaczagató figura már rávall a fiatal festőnek avatott kezére, a ki patvarista korában a főispáni bálon leült egy szögletbe s a báli meghívó-levél hátlapjára karikatúrákat rajzolt.¹ Íme az átalakított arczkép: a Keselyő Péter nevének hallatára szétszaladt a gulya, mint mikor a csordás kalapzsírt dohányzik; a legjobb sütő-főző gazdasszony kovásza keletlenül maradt, ha e név jutott eszébe, mikor bedagasztott; a gólya megsántult a levegőben, ha e nevet kiálták utána; a bika neki ment az embernek, ki ezt szemébe mondta; a ki Keselyő Péternek jó napot talált kívánni, szent igaz, hogy kihullott a kerékszege, vagy a pinczetokja fordult fejtetőre; de vágatott is ám előle minden jótétlélek... Madocsaí Bálint is lehetetlen torzkép, Keselyő Péter is az, de az utóbbin legalább nevetni lehet, s ez nagy előny. Még egy utolsó példát legyen szabad említenünk: a koldussá lett, szerencsétlen öreg Rynn Tamásnak átkait senki sem merte meghallgatni, oly iszonyúak voltak; azt az egyetlen fiatal férfit, a ki e vakmerőségre vetemedett, halálos búskomorság fogta el, elveszté mosolygását, álmatlan, csüggeteg lett s elhalt a nélkül, hogy megmondta volna, mi bántja (*Adamante*). Ennek a »fiatal férfinak« elmázolt alakjába is egyetlen egészséges torzvonással életet önt Jókai, s előttünk áll egy táblabíró, a ki, miután végignézte az ellene Keselyő Pétertől gyártott csúfondáros szindarabot, búvában világgá bujdosott s agyonitta magát (*Keselyő Péter*).

De nemcsak az arczok és helyzetek terén lehet megfigyelni a borzalmas és nevetséges elemnek ezt a furcsa ölelkezését.

¹ A tengerszemű hölgy 8. 1.

A romantikus novelláknak stílusa is megért lassanként arra, hogy kiparódizáltassék. A túlcsigázott jellemek rajza oly erőltetett hasonlatokat, metaphorákat s általában oly ünnepélyeskedő, nagyképű beszédmódot váltott ki az írókból, hogy ennek a stílusnak kisszerű themákra való alkalmazása a legbiztosabb módja lett a nevetetésnek. Minthogy ekkoriban minden író igen romantikus volt, a legtöbben akaratlanul is önmagukat paródizálták ki a tréfás beszélyekben. Itt is megfigyelhető az az átmenet, a mint egy-egy phrasis állandósul, majd elcsépeltté, unalmassá válik: ettől már csak egy lépés kell ahhoz, hogy a paródia eszköze legyen belőle. A *Hétköznapi* Jókai még vészjóslóan vezeti elénk a gonosz Gyékény Mártont, a ki »jött szívében iszonyú bosszúval, hóna alatt korbáccsal«, az ilyen kifejezéseknek azonban ma már régóta komikus mellékzújuk van. A nagyképűsködő romantikai novella-stílus lejáratására, nevetségessé tételére a legismertebb kísérlet Petőfi *Helység kalapácsa*, bár ez sem előzmények nélkül született meg.¹ E »hősköltemény« phraseológiája és modora állandó fogyasztási cikkke lett a humoristáknak, s Jókai tréfás beszélyein is szemmeláthatólag ott van a *Helység kalapácsa* stílusának a hatása. Felesleges volna belebocsátkoznunk az idézetek tömkelegébe s előhordani a sok alantas metaphorát a komolyság cserépedényének eltöréséről, a vargabetű kikanyarításáról az emlékezet tarlóján, a serfőző leszállásáról képzeletei csillagvizsgálótornyából stb. Bárki meggyőződhetik róla, hogy a fiatal Jókai humorizáló stílusára — kezdve a *Hétköznapi* legelső sorain — legmegjelölhetőbb hatást Petőfi *Helység kalapácsa* gyakorolt. A népmesék modorára emlékeztető tréfás torzítás és nagyotmondás terén rokon is egymással a Petőfi és Jókai képzelete. Mintha versenyeznének egymással a minél képtelenebb túlzásban. Az ilyesmi mindenesetre mulatságos, de az így rajzolt alakok a túlságos torzítás folytán sehogysem tudnak komikus *jellemekké* válni. Midőn pl. Fegyveres Tamás hasáról ilyen hasonlatot mond Petőfi:

Ki látta a Gellérthegyet életébe?
Ama hegy e hasnak miniature-képe —

ez egészen a Jókai eljárás módja, a ki szerint a Hornyicsek Vendel orrának nagysága előtt szégyenelhetette magát az Ararát hegye, testének súlya öt mázsa és tizenkilencz font, ellenben pinczérje: Hanzli oly ösztövé, mint egy felkiáltójel (*A serfőző*); Debora asszony vénebb a visegrádi várnál, még Mátyás királyra is vissza tud emlékezni (*Sonkolyi Gergely*). Szóval Jókai humora ekkor még a tréfás alakok fogyatkozásait, nevetségese tulajdonságait nem olyanoknak tünteti fel, mint a melyek mindnyájunkkal vagy legalább sokunkkal közösek, hanem ezeket az alakokat is minél inkább

¹ Ilyen pl. Kovács Pál *Hű Misa* cz. elbeszélése. V. ö. Szinnyei F.: *Novellairódatmunk Jósikáig*. IK. 1911: 147. l.

el akarja az átlagos emberektől különíteni és úgy beszél róluk, mint múzeumba való látványosságról, »naturae curiosumok«-ról.¹ Ezért mondtuk, hogy az ijesztő és a nevetséges alakok Jókai első műveiben a képzelet azonos eljárásának testvéralkotásai. El kell azonban ismerni, hogy pl. a Sonkolyi Gergely és Esztiike, vagy Vicza asszony jellemzésébe már általánosabb emberi vonásokat és bizalmasabb, valóságosabb hangot tud belevinni; Csallóközi Péter ártatlan fortélyai az Esztiikével való találkozhatás érdekében: Kisfaludy Károly és különösen Kovács Pál beszélyeire emlékeztetnek. Az egyes szereplőknek olyan adomázását pedig, hogy: »Már túlestél rajta, átugrottad, mint a tinnyi leány a férjhezmenést« (*Sonkolyi G.*), vagy: »Nem tarthat minden örökké, mint ezt egy komáromi fazeakas is megmondá, midőn reggel rakott kályhája estére összedült« (*Hétköznepok*) mintha a *Pickwick-club* ifj. Weller Samujától kedvelte volna meg Jókai.² Valóban a *Hétköznepok* egyes részletei, azután a *Házasságok desperatióból*, *A serföző*, különösen pedig *Keselyő Péter* közléről vett tárgyaikkal (népmulatság, temetési jelenet, kocsmai dorbézolás, rosszul sikerült házasság, a fűzfapoétaság ragálya stb.) — afféle humoros életképeknek tekinthetők, a milyenekből a *Pickwick*-regény össze van állítva, s a milyenek ekkortáiban a mi irodalmunkat is elárasztották jó és rossz karikatúrákkal.

* * *

Az a vázlatos arczkép, mely Jókairól szabadságharcz előtti művei alapján eddig élénk tárult, méltán keltheti szintén a karikatúra hatását bennünk mai olvasókban, kik Jókai írói egyéniségének későbbi gazdag kifejlődését ismerjük. De épen ebbeli ismeretünk revisiója és szilárd alapra fektetése tette szükségessé, hogy megrögzíteni próbáljuk a genius alakító munkájának első eredményét ezen az arczon, melynek vonásain egy ideig határozottan a francia romantika ismert kifejezése honol. Ez a kifejezés végképen nem tűnik el később sem, csak vesztit uralkodó jellegéből s összhangba lép Jókai egyéniségének fejlődő eredeti vonásaival, melyek közül egyiket-másikat már a szabadságharcz előtti művekben is láthatjuk elő-előbujni, mint félénk tavaszi rügyeket. A *Hétköznepok* a túlzó romantika görögtüzes világítása mellett is egész sorát mutatja azoknak a — hogy úgy mondjuk — fejlődésre termett csiráknak, melyek később Jókai költészetének legsajátosabb szépségeiként fognak kibontakozni. Az alföldi színmagyar népelet alakjai és jelenetei ennek a regénynek írásakor ragadták meg először képzeletét, s annak féktelenségét itt-ott már sikeresen ellensúlyozza is a kecskeméti megfigyelések nyers, de egészséges realismusa. Jókai emlékei az évekkel együtt módosulni és megbízhatóság-

¹ Ez a Jókai kifejezése a *Serfözőben* (*Vadon virágai* 211. l.)

² Jókai »legkedvesebb könyvei« közt említi Dickens *Pickwick-clubját*. *Az én életem regénye* 184. l.

gukból veszíteni szoktak ugyan, de lényegileg igaz az, a mit ő kecskeméti jogászkodásának költőileg oly értékes tapasztalatairól elmondott 1893-ban; hogy t. i. derék házi gazdája, Gyenes Mihály városi mérnök, gyakran elvitte őt magával a határban levő erdőségekbe; parasztszekéren elkóborolt a Tiszáig, a Szikra-csárdáig, Fehértóig, megismerkedett a puszták, karámok, csárdák, halásztanyák népével, ennek eszejárásával, dalaival, meséivel, közmondásaival, humorával; látta a »bika-harczot« (melyet tehát közvetlen szemlélet után írt meg első regényében) s a »pütkösi király« parádéját (melyet néhány évvel később fog megörökíteni); mindezekre ötven év múltán is oly jól emlékszik, »mintha tegnap történtek volna«. ¹ A népdal-jelégék, a népi ünnep vaskos szórakozásai stb. csakugyan a népi elem térfoglalását mutatják, bár a parasztsztyák Jókai szabadságharc előtti műveiben is csupán a mulatságos torzítás eszközeiként szerepel. Azután a cantus praeses alakja! Hányszor vissza fog még térni Jókai a kálvínista diákélet kedves bohóságaira és tipikus alakjaira, hogy az ő aranyos humorában füröszsze meg azokat! Ugyancsak már a *Hétköznapiakban* megjelenik az a tudós-típus (Rónai Gábor), a ki az örökké égő lámpa titkain töpreng, a parsok naphta-forrásairól beszél, s a kinek utódai lesznek majd a Berend Ivánok és Tatrangi Dávidok. A letűnt táblabíró-világ sok szeretetreméltóságából, a patvarista-»pálya« furcsaságaiból is betévedt az első regénybe egy sugár, hogy később oly sok derűt árasztson még. ² Szóval az első regényben a humoros részletek (és a szép leírások) azok, melyek leginkább rávallanak a későbbi Jókaira, és a melyek ma is legkevésbé elavultaknak tűnnek fel. A beszédek közül is a humorosak a sikerültebbek s a jövőre nézve biztatóbbak; Sonkolyi Gergely a *Népvilágban* és másutt több alakban fog megnemesedett életre kelni; a serfőzőnek és Hanzlijának idegenes beszédű figurái is társakat fognak kapni az »örmény és családja«-ban, Tallérosy Zebulonban stb. Mint említettük, a romantika eszményítő pathosa és színes világítása sem aluszik ki Jókai későbbi műveiben, de igazabbá válik, mert hozzákapcsolódik egy valóban átélt romantikus hőskorszakhoz; az azelőtti kölcsönkért világfájdalom retorikája egy gyászoló nemzet fojtott pathosává magasztosul. Sokszor el fog még kalandozni keletre és nyugatra, de Palmyra és Spanyolország idegen nevei csak a censort tévesztik meg, a magyar közönséget nem. A szabadságharc után nemzetünkre új korszak, Jókaira új szerep következik.

ZSIGMOND FERENCZ.

¹ *Az én életem regénye* 175. l.

² A táblabírákat hírlapi cikkekben is védelmébe veszi Jókai 1848-ban, a mámoros forradalmi hangulat támadásaival szemben (lásd *Forradalom írt művek* 39—41. l.), utóbb pedig, tudjuk, e szeretetből egész regény is születik.

RÉGI MAGYAR VERSESKÖNYVEK ISMERTETÉSE.

VI. A Lipcsei codex.¹

A *Lipcsei codex* a lipcsei városi könyvtárban őriztetik. Felfedezése körülményeiről Toldy Ferencz leveleiből értesülünk. Ezek szerint dr. Wolf Ferdinánd, a bécsi cs. Akadémia titkára, figyelmeztette rá először Toldyt, a ki azután erre való hivatkozással 1850. febr. 3-án kelt levelével a codex leírásáért Haupt Móriczhoz fordult. (Más. a M. Tud. Akad. kézíratt.) Haupt 1850. július 20-án Lipcsében kelt levelében a codex rövid leírását adja (»Handschrift der Stadtbibliothek zu Leipzig, Bibliothekssignatur Sl. 11. Papier, Querquart, 17. Jahrhundert«) s felsorolja az énekek címeit és kezdősorait. (Ered. lev. u. o.) Toldy Ferencz már a codex összeírójáról, Nagy Tamásról is megemlékezik Wolfhoz írt levelében. (»Die Sammlung rührt von einem gewissen Thomas Nagy her, der wahrscheinlich als Theol. Candid. in Leipzig verstorben ist.«) Ugyancsak az ő érdeme, hogy a M. Tud. Akadémia megbízásából Ring Adorján akad. írnok az egész codexet lemásolta; ezt azonban Szilády Áron (RMKT. VI. 346. 1.) megbízhatatlannak mondja. Ez a másolat a M. Tud. Akadémia kézírattárába *Acad. M. Codex 4° 28.* jelzet alatt van beiktatva, haránt 4-r. alakú, s terjedelme: 6 (a—g) + 1—42 + 1—81 levél.

Az irodalomban először hírt e codexről ugyancsak Toldy adott, a M. Tud. Akadémia 1851. évi ápr. 12-iki »kis gyűlés«-én. Mivel az egész csak egy féllapra terjed, érdemesnek tartjuk egész terjedelmében ideiktatni. »Ezután [t. i. Kállay F. értekezése után] jelentette a' titoknak, hogy a' mai ülésre bejegyzett két előadás, az illetők gátoltatása miatt elmaradván, használja a' fennmaradt időt egy a' lipcsei városi könyvtárból a' bécsi akadémia' közbenjárására vele közlött magyar codex' elémutatására, be nem várva az öszves ülést, miután a' megtarthatás' időhatára holnap lejár. A' kötet, melyet közlő *Lipcsei Codex* néven nevez, Nagy Tamás által a' XVII. század' elején iratott össze, 's énekek' gyűjteményét állít elő. Az első osztályban vallásos hymnusok foglaltnak, szám szerint 27, melyek közt több eddig ismeretlen talál-

¹ Az eredeti codex lehozataláért dr. Erdélyi Pál udv. tanácsos kolozsvári egyet. könyvtárigazgató úrnak tartozunk hálás köszönettel.

tatik, eddig ismeretlen költőktől is; a' második osztály 13 historiai és bibliai költeményt tartalmaz, köztök kettőt, melyek *Bátori Gábor* erdélyi fejedelem' dolgait tárgyalván, historiai szempontból, mint egészen egykorú elbeszélések, nevezetese; s annál becsesbek, mert csak másolatban maradtak fen. Megjegyezte még közlő, hogy e' gyűjtemény' ismeretes részeiben is találtatnak váriánsok, melyek miatt annak tagadhatatlan irodalmi bece van; 's hogy az, valamint az általa régebben már az academiai könyvtár' számára megszerzett *Csoma-codex*, úgy a' *Lugossy-codex* is, nyomtatott darabok' összeírt gyűjteményeit képez; mely két utóbbi szinte tartott fen több végkép elveszett becses darabokat, azonkívül az ismert darabokban is váriánsokat, melyek szinte elveszett különkiadásokra utalnak. Ezek után azon kérést intézte az összegyűlt tagokhoz, mikép illy, bár még újabb, kézzel irt énekgyűjteményeket előforduló esetben ne hagynának figyelem nélkül, miután azokban is találtathatnak ilyen, nyomtatványaikban vagy legalább becsesebb kiadásaikban végkép elveszett, és gyakran csak illy másolatok által fentartott darabok. Végre e' lipcsei codexnek Ring Adorján academiai írnok által nagy pontossággal és szorgalommal készült, az eredetit lap, sor és betű szerint híven visszatükröző másolatát is benyújtotta, mely kedvesen vétetvén, a kéziratárba tétetni rendeltetett.« (M. Akad. Ért. II. 1851/2. év 1. l.)

A lipcsei városi könyvtár ezen haránt negyedrétealakú, régi kéziratok karénekeskönyv hártájába kötött kéziratok verseskönyve kívül N. 98., belül Sl. 11 jelzetet visel. A védőlevelel kívül elől négy tiszta levelet (a—d) foglal magában s ezután jó a verseskönyv szövege XVII. századi gondos kézírással, díszes, színes és fekete initialékkal (A, O, S, O, P, I, D, B, B, B, G, D, T, L, I, M, M,) melyek némelyike sikerültnek mondható; több helyen csak hely van számára üresen hagyva. A versek nincsenek sorok szerint tagolva, csak a strófák vannak kikezdés által elkülönítve egymástól. A szöveg két részre oszlik, külön lapszámozással, az I. részben kisebb vallásos és hazafias énekek, a II. részben históriás énekek és bibliai históriák; az előbbi 1—42, az utóbbi 1—81 levelel, melyeket egymástól a későbbi másolásnak fenntartott 28 üres levél választ el. Az első tábla belső oldalán Wagenseil nyomtatott exlibrise van (6·8 cm. széles × 7·5 cm. magas egyesvonal-keretbe foglalt címertáblában egymásba fonódó kettős szív, vastag vonalakból alkotva), alatta ez idézettel: *Psal XVI. 6.* | **הַבָּלִים נָפְלוּ לִי בְנֵי יָמִים** | FVNES CECIDERVNT MIHI IN PRAECLARIS. | JOH. CHRISTOPHORVS | WAGENSEILIVS. | Ráírva újabb kézírással a Sl. 11. signatura. Ez a Wagenseil (1633—1705) altdorfi egyetemi tanár s híres orientalista volt, a ki két ízben Magyarországon is megfordult. A következő védőlapon (a lap) köv. jegyzetek vannak: Sum quis fum ego fum Nomen meum dicere | Pofsum Thomas Nagy | Sum quis fum ego fum Nomenq[ue] meum nunc dicere | pofsum Thomas Nagý etc. | Ez ugyanaz a kéz írása, mint a

verseskönyv, s mivel az egész egy kéztől ered, *a codex másolója tehát Nagy Tamás volt*. Más kézírással: Gutta Cavat lapī | dem non ui fed | læpe cadendo | Sic puer fit doctus | non ui fed læpe Legendo. | Adlīs ad inceptu[m] Chr[ist]e benigne Meu[m] [prob. cal.] Georgius Benkőczy mpria (?) | Anno 1623. | Laurentius | Omnibus est notum post | vnum fummere potum. || Kőv. lap üres. 2-ik előzménylap (a)^a. U. a. kézzel: Generofo Domino Ill[ust]ris-si]mo ac Magnifico Domino Domino | Comiti Schanislaō || a kőv. hét lap (a^b—d^b) üres.

I. 1^a—b: INCIPIUNTUR CANTIONES | Communes. | 1. AZ VR isten nekem edes taplalom, | minden dolgaimban csak eo az en igaz- | gatom, ... Az utolsó versszak: Ez diczeretet az Szent David enekle, mikor l[ste]n ötet haboruiból megh mente. | es az Soltar könyben [így] versekben így helyheztete, bekefsigeiert az Vr l[ste]nt diczere. | finis finis finis. [Ez a legtöbb éneknél ismétlődik.] [9 versszak.] Megvan Bornemisza *Énekeskönyve* LXXXVII. lev.

2. 2^a—3^a: O Izrael szereto népem, halgaírsad az | en tör- uenniem, ... [17 versszak.] E verses tizparancsolatot l. Bornem- isza *ÉK.* XLI. lev.

3. *3^b—4^b: SZűksegh minekwnk mi köröfztinek hogy | hitűnk legien irgalmasok legiűnk, ... [19 versszak.] Versfők: S[z]vci GEORG FECIT KMEDP.

4. 5^a—6^a: O mely röüid Volt lam ez Vilag, | szinten olyan az eghen mint egy | czillagh, ... [23 versszak.] Bornemisza *ÉK.* CXLVII.

5. *6^b—8^b: Paradiczomnak kegies szep haileka, | hald megh Istennek aldót szent Varosa, | ... A két utolsó versszak: Saros Var megienek Vÿ faluiaban, az kinczös hazban Plenger alat kinban, | ekken sira nagÿ kin vallafsaban. | Ezer öt szazban es kilenczuen ötben, Szent Mihaly hauanak vtolso hetiben, | szebeni polgar neue vers feiekben. finis finis finis | [38 versszak.] Versfők: PETER LKATOS [!] IG SARA [!] HLALRA VETITVEN [!] TUKASSE. A *Brassai-codex*ből magyarázattal közölte ez éneket Kanyaró F. a *Történelmi Tár* 1896. évf. 130—136. l. Az ott közölt ének 40 versszakból áll s a *Lipcsei-codex* szövegével egybevetve a *Brassai-codex* négy új versszakkal bővebb, de viszont itt is van két olyan vers- szak, mely a *Brassai-codex*ben nincs meg. Mivel a *Tört. Tár* ártírt szöveget közöl, több helyen önkényes változtatásokkal, közöl- jük itt újra az egészet jegyzetben mellékelve a Brassai-codex eltéréseit is, a Kanyaró átirása szerint, mivel az eredeti codex ez idő szerint lappang. Megvan a *Decsi-codex*ben is, a HALÁLRA VITETVÉN ... vers- fejeknek megfelelő rész, tehát elől csonkán l. Századok 1871. 34—35. l. (Thaly közlése.)

6. *9^a—10^a: IZrahelnek Szent Istene, ki | lakozol magas meniben, ... [22 versszak.]

7. 10^b—11^a: [D]iczeretfsek Vram örökin szent ne- | ued, ki ez ideiglen gondomat Vi- | szelted, ... [11 versszak.] Versfők:

*-gal jelöljük az innen alább kiadott énekeket.

DIOSGIERBEN. Megvan a *Kuun-codex*ben is, 42—44. l. L. IK. 1916. 51. l. Ács *ÉK.* 1778. 342—4. l. Itt a 17. DIOGIERBEN. vagyis a 4. versszak kimaradt.

8. *11^b—12^b: [B]izontalan Voltat Vilag allapottianak, | valtozasat latom en minden allat= | toknak, ... [18 versszak.] Régi másolata megvan a Sz. Molnár Psalterium Ung. Herborn 1607. Kolozsvári Egy. könyvtári példányában (RMK. 1405.), kézírással a mellékötött tiszta levelekre írva.

9. *13^a—14^a: Cantio Pulchra. | [B]anatos szíüem tekincz az égre If= | tenhez foliamuan, ... [17 versszak.] Versfők: BDEMETRIVS TOTH DED. Megvan a *Decsi-*, *Kuun-* és *Vasady-codex*ekben is, ez utóbbiban (69^a—70^a) csak 7 versszak van meg belőle.

10. *14^b—15^b: Cantio Alia. | [G]onduiselő Iften halat adok neked, | mert szunniadozasod nem erkezik | neked, ... [15 versszak.] Versfők: GREGORIVS TÓEREI D. Záróvignetta: Kancsóban levő virágcsokor.

11. 16^a—17^a: Cantio Alia. | [G]azdag b= kegielmő kegies termes= | tö Szent Iehoua Iftenem, ... Utolsó versszak: Ezer hat f= az utan niolczadikban jutuan eftzendő forgas fzerint, | boldog afzony hoban Papa Varafaban Iftenhez fziuem fzerint, | illien fogadast egy iffiu, imadaft niuita rithmusok szerint, | finis finis || [13 versszak.] Versfők: GPETSELI IMREE. Megvan a Balassa-Rimai *Istenes énekei* függelékében. (Pl. Lőcse 1670. 300. l.) Kiadta Vasáry Dániel: *Péczeli Király Imre énekei.* Esztergom 1907. 35—36. l.

12. 17^b—18^b: Cantio optima. | [B]oczazd megh Vr Iften Iffiufasgom= | nak vetket ... [15 versszak.] Versfők: BALASSI BALINTHE. Megvan Hajnal Mátyás: Jézus szívét szerető szívek ájt. Pos. 1642. 233. l. Balassa és Rimay *IE.* Lőcse 1670. 20. l. *Kuun-cod.* 26. l.

13. *19^a—20^a: Cantio De divitie. [!] | [O]h mely nagy bujafsagh az gonoz gaz= | dagsagh ki embört el vefzti atkozot | hamifsagh ... [22 versszak.] Kiadta Toldy F. *A m. költ. kézi k.* 1. kiad. I. köt. 180. l. A »Szencsey-dalkönyvből.« Thaly K. *Régi m. vitézi énekek* I. köt. 337. l. V. ö. Horváth J. *Ének a gazdag-rul.* EPhK. 1914. 329—332. l.

14. 20^a—21^a: Cantio optima. | [P]aizza fzegeeny feiemnek, ... [15 versszak.] Versfők: PECELI IMREH IRAA. A Balassa és Rimay *IE.* függelékében Lőcse 1670. 333. l., és Vasárynál 49—51. l., a *Decsi-codex*ben 34. sz.

15. *21^b—22^b: Cantio alia. | [O]h fzomorusagal bünnel tellies | idő, az melyben az Szatan sok | gonofság hinto, [így] ... [14 versszak.]

16. 23^a—23^b: Cantio Optima. | [S]iralmas panafsat magyar orszagnak, | halgazd megh Iftenem te fiaidnak, | ... [12 versszak.]

17. *24^a—^b: Cantio Ad Notam. Oh en | ket fzeimeim. | [P]uf-tasagh kár Vallás egész magyar | orfzagban, ... [8 versszak.]

18. *25^a—26^a: Cantio Pulchra. Ad Notam. Erdély. | Giazban öltözék fzegeeny magyar or= | fzag, ... [13 versszak.] Utolsó

versszak: Mikor irnanak az kilenczuen hatban, io magiar orsagh nagy niomorusagban, | mikoron uolna giakorta irasban, Iftentől modot ker az boldogsagban. | finis finis finis. | Versfők: GIRMATII IMRE M.

19. *26^a—28^a: Cantio Optima ad No. Paradi | [I]aŷ szep hazaimnak ékes [jav. *édesből*] palotaia, ma= | giar orfzagnak kiralŷ Varosa, ... | [36 versszak.] Utolsó verssz. Tudgiad ezeket Huniad Varofaban, fŷörzék kilenczuen es niolcz ezten= | döben, karacson honak tizedik napiaban finis finis. | [36 versszak.] Versfők: [I]OANES SMIGMATOPEVS DEBRECINVS FACIEBAT.

20. *28^a—b: Cantio Optima. | [U]ram Iften ki igértél ortalmat, | .... [10 versszak.]

21. 29^a—30^a: Sequitur alia Cantio. | [D]iczerem én az Iftent minden | időben, magafztalom fzent ne= | uét egézf éltemben, ... Végén: finis finis. Anno Domini. 1615. | [18 versszak.] Versfők: DOCI SVSANNAGDSTCCD. A *Vasady-codex*ből közölve megjel. IK. 1913. 25. 1. A két másolatot egybevetve, a *Lipcsei codex* szövegének ezen nevezetesebb eltéréseit találtuk: 2. versszak 3—5. sor: azért diczekedem, bizuan az Vr Iftenben, léfzen ő fölségeben en remenŷsigem; 3: 4—5 [ste]nhez fölemelétek bizodalomual 4: 4 Es en nagi félelmemet el tauoztata; 6: 3 ennek kialtasat, ime az Vr megh halgatta; 8: 5 tamaszok Iften; 9: 3—5 de azért f eheznek, Orofzlaniok kölkej kegietlenek giermeki, lam fŷükölködnek; 15: 3—5 bölcz io es hatalmas, noha sok és fzaniaru hiueken és niomoru, de diadalmas; 16: 1 ... egiglen (jav. egiknek-ből); 18: 1 De azoknak lölköket megh Valttia Iften; 18: 3—5 bünökben megh nem tartatnak, karhozattra sem jutnak kik benne bíznak.

22. 30^a—31^b: Cantio Optima. | [T]ekéncz reank imar nagy Vr Iften | az menniekből, ... [17 versszak.] Megvan Szegedi G. *ÉK.* 1569: 149—151. 1.

23. *31^b—32^b: Cantio Alia az Erdelŷ Vefzedelmeről. | [L]e fügefztettem feŷemet, banatnak | haitam fŷiuemet, ... Utolsó két verssz. Egy iffiu nagy keferüeben, fira Erdelŷnek Vefzésen, mint hazaianak romla- | san, firankozik pufztulasan. | Mikor irnanak ezerben, hat fzaz utan az kettőben, ezt ira fzent Giörgŷ | hauaban, Sigmond kiralŷ Varosaban finis finis | [21 versszak.] [Versfők: LAVRENTI VAIAAHASHIEE M.]

24. 33^a—34^b: Cantio Pulchra. | Im hol uagiok édes Uram Iftenem, kész | uagiok mindenben néked engednem, | ... [29 versszak.] Versfők: IOANNES SZEPEETHNEKII CONFESSIOE. Megvan többek között a *Kuun-codex*ben is. Szepetnekinek ezt az 1555-ben írt énekét kiadta Szilády: RMKT. VI. 193—196. 1.

25. 35^a—36^a: Cantio Elegans. | [O] magas egeknek nagy mél Tengerek- | nek igazgato uezére, ... [12 versszak.] Megvan a *Kuun-codex*ben is 72—74. 1. L. IK. 1916. 65—66. 1.

26. 36^a—37^a: Cantio optima. | Mire bankodol oh en fŷiuem, töröd | magadat ilŷen igen, ... [13 versszak.] Balassa-Rimay: Istenes énekek. Pos. 1670. 352. 1. *Gönczi ÉK.* 1784. 554. 1.

27. *37^a—38^a: Cantio Optima. | [M]agas Menyben lakozó Iften, | ki Vralkodol mindeneken, ... | [15 versszak.] Versfők · MMIKHEEL KÉTEIET.

28. 38^a—39^a: Sequitur Alia Cantio. | [O]h én kegielmes Iftenem, mely | igen megh Verél engem, ... [14 versszak.] Balassa-Rimay: *IE.* Pos. 1670. 7. V. ö. *Lugossy-cod.* 84^b.

29. 39^a—41^a: Cantio de Matrimonio. | [I]ambor hazafok megh halgafsa= | tok, ... [33 versszak.] Batizi András. 1546. készült éneke. Kiadta Szilády: RMKT. II. k. 120—124. I. V. ö. VI. 264. I. Vasady-cod. 71^b—75^b.

30. 41^a—42^a: Cantio Alia de eadem. | [I]ftenem Vram néked hálát adok, fzi= | uemben szentelt aldozatot niuitok, | [12 versszak.] Versfők: IGAAM NAMÁTVS. Megvan a *Gönczi ÉK.* 1784. 578—80. I.

31. 42^a—42^b: [Czím nélkül.] Magasztalliak [így] en Istennem Vram | es Attiam, mert Attiaj gondod va | gyon törömpötöm ream, ... A 7. versszak — *bantanak* szavával megszakad. Versfők: MATTHIA. A *Knuun-codex* teljesebb szövege szerint a versfökből MATHIA CEMEKI jó ki. Balassa-Rimay: *IK.* Pos. 1670. 345. I. (V. ö. Vasáry id. mű 32. I.) Ezután jó 28 üres levél.

II. A kézirat *második* része, historiás énekeket és verses bibliai történeteket foglal magában, új lapszámozással:

*32. 1^a—7^a: HISTORIA AZ ERDELI OR= | SZAGNAK NIOMORVSAGAROL, ES MA= | giaroknak Bathori Gabor ellen Ualo föl ta= | madasarol, Notaia Giazban öltözet [jav. *öldből.*] etc. | [E]rdely Orfzagnak halliatok | panafzat, Magyar Orszagnak | keferues firasat, es fziue szerint | ualo ohaýtasat, az Iften elöt | töt illýen Vallasat, | Vége: Papiſta Vrak Papok és Baratok, ez kis munkamot tudom hogý baniatok, | de köröfztinek tudom kiuanniatok, az kik tudgiatok uigan oluafsatok | finis | [107 versszak.]

*33. 7^b—11^b: ALIA HISTORIA DE ISDEM disturbis [!] o¹ Magyar nemzet nézd ue- | szedelmedet, magyar nem= | zettöl keferüfigedet, ... Vége: Az ezör hat szaz és az Tizen egyben, Szent Jakab Honak masodik hetében, | io Magyar Orfzag foroguan efzemben, igen köniörög Iftennek fziueben. | finis finis | [75 versszak.]

34. 12^a—26^b: HISTORIA AZ IERUSALEM VARO= | SANAK VESZEDELMEROEL. | TITVS VESTOL² | az mint meg Vetetet az Sidóknak nagy romlásokal.

[I]m egy szép Historiat néktek mondok, | ... Vége: Ezer öt | száz es az ötuen haromban, febes Körösnek el ala mentében egy | Vr Fiual az ő nagy örömében, szerelmes tarsat Marhon [így] helyheztetiben. | finis Amen | Oldalt: 259 Verfus. | Szegedi András ez énekét kiadta Szilády: RMKT. VI. 153—187. I.

¹ Mivel az initialének hely van hagyva, valószínűen *Io* volt a vers kezdete. V. ö. a vers végével.

² A VES után levő jel a név második felének (*pasianus*) elhagyását jelenti.

35. 27^a—31^b: [Czím nélkül.] [P]eldaul nekünk mit mondot | az Isten, tégedet kérlek halgazd meg | köröfztien, . . . Vége: Enekbe minap az ki ezt be fözörze, az ő életet Isten el uégeze, mikor irna= | nak az maffél ezerben, és negyuen ötben. finis. | [78 versszak.] Baranyai Pálnak ezt az énekét a Tékozló fiuról kiadta Szilády: RMKT. II. 261—271. l.

36. 31^b—35^a: HISTORIA ISAAC ALDOZAT= | TIAROL GENES: XXII. || [M]eny fzsamtalan Cronicat mond= | attok, . . . Utolsó versszak: Megh tekénte ez ékes Hiftoriat, nem röstelle ennek az oluafsafat, Defi | Andras ebben illien munkaiat, mindennek ayanlia io fzolgalattiat. finis. | [58 versszak.] Dézsi András e bibliai historiáját kiadta Szilády: RMKT. V. 21—28. l.

37. 35^a—44^a: IACOB PATRIARCHA FIANAK | Jofephnek fzepe Hiftoriaia. | Genef: Cap 31 et 37. || [I]ofephnek megh mondom az ő kronicaia, . . . Utolsó versszak: Ezer őth fzaaz ötuen hat efztendő fzsamban, Böytben az beteges Martius hauaban, | magat uigafztaluan haborufagaban, nagy Bancsai Matthyas fözörzé ezt Nagy Szombatban. | finis finis. || [174 versszak.] Nagy Bánkai Mátyásnak e bibl. historiáját kiadta Szilády: RMKT. IV. 5—26. l.

38. 44^b—48^b: HISTORIA AEGYPTOM BELI KI | IÓEVESERŐEL ISRAELNEK VERS FEIEK IARASI. | Lauda Sion Saluatorem, lauda Ducem et Pastorem, in Hymnis et | Canticis, Michael Seremlyeni fecit. | [L]aknak uala régenten Aegip= | tomban . . . Utolsó versszak: Ez éneket Kanizanak Varaban, fzeremlieni Mihál Pap banattiban, az | Sidokrol minap fözörzé enekben, tizen öt fzaaz negyuen négy efztendőben finis | Szeremlyéni Mihály e bibl. historiája Sziládynál RMKT. II. 233—243. l.

39. 48^b—53^b: SAMSONIS HISTORIA DE LIBRO | Judicum Thematoda [!] fumpto per Petrum Kakoni, in feoles | Menfe Februarjo facta Veneris. || [S]ok erős Vitezek uoltak ez Vilagban, | . . . Végén: finis finis Verfus 94. || Kákonyi Péter e bibl. énekét, melynek czíme itt a versfökből van véve, kiadta Szilády RMKT. II. 289—301. l.

40. 54^a—62^a: HISTORIA AZ SZENT ILLIESNEK | ES ACHAB KIRALNAK IDEIEBEN LET DOLGOKRÓL. | Notaia, Az hatalmas Isten etc. | [M]oftan emlékezzünk az kerefztén= | niekről, . . . Utolsó versszak: Ezer utan öt fzaaz és negyuen kilenczben, az Sztarai Mihály ezt fözörze uer= | fekken, az papokal ualo nagy ütközetiben, és Istenben ualo io remenfégeben. finis | Verfus 161. || Sztárai Mihálynak ezt az 1545-ben írt művét l. Sziládynál RMKT. V. 114—135. l.

41. 62^b—69^a: HISTORIA AZ HOLOFERNES ES IVDITH ASZONROL. Az Eleazar Notaiara. | [R]egi nagy időben uala az Syria= | ban, Utolsó versszak: Az ezer öt fzaaz ötuen ket efztendőben, az Starai Mihály Pap rendele énekben, az nagy Vr Istennek csudatételuel, ualo emlekezetben. | finis finis | Verfus 132. || Sztáraynak ez az 1552-ben készült műve Sziládynál id. m. 140—156. l.

42. 69^b—74^b: HISTORIA AZ HESTERRŐEL Vers feiek. | Regina Vafti repudiat, Hefter inter alias Virgines amabilis, placet | Afuero,

Aman pendet, Mardocheus fublimatur. | [R]egen uala az nemes Perfiaban, füz= | letet előtt harom fáz hatuan hat= | ban, — — Vége: Az Vr Iftent felni ötet fzeretni, minden keuélféget el tauoztatni niaua- | liankban fegétségül öt hini, pelda lehet az Hefsternek éneke. | finis finis finis. Versus 97. Kákonyi Péternek e 1544-ben készült bibliai históriája megvan Bornemisza Péter *ÉK*-ben (1582.) CCCXIII^a—XVII^b. a befejezés is ugyanaz, t. i. a mű szerzőjét, írási helyét és idejét megnevező záradék itt is elmaradt. L. Szilády: RMKT. II. 277—289. l.

43. 75^a—78^a: SVSANNA HISTORIAJA. | [D]aniel ezt iria minden megh | halgafsa, ... Utolsó versszak: Daniel Propheta ezt regen meg irta, es az Bibliabol magyarra fordétta, az | Batizi Andras ö betegfégeben, ezer öt fáz negyuen es egy efüzendöben. | finis 62 Verf. || Batizi Andrásnak ezt az 1541-ben írt műve Sziládynál: RMKT. II. 81—88. l.

44. 78^b—81^a: IONAS PROPHETANAK HIS= | TORIAIA. | [N]ofza kerefztien nep halgas nagy | dolgokat, | Végső versszak: Ezt az ki fzerette illyen eneklefben, az kerefztienekhez uolt nagy fzeremben, | ezer öt fáz negyuen es egy esztendőben, kiből dicsértések az mennyei Iften. | finis finis finis || [49 versszak.] Batizi Andrásnak szintén 1541-ben szerzett éneke Sziládynál. U. o. 89—95. l. 81^b + 1 levél üres.

A codex másolási idejét 1615 és 1623 közé tehetjük. A 30^a. lapon találjuk az »Anno Domini 1615.« bejegyzést. Ez az év a mű másolására s nem szerzésére vonatkozhatik, mivel a *Vasady-codex*-ben az ének címe: DOCI SVSANA. 1613., viszont úgy látszik, hogy 1623-ban az volt a tulajdonosa, a ki a Nagy Tamás neve után írta a maga tollpróbáit s az 1623 évszámot, tehát már ekkor az egész másolat készen lehetett.

Ezek szerint 31 kisebb, vallásos, oktató és hazafias költemény van a gyűjtemény *első*, két históriás ének, egy egyháztörténeti és tíz bibliai historia van a *második* részében.

1.

- 3b lap: Szüksegh minekwnk mi köröfztinek,
 hogy hitünk legien irgalmasok legiünk,
 az szegenieken hogy könniörwlliünk,
 Szent Lukacz iria rea figielmezőnk.
- 5 Vala egy ember nagy gazdagsagban,
 öltözik Vala Biborban Barsonban,
 iol lakik Vala Vrafsagaban,
 nagy böűeu főzet Vala vduaraban.
- 10 Christ[us] be hoza eo peldaiaban,
 ennek egy szegeny Vala vduaraban,
 Lazar eo neue ki beteg Vala,
 aitaia előtt niomorkodik Vala.
- 15 Igen iszonniű niomorult Vala,
 mert minden tette rut főkellyes Vala,
 nagy ehseg miat el aýult Vala,
 csak morzalikot szegeny kiuan Vala.

- 4a lap: Giakran az Iffiak el iönnnek vala,
maradek etket visha hoznak vala,
az szegeny Lazart vtalliak vala,
maradek level arczul öntik vala.
- 20 Emberek közwl senki ö raita,
nem könniörült söt rea sem neznek,
hanem az ebek el iönek fzezenynek,
sebeit azok niálliak vala.
- 25 Oly igen Vegre el aiult vala,
nagy ehseg miat epedet vala,
ki miat szegeny hamar megh hala,
lölke Vitetek I[ste]n orszagaban.
- Röüid időuel ennek vtanna,
- 30 az gazdag ember ki iol lakik Vala,
végre ennekis efsek halala,
es holta Vtan vitetek pokolban.
Giotrelme neki hogy ott nagy vala,
eo ket szemeit föl emelte vala,
- 35 az szegeny Lazart mihelt meg lata,
hogy Abrahamnak kebeleben volna.
Föl szöual mindgiart eo kiált vala,
az Abrahamot kerí hogy ne hadna,
csak hogy az Lazart hoza boczatna,
- 40 hagý kis Vyaual kinniat megh enhicze.
Erre Abraham monda gazdagnak,
el ued örömet te az mas Vilagnak,
de hogy nem adal eteit Lazarnak,
hagy beket immar eo nyugodalmanak,
- 45 Czakh emlekezel erre magadban,
mely igen lakal te Vrasagodban,
Lazar ehel holt megh Vduarodban,
öröl immaran örök boldogsagban.
It mi közöttünk egy nagy köz Vagion,
- 50 hogy inent oda senki ne meheffen,
— sem onent ide senki ne iüiön,
az gazdag ezen lra keferuesön.
- 4b lap: Teritte szauat¹ az Abrahamhoz,
keri hogy küldgien ö Attya fahoz,
ne ragazgodgianak az gazdagsaghoz,²
mert az gazdagsag közel jár pokolhoz,
Kwlsö remenisegh kinnia pokolnak,
köniü Valast ad erre az gazdagnak,
Vadnak tanitok kit halgalsanak,
- 60 Moiles Propheta kihez halgalsanak.
Megh ercz magadban ki ezt halgatod,
azt nem mondhatod³ hogy nem hallottad,
hogy ha az szegent te megh Vtalod,
megh Valik akkor mint volt fafarsagod.
- 65 Ezt az Szent Ambrus megh magiarazta,
az niomorultat az ki nem taplalia,
es az ehezöt ehezni hadgia,
lölki gilkoznak azt⁴ bizonnial mondgia.

¹ Az örszóban: *Terite szavat*.

² Jav. *gazdagsagnából*.

³ Lehúzva utána: *ki ezt*.

⁴ Lehúzva utána: *mi*.

- De az Szent Dávid nyíluában mondgia,
 70 megh boldogultnak¹ mert eo csak azt mondgia,
 az szűkölködöt az ki taplalia,
 özüegiet aruat ki nem niomorgattia.
 Pelda ertelme mar eleg legien,
 hogy minden gazdag az szegent szegellie,
 75 hogy meny orszagban örökös legien,
 minden diczeret az I[ste]nnek legien.
 finis finis finis.

2.

- 6b lap: Paradiczomnak kegies szep haileka,
 hald megh Istennek aldot szent Varosa,
 nyíal föl kerlek meny orszag kapuia.
 Engedgy egy Vtat nekem az Istenhez,
 5 terdöm le haituan eshelfsem labahoz,
 mert közel latom feiem az halalhoz.
 Tufsakodafsat mostan en testemnek,
 enyhecedz Vram en szegeny lölkömnek,
 hogy ne bancza megh neuet fölsigednek.
 10 Ez' czalard Vilag engem mire hoza,
 artatlan testem hogy ily nagy kint Valla,
 ninczen felölem ki ezt megh gondollya.
 Remenisigömnek nagy erős kő Vara,
 giermeksigemtől oitalmamnak haza,
 15 szanniad Vr Iften igiem mire iuta.
 7a lap: Lazd megh iteld megh az en életömet,
 iöy ala mennyből itely megh engemet,
 ha erdemlettem Valaha ezeket.²
 Kiczinsigemtől mind ez ideiglen,
 20 Iftenem voltal mind ez mai napiglan,
 moftis nem hacz el niomorusagimban.
 Artatlan teftem en tizta eiletem,
 martiromsagért halalt köl szenyüednem,
 szenyuedgy bekeuel mindent oh en lölköm.
 25 Toluai parazna es gylkofsagomert,
 kin Vallot teftem nem szenyuecz lopafsert,
 auagy I[ste]nnek megh karomlasaért.
 Oh munkalkodo en edes kezeim,
 erőfsek Vadtok az Vertől Vjaim,
 30 kit ratok kennek szenyuedtök tagaim.
 Soha Vr Iften lenkinek eletet,
 nem szömiuhoztam ki ontani Veret,
 nem iregyletem ez Vilagban eltet.
 Inkab en hiwen I[ste]nnek szolgaltam,
 35 özüegiet Aruat megh nem niomorgattam,
 izolga tarsimual eggiefsigben laktam.

¹ Lehúzza utána: *mondgia*.

² Az itt kimaradt versszak a Brassai-codexben a Kanyaró közlése szerint:

Lásd meg, itéld meg az én életemet,
 Jőjj alá menyből, itélj meg engemet:
 Ha erdemlettem valaha ezeket.

- Gondgiokat, inkab mindenben föl vöttem,
hatalmasoktól gyakran megh¹ menttetem,
mint edes Attiok bátyokat föl vöttem.²
- 7b lap : 40 Szentsíges Isten hogý ha igý engedted,
fegýuer elire teltemet rendölted,
hohér kezében feiem ereztötted.
Alazatosan köniörgök teneked,
gond Viselőie legý nemzetsegimnek,
45 Viszeld gondgiokat az en gyermekimnek.
Rementelenek en edes magzatim,
özüegy Anniokal niaualias aruaim,
read hagiatanak az en maradékim.
Adgiad vr Isten az te szent lölködet,
50 mely erőfsicze kin ellen teftemöt,
es te kezeden adhafsam lölkömet.
Hamar Vr Isten fies el iönnie,
mert az en teftem fzörniwn kezdet egni,
mert femmi teftem nem kezd maid ep³ lenni.⁴
- 55 Lehetetlen mar ez földön eiletem,
ölý [így] röttenetes Vram giötredifsem,
oh szent Angialok szanniatok megh engem.
Artatlan teftem bezzeg mely nagy kinra,
szwilt volt en Anniam ez arniek Vilagra,
60 hogý nem holtam megh mindgiart az oraban.⁵
Lölköm Istenben mostan csak nyugodnek,
hohir kezétöl moftan nem kinzatnek,
Szakallom haiam igý nem szagattatnek.
8a lap : Rothado teftem foha el nem hittem,
65 hogy erre iufson dolgom kinos testem,
szenyuegy bekeuel mindent oh en lölköm.
Az en giötrelmem legien te elötted,
kegies vr Isten bünömet ne nezed,
melliel naponkint megh bantottam kedued.
70 Vege leszen mar maidan eletömnök,
feiemet haitom Hohir fegýuerenek,
maid vege szakad en sok giötrelmimnek.
Edes baratim es polgar tarsaim,
esküt baratim szerelmes rokonim,
75 az nagy Istennek Aýanlak szolgaim.
Tudatlansagbul hogý ha mit vetettem,
megh boczafsatok kinek mit vetettem,
mert iol lattiatok halalom eiletem.⁶
It hadlak immar en edes magzatim,
80 el hadlak immar en edes gyermekim,
nem vihetlek el en edes Aruaim.

¹ Lehúzva utána : *meg*.

² Az itt hiányzó versszak a Brassai-codexben, Kanyaró sz.

Hertelenséggel imé mire juték !
Halálra fejem miképpen itélék ;
Öltözetemet hogy vérben keverték.

³ Jav. *epölniből*.

⁴ A Brassai-codexben ezután köv. versszak van Kanyaró sz. :

Artalmas soldja langadázó tüze,
Bezzeg iszonyu rettenetessége,
Mert majd megemészt tűznek sebessége.

⁵ E versszak nincs meg a Brassai-codexben.

⁶ E versszak nincs meg a Brassai-codexben.

- Teged keduesen [így] en io szolgálatom,¹
 edes fzerelmes hitűes agiafsomat,
 nagy es vegsigre² hadlak szep tarfsomat,
 85 Vegh buczut veszek en edes hazamtól,
 mar ez Vilagnak az ő Satoratol,
 vegh buczut vefzek bwnnek hailekatol.
 Eleiben mar az nagy Vr Iftennek,
 megíők köniörgek neki erőttetek,
 90 Aruafsagtokban hogy veletök legien.³
 8b lap: Nagy kivansaggal hogý ha az lehetne,
 hogý veletek megiek Iften eleiben,
 meg sóm hadnalak az Arua kenierre.
 Te penigh körniül itt allo sokasagh,⁴
 95 megh boczafsatok nemes es polgarsagh,
 mert minden nepnek vagiok ifzoniusagh.
 Vr Jesus Christus az te szent kezeden,
 Lölköm ayanlom ved hozad kezeden,
 mert az fokhaznak⁵ fegýuere kezében.
 100 Kegielmez nekem az te Szent fiadert,
 legý piros Vernek elki foliafsaért,⁶
 ha neked teczik alý boszut veremért.⁷
 Az maradekat ti az en testemnek,
 az kit az te czik [így] megh nem eniefhetnek,⁸
 105 temetefsekel szepen be tegietek.
 Sok köniörgefse ti Iftent kerietek,
 diczereteket Iftent diczerietek,
 hogý illýen kinra mint en ne iuáatok.
 Saros Var megienek Vy saluiaban,⁹
 110 az kinczös hazban Plenger alatt kinban,¹⁰
 ekken sira¹¹ nagy kin vallafsaban.
 Ezer öt szazban es kilenczuen ötben,¹²
 Szent Mihály hauanak vtolsó hetiben,
 szebeni polgar neue vers feiekben.¹³
 finis finis finis.

¹ A Brassai-codexben Kanyaró sz.: Tégedet kedves édes hűtesemet.

² Így, a. m. özvegyiségre.

³ A Brassai-c. Kanyaró sz.: Árvaságtokban hogy légyen vélletek.

⁴ Brassai-c. Kanyaró közl. szörnyű, itt való sokaság.

⁵ Brassai-c. hóhéznak.

⁶ A Brassai-c. Piros vérednek el kifolyásáért.

⁷ Ezután a Brassai-codexben e strófa van:

Ként vallott testem már menj bé a földben,
 Lelkem peniglen Ábrahám keblében,
 Hogy ne részesülj többé az vétékben.

⁸ Brassai-c. Kanyaró közl.:

Melyek a tüztől meg nem emészthetnek [emésztetnek].

⁹ Brassai-c.: Sárosvármegye és Ujfaluban. Kanyaró megjegyzi, hogy a megye neve »itt nem ismételtető módon van írva«. Decsi-c.: Sáros vármegye nagy Ujfalujában.

¹⁰ Decsi-c. Thaly közlésében: Az kinczoházban, plengér alatt, kinban. A Brassai-codexben: Az fellengér állott a kenzó házban. Kanyaró ezt a szövegben így közli: Az pellengér alatt a kenzó házban.

¹¹ Decsi-c. Ezképpen ír á kinvállásában.

¹² Így a Decsi-codexben is, a Brassai-codexben »Ezerötszázban és kilenczvennyolczban« van.

¹³ A Brassai-codexből e két sort Kanyaró így közli: »Szent Mihály havának legelső napjában: A Szebeni Polgár, neve írásában« megjegyezve, hogy a kéziratban ez állott: legelső havában.

3.

- 9a: IZrahelnek Szent Istene,
ki lakozol magas meniben,
Vigiaz onnand mindenekre,
forduly hozam kegielömrre.
5 Mert nem tudom houa lögiek,
ha te el hacz kit remenliek,
Vallion s kinek könnyörögiek,
Siralmimban kit keresek.
Baratimnak kiket Veltem,
10 sok iot velek neha tettem,
azoktol kefszergettetöm,
kiknek soha sem Vétettem.
Ellensegimnek soksagan,
csak kesergök almelkoduan,
15 mérges nieluek megh mardosuan
sebeimet tapogatuan,
Minden felöl ram tamattak,
egiöl egik mind el hattak,
io baratim kik voltanak,
20 sok rutsagot most ram szolnak.
9b: Ha mit szolok azt ugy lesik,
bar io vegre de nem ertik,
az ő szarniokra röpetik.
gonost szoltam azt hirdetik.
25 Szep szin alat hozzam iönnnek,
hizelkeduen megh kerülnek,
Ha mit tölem ki vehetnek,
ahoz sokkal töbet tesznek.
Merges fulankia nieluöknek,
30 veret ki szitak lölkomnek,
nincz erősige teftemnek,
ram tatua torka mindennek.
Fegyuer miat fokan Vesznek,
nieluek miat többen vesznek,
35 engemis maid megh megh emest-
eletömnnek veget Vetnek. [nek,
Boszusagom moft nem volna,
az ki giwöl ha az szolna,
csak io barátom halgatna,
40 el szeniuednem könnyeb volna.
Merges kigioknak kölkei,
tistesignek aroloi,
ördögnek vadtok rabiai,
Orszagat nektek kefzetti.
- 45 Az Tengeri haborutul,
Barka ronto nagy szelektöl,
könnieb röitezni halaltol,
hogi sem mint Ragalmazastul.
Mert ezek csak az [ste]ntöl
50 Viszeltetnek mindeneftül,
Gonos nieluek az Öerdögtöl,
Luczipernek seregetöl.
Az kiuel engemet szolnak,
nagy hamífsan ragalmaznak,
55 nem uetetem en azoknak,
mint artatlan Ver rontoknak.
10a: Tüzet Gerieftnek feiemre,
kiknek nieluek nincz kötelben,
noha vagion be keritue,
60 Hufsal czontal be rekestue.
Mely artatlanul szenyuedem,
las igazat en lftenem,
hogy ha förtelmes eletöm,
el ne szenyued bar enneköm.
65 Szömben szepen hizelködnek,
hatam möge maft beszélnek,
elős fegyuer az ő nieluek,
szegeny lölköm maid elveftnek,
Pokol Torkaban szalianak,
70 mind karhozatra iufsanak,
kik ok nélkül Ragalmaznak,
nagy hertelen megh hallianak,
Ne bankodgial szegeny lölköm,
feied fölöt az Vr lften,
75 ne törd magad en bñ szivem,
megh oltalmaz ezek ellen.
Jol hallia fohazkodafsat,
mindeneknek ohaitasat,
fzememnek könnyhullatasat,
80 el törli immar fziralmat.
Az kiuel en ezt szenyuedtem,
azal egiöt efsedestem,
ne hagy immar en lftenem,
fölsigödet igen kerem.
85 Hogy Vigh szíuel ennekemet,
mondhafsam diczeretömet,
Magasztalliam fölsigödet,
neked Ayanlom lölkömet,
finis finis finis ||

4.

11b: [B]izontalan Voltat Vilag allapottianak,
valtozasat latom en minden allattoknak,
kik ma egefsigben vadnak holnap lattuk
torkaban az halálnak.

- 5 Ne örölliön senki bator gazdagsaganak,
ekes termetenek es szep iffiusaganak,
fris öltözetinek Aranýnak ez wésznek,¹
mert azok mind el mulnak.

¹ Így, a. m. ezüstnek.

- Vizi Buborekhoz mi életünk haszonlo,
 10 mezei viragal eczer s mind el mulando,
 ninczen ez Vilagon ely erős alkotuan
 ki lehelsen allando.
 Ha mát Isten adta holnapot nem igerte,
 minden vtaidot erősen megh kötözte,
 15 hagi ízaz eftendőt ely nagy io egefsigben,
 taland [így] azt lem igerte. ||
- 12a: Boldogbak nalunknal az mezei Viragok,
 kert beli szep ruzak viragok Liliomok,
 Nem röttögnék femmit tudgiak medig elnek
 20 vasion nekik hatarak.
 Tauaszi melegel nőlni szepen indulnak,
 hiwsegekben nőlnék pünközben uiragoznak,
 niarban megh lankodnak, hideg öfzre keluen
 eczer s mind elheruadnak.
 25 Nincz neked ily dolgod ember ha meg gondolod,
 erős ízam adasod bizontalan eleted,
 nem tudod medig els de azt nyľuan tudod
 hogý eczer megh köl halnod.
 Első oraiatis születesöd napianak,
 30 iai szoual kezded el ideiet ez Vilagnak,
 iai leszen közepi iai leszen vege is
 az te kimulasodnak.
 Szemmit abban nem tucz temetesöd hol lefzen,
 Tifztesiges leszen¹ uagy gialazatos leszen,
 35 talam az Vadaknak auagy madaraknak
 hafok koporsod leszen.
 Mit ragaskodol hat ily igen ez Vilaghoz,
 megh ver az Vr l[ste]n ne bizal tarhazodhoz,
 nagiob gazdagsaga volt Cresus kiralynak
 40 haszonlo lön koldushoz.
 Vilag biro Sandor nem elegödek azzal,
 hogy mind ez Vilagot el bira hatalmaual,
 magat l[ste]n gianant imadtattia vala
 nagy föl fualkodafsa.²
 45 Azonközben neki merget adanak innia,
 egy samar körömből nagy Babiloniaba,
 szine elvaltozek az kiraly megh hala
 hat nincz neki hatalma.
 Tegnap nem volt eleg ez vilag gazdagsaga,
 50 immar halua feksik csak negy szeng³ hailekaban,
 szep frís palotaban az elöt lakozot,
 most az földnek giomraba[n]. ||
- 12b: Nincz hat it mi nekwnk maradando Varafsunk,
 mint az bölczek iriak Sarandoksagh iarasunk,
 55 ha ma Vigan lakunk ne talam az Vtol⁴
 holnap el hiuattatunk.
 Megh kerdnek ot ember mint etel ez Vilagon,
 ha igazan iartal az te hiuatalodban,
 szamot acz arrolis valamit el loptal
 60 az Vr Talentomabol.
 Felebaratodat ha megh kifsebetötöd,
 hireben neuben ok nélkül megh sertötöd,

¹ Elötte lehúzva: a.² Így, az l a másoló tollában maradt.³ A m. sing.⁴ Így, a. m. Vrtol.

az elő Iftennek kemeny iteletit
soha el nem kerülhed.

- 65 Minden ember azért magat megh oltalmaz,
ragalmazó szótól magath megh tartoztasa,
elvezendő kinczert Araniert es vsztert¹
lölket el ne arolia.

- Halando voltarol giakorta gondolkodgiek,
70 magat el felejtuen semmit ne czeleködgiek,
I[ste]n tisztefsiget kiuel meg bantotta
arrul megh emleközzeek.
finis finis ||

5.

13a:

Cantio Pulchra.

- [B]anatos sziüem tekincz az égre Iftenhez foliamuan,
Vezd remensiged teremptödben neki halat aduan,
niuicz buzgo sziböl szep köniörgest efsedölzefsel
neki feiet haituan.
- 5 Dolgod bizonnial iob lészen hidgied ha eo benne bizol,
e[s]dedezfessel köniörgefsel ha ő benne bizol
ez Vilag iauat meg v[ta]luan szent igeiet sziüedbe[n] tartuan
es azal meg hizol,
- El kezdgiek reguel köniörgefsédet² buzgo nagy örömmel,
emeld föl kezed vigh fziüedben nagy szep beszédökel,
10 kezd el Summaiat köniörgefsédnek adgy batørsagot
te sziüednek lölköd ereieböl.
- 13b: Monduan Ur Iften ez Vilagra te adtal ez teftben,
hogý diczerielek es fellielek teged eletembe[n],
- 15 mert Abrazatod ekös f[zo]melied raitam megh laczik ekefsígöd
buzgo szerelmedböl.
- Engedgiek vram hogý ez napon az en eletemet,
Vethesem benned mindeneftöl czeleködetimet,
mert en egiemben helyheztenem nemis akarom heliheztení
20 en remensigömet.
- Te öríztel megh ez el mult eýel az gonos Satantol,
en ream forro ellensigömnnek ő alnoksagatol,
az sötet eýnek röttegefsetöl ream iöuendö vezedelemtöl
hirtelen halaltol.
- 25 Ream bünösre oly nagy gondod volt, hogy Szent Angialidal
örízettel es takargattatal, mint hiú fzolgaidal
be födeztettel f[zo]:³ f[zo]arniokal hogy ne arthafson czalardfagal
senki mordalsagal.
- Ime ez napon edes I[ste]nnem kerlek en tegedet,
30 ugian azon f[zo]nt Angialidal öríztef engemet,
hogý az ördögnek czalardsaga gonos embernek ő f[zo]andekia
ne bancza feiemet.
- Vtallhafzam megh büneimet czelekedetimet,
kiben minden f[zo]m pillantasban vetkeztem ellened,⁴
- 35 Senki nem lehet iol tudom Uram igaz te előtted,
mert meg az Angialokis felnek röttögnek Vram te előtted,
laý f[zo]egený feiem hat houa legiek segetsiget kitöl keriek
ha el uecz előled.

¹ A. m. ezüstért.

² Javítás, előbb *köniörgefsédet* írt.

³ A. m. *szent*.

⁴ Itt két vessor elmaradt! Ennek hely is van hagyva a kéziratban,
a hol egy sort foglalt volna el.

- Tudom Iftenem mint az párá el mulik eiletem,
 40 es az földnek giomraban befzal minden tehetsigem,
 pora változik czontom es teltem az fekete föld megh emezt engem
 ne hadgy en Iftenem.
- 14a: Olý remensigel igaz hitel kõniörgök teneked,
 agý tefti lölki egélsiget hogý azal teneked,
 45 aldozatokat en Iziüemben es hala adaft magas menyben
 mondhasak teneked.
- Tekents I[ste]nem szegeny fiadra ream az egekből,
 iöy ala hozam segitsegül az nagy feniefsigböl,
 sakazd meg kérlek az egeket, hogý Iziüem¹ te Iziniedet
 50 buzgo nagy örömel.
- Hogy legien aldot ez nap nekem te engedelmedből,
 meg uythasam szentölhefzem szent ifzmeretödet,
 ne köiethesem kiunsagat, az en Iziuemnek akarattiat
 gonos befzedekből.
- 55 De fõt te benned helyheztesem minden dolgaimot,
 szent aldalsidnak alaia uetuen az en szandekimat,
 te szent Angialid igazgasak hogy az köuek ne banthasak
 az en labaimot.
- Engedgied Uram szent fiadert mind ezeket nekem,
 60 te malastodat en I[ste]nem ne ued el en tölem,
 ued el elmemnek az ö homaliat hogy megh ismeriem draga uoltat
 Iz: igednek hiuen.
- Diczöfsig legien az Attyanak az magas meniegeben,
 fiu I[ste]nnel ki egienlő uagy minden diczöligben,
 65 szent Lelekel mi vigafztalonkal, megh valtonkal
 az nagy feniesigben.
- finis finis. ||

14b:

Cantio Alia.

- [C]onduiselö Iften halat adok neked,
 mert szunniadozasod nem erkezik neked,
 alom szömeidre soha nem iön neked,
 olý nagý gondod vagion hiueidre teneked.
- 5 Ream tekintöttel irgalmalsagodból
 hogy magasztalnalak vigasztalasodert,
 Szent lölköd ne ved el az en bűneimert,
 söt inkab legý velem Szent fiad erdemeiert.
- En sok niaualiamban keferüsigömben,
 10 mint Salamon tanit az ö irasaban,
 te vagy erös varunk haborusaginkban,
 te hozad kialtunk bizon igalsagunkban.
- Gialazat szidalom az hiteleneknek,
 giülöseg iregség vagion ö Iziuekben,
 15 melliet meg ielentnek gonoz beszedeiben,
 hogy ök el Izakatak nem mennek meny orfzagban.
- 15a: Oktalsad Vr Iften te szent Lölköd altal,
 ne legien heýaban Szent halalod altal,
 kiket megh valtoddal te szent Fiad altal,
 20 az mi remensegünk kit vesünk kedued altal.
- Reank föl tamadtak kik hiueid vagunk,
 czufolliak karomliak minden igalsagunk,
 azt megh nem gondolliak hogý igazat vallunk,
 tamagy föl mellettünk edes igaz I[ste]nnünk.

¹ Így, valószínűen tollhiba nézzem helyett.

- 25 Iai minden népeknek kik hamífsat ertnek,
mert itelet napian azok megh reműlnék,
kialtuán azt mondgiak az magas hegieknek,
fzakadgiatok reánk hogy megh ne itellienek.
Vzoras gazdagok tijs erczetek megh,
30 az veszedelőmben ne maradgiatok megh,
ne karhozzatok el hamar terietek megh,
niomorusagtokban tijs rőttennietek megh.
Sziuruan lagálsatok vezedelmetőket,
az ti gazdagsagtők ratok tamadasat,
35 arany es ez wztnek¹ földben maradasat,
az ti felteteket az tüz mind megh emesti.
Tano bizonsagot es nagý sok vadolast,
ezeknek rozdai nagý ellen tamodast,
tesnek nagy kialtált nagy sok Atkozodast,
40 mert ök nem kerestek földön a' szabadulaft.
Öerülietek hiuek bizatok Iftenben,
kik igaz Szafarok voltatok mindenben,
ne karhozzatok el hamar terietek meg,
az Chr[istus] Iefusnak lefzte nagy oltalmaban.
45 Remenfigtek leszen az szabadulasban,
igaz Törűent teszen irgalmalsagaban,
föl visen tiktőket örök orlzagaban,
Attýa aldotinak neuéz nagý örömében.
Elöl allat akor nagý örűendezefsel,
50 megh felel ti nektek draga beszedekelel,
Iertek Attýam aldoti ezekel,
mellieket szörzöttem nektek az en Attiamual.
15b: Immar ezek mennek az örök elettre,
Az hitetlen népek az Veszedelemre,
55 hol az hiuek lesznek nagý örűendezefsel,
az hitetlen népek öröke lizidálomban.
Diczertefsel Attýa Mindenható Iften,
szep aiandekidert kit eneklünk moftan,
az te fzent fíadal kiűel vagý egý Iften,
60 Diczertefsek tülünk az fzent Lilek Ur Iften.
finis finis finis. ||

[Díszes záróvignetta.]

7.

19a:

Cantio de divitie.²

- [O]h mely nagý buýálsagh az gonoz gazdagsagh
ki embört el vezti atkozot hamífsagh.
Czudalok en ember az te dolgaidon,
hogy te nem kerelzed az örök eletet.
5 Iutna iol efzödben az gazdag peldaia,
ki minden nap Biborban Barsonban iar Vala.
Iaruan gazdag embör ugý halallia Vala,
minden gazdagsagat magatol alittia.
19b: Ez fíot mondgia Vala hala neked lölköm,
10 mert fíok efztendeig elted iauaidot.
Megh fíolita ötet Iftennek Angiala,
monda fíezeny bolond mely nagiót alitas.

¹ Ezt wztnekből javítva. A. m. ezüstnek.

² Így, valószínűen *divite* helyett.

- Tudode megh kerik ma az te Lölködöt,
az te fzandekidat nem Viheted uéghez.
- 15 Az Vaccoran fzolgak előtte Vdvarlnak,
Fiai leani előtte tanczolnak.
Trombitakat fuitat Virginakat niomat,
giönieorkódnak Vala az egies italban.
Elő alom korban az gazdag megh hala,
- 20 belöle az Lölket ki ragattak Vala.
Az Lélek mellette am megh allapodek,
kezde az holt teftet oly igen pögdözni.
Oh te atkozot teft férgeknek elete, [így !]
Iften igeiere hogy nem igiekeztel.
- 25 Az Vr Iefus Chriftus Euangeliomat,
hirdetöit giwlölted hiueit karomlotad.
Tellies eletödben gazdagnak fzolgaltal,
azzal az ördögnek örömet fzörzöttel.
Az Lélek azt mondgia no iaý immar neköm,
- 30 mert az en kinomnak foha ninczen Vége.
Atkozot az Attýa kitöl fogantattam,
atkozot az Ania ki ez Vilagra fzült.
Atkozot gazdagsagh ki miat karhoztam,
atkozot az ora melyben fzölettetem.
- 35 Szörniü az ördögnek az ő abrazattia,
körmei elefsek fzaruai horgafsak.
Kiuel b''nes lölköt ő magához Vonsa,
hogy ne idwözüliön karhozatra menien.
- 20a: Oh ti kerefztinek hamar terýetek megh.
40 az kegielmes Iftent engeztellietek megh.
Diczöretöt mondgiunk imadkozafunkban,
feýünket le haitsuk nagy hala adafsal.
Diczeret Attyanak es az eo Fianak,
Szent Lilek l[ste]nnnek mind örökin amen.
- finis. ||

8.

21b: Cantio alia.

- [O]h fzomorusagal bünnel tellies idő,
az melyben az Szatan sok gonofsag hinto
el fhalat az törböl, ez földön lakokra,
le uetetet menýből.
- 5 Erröl az fzent Janos bizonsagot tefzen,
hogy az Szent hely Iften, es az fzentek ellen,
orczatlan fzüntelen, sok Vfzalkodafra,
nagy karomlaft téssen.
- El hitete azért ez fzéles Vilagot,
10 az mint Szent Pal mondgia nagy sok embereket,
föszüen keüelyeket¹ magok fzeretöket,
fzidalmazoka töt.
- 22a: Mit lacz ez Vilagon egiebet hiüsegnel,
emberekben rögzöt alnok czalardfaggal,²
- 15 sok kép mutatásnal, alhatatlansagnal,
es ragalmazafnal.

¹ Javitással, előbb: *föszuent es keüelt* volt.² Így, az *n* kimaradását a vonal jelzi.

- Melto hat kiüanunk mi tellies [ziüünk]ből,
 hogy minket az Isten erőtlenségünkől,
 Vilagnak töreből, mar megh izabadiczon,
 20 teftnek tömlöczéből.
- Figé fa megh zödült közel vagion az nyar,
 az melliet hiueknek ferege regen var,
 keues idő uan mar, azis nagy hirtelen,
 megh hidgied ' maid el jar.
- 25 Soksor az fenies nap lappang az ködökben,
 Czilagok buidosnak fzeilliel az fölhökbe[n],
 Föld uan zöndülesben, az holdnak Vilaga,
 fzürö fzötitsigben.
- Meg zöndült az Tenger habok zugasaua,
 30 emberek epednek hadak Varasaua,
 ez iele bizonnial, hogy Chriftus itelni,
 el iön hamarsaggal.
- Ez lészen az idő melyről Chrift[us] mondgia,
 hogy mikor eo el iön az itelet napian,
 35 hitöt it ez földön, nem fogh talalnia
 alhatatofsagban.
- Retenetes leszen az eo iöutele,
 az hitetleneknek léfzen remülefsek,
 hiueknek örömek Trombitak zöngéise,
 40 eghben menetelek.
- Szebelsen föl geried tűz iar eo előtte,
 folyhő f. tündöklöket² léfzen eo előtte,
 igazsagh f. itelet, kiraly fzekeinek,
 kedües erőfsige.
- 45 22b: Az Villamafsi³ Vilagon fenlenek,
 mint viafz ügy eloluadnak az Hegiek,
 még az földis rönög, Vrnak szinie előt,
 mindennek megh eghnek.
- Röuidicz meg azért Isten az napokat,
 50 az Valafztatakra terýezd ki zazlodat,
 Vram Iefus Chriftus, iöuel hamar iöuel,
 lafsuk iöüoltodat.
- Diczértfelsel Attya mindenhato Isten,
 az te fzent fiadal egienlő fölsighben,
 55 es Szent Lilek I[ste]n, allat fzerint kiuagy,
 csak egy Iftensigben.
- finis finis finis ||

9.

23a: Cantio optima.

- [S]iralmas panafsat magiar orszagnak,
 halgazd megh Istenem te fiainak,
 Chriftus Jefusban giült fzent egyházadnak.
 Nagý sok ufezedelem reank arada,
 5 fok niaualia reank mint uiz arada,
 kiben fzezený néped mar el farada.
- Minden felöl reank ellenségh iöue,
 egy felöl röttente az Török hire,
 mas felöl Tatarnak tüze el vefzte.

¹ Javítás, előbb *hideget* írt.² Az *f* és *t* utólagos betoldás. (A. m. folyhő s tündöklő köd?)³ Az előbbi lap órszávaiban helyesebben: Az *eo* Villamasa.

- 10 Eluetéd előled kedues népedet,
töle el fordítad fzent fzemeidet,
igen el feleited te hiueidet.
Le uonatek rolunk minden ekefség,
tölünk megfoztatek minden diczösigh,
15 im el hagia minket minden ekefsigh.
23b: Czak alig birhattiuk mar mi feiünket,
anniera megh Uered bünért teftünket,
nagy giazra fordítad mi életünket.
Jaÿ immar mi nekünk mi mind Uétkeztünk,
20 es mind gialaztattunk fölsiges Iften,
iaÿ fzegeny feÿünknek mert igen romlank.
Draga öröksegünk mind el pufztula,
hires nemzetségünk mint gialaztatek,
minden draga marha tölünk tauozék.
25 Olÿ siralmat hozal reank Ur Iften,
czak az nagy Jaÿ fzó fzöng minden helien,
ugian el epettünk keferüsegben.
Hatalmas erödel uefzezd el öket,
ad megh koronankot es kiraliunkat,
30 ad meg giözedelmes feiedelmünket.
Hogÿ félelmünk nélkül te fzent igédet.
Ualhasuk nagy batran fzent befzédedet,
kiböl meg erthessük hozank keduedet.
Kiert diczértésél te fzent fiadal,
35 mi megh Valto Urunk Jesus Christusal,
fzent Lilekel mint mi f édes megh valtonkal.
finis finis. ||

10.

- 24a: Cantio Ad Notam. Oh en ket fzeheim.
[P]uftasagh kár Vallás egéz magiar orfzagban,
immar el aradot nagy sok tartomaniokban,
fziras fohaskodas keferues ohaitas,
falukon Varasokon.
5 Nagy haragia uagion az Iftennek mi raitunk,
büneink oftora el hatalmazot, raitunk,
fziralmas Iaÿ fzoual keferedet fziuel
azért hozad kiáltunk.
Hatalmas kegielmes véghetetlen kiraliunk,
10 ki nagy az ellenség ellen erős paizünk,
kerünk téged Chrifus ne utalÿ megh minket,
de köniörülÿ mi raitunk.
24b: Mert megh fem fzünihetik köztünk az nagy feilem,
Varafunkbol ki üz kegietlen feiedelmünk,
15 féilem saratsagh fzemtelen¹ mi raitunk,
nem niughatunk hazunkba[n].
Miért Vram hogÿ ilÿ igen el hagia, minket,
hogÿ nem fordítod rank az te fzent fzemeidet,
tekencz reank uram hogÿ meg ismérhessük,
20 az te Iftensigedet.
Mert ha az poganÿfagh, inned el üz bennünket,
nem léfzen ilÿ helie az te aldott igednek,
karomloi lefznek te fzepe Ielus Chrifus
az te aldott neuednek.²

¹ Így, s. h. *szüntelen* helyett.² Előbb *igedet* írt.

- 25 Czak keuesen uagiunk az kik téged tisztelünk,
mert az pogany miat tetoua buidoztatunk,
idegen orfzagra nagy félelem miat,¹
tetoua kergettetünk.
Diczéret diczösigh legien Vr Iftennek,
30 uéle egietemben az ő egy fzent fianak,
örökén öröke fzent Lilek Iftennek
diczertesél menniegben.
finis finis. ||

25a :

11.

Cantio Pulchra. Ad notam. Erdely.

- Giazban öltözék fzeigeny magyar orfzagh,
az földre burult mert nagy fidalmafsagh,
ő rea ffallot ifzoniu pufztasagh,
az ő orczaian gialazat fzidalom.
5 Iften kit rea az bünért boczata,
fertelmes néppel megh oftoroztata,
föld fenekeig igen megh gialaza,
hogy megh iobolnank reank azért hoza.
Rettenetesen nagy uéres oftorat,
10 Iften ffallétta az ő taborat,
az hauafokon altal hoza hadat,
ki altal fintén megh alla bofzuia.
25b: Mar fohaskoduan es czak nagy Jaigatuan,
ez fzeigeny orfzagh puftulasat latuan,
15 nagy gialazattiat fziuemben forgatuan,
hogy nem köniörül fenki káruallafan.
Abraham Attiank Iacobnak Iftene,
tekéncz reank mar földnek teremptöie,
halgazd megh fzonkat, bününk eltörlöie,
20 köniörülly raitunk bünösök remenie.
Tellieségel mar czak read maradtam,
fok népeimtöl mert megh foztattatam,
fok Varofimtol puftaua marattam,
fok faluimtol marhamtul meg ualtam.
25 Iften mert néked fzodat nem fogadtam,
paranczolatid femminek tartottam,
te fzent igedet ugian megh utaltam,
azért nagy méltan megh oftoroztattam.
Iaý azért immar en fzeigeny feiemnek,
30 mert dolgom úgy lön mint az Sido népnek,
kik nem engednek te fzent fölsigednek,
példak Valanak minden nemzetsignek.
Im haragodban mely igen megh uerél,
ki félem uala hiremuel neuemuel,
35 mert mind az földig engem le gialazal,
ki hirezb vala minden orfzagoknal.
Moft de hol vagion nagy io hirem neuem,
hol előbeni nagy io remenységem,
hol feiedelmem nagy erősigem,
40 ninczen el uetim [így] mert nem érdemlettem.
Regen hatarom fzelliel terül uala,
de moft egy darab mert mind el puftula,
régen ep uala de moft czak galléra,
de fzöt annakis immar czak az fottia.

¹ Utána lehúzza a még egyszer írt: *nagy félelem miatt*.

- 45 Emlékeztél megh kérlek nagy Ur Iften,
 ígéretedről te nagy io keduedből,
 haragod mulik mi köniörgefsünkel,
 es ízabadicz megh pogany ellensigtől.
- 26a : Mikor irnanak az kilenczuen hatban,
 50 io magyar orsagh nagy niomorusagban,
 mikoron uolna giakorta irasban,
 Iftentől modot kér az boldogsagban.
 finis finis finis.

26a :

12.

Cantio Optima ad No. Paradi.

- [I]aý fzeþ hazaimnak ékes¹ palotaia,
 magyar orfzagnak kiraly Varosa,
 houa puftula Chrifthus Szent egy haza.
 Olý ha megh érted Iftennek oftorat,
 5 megh iuad neki haragos poharat,
 adig nem tudad felni eo iob kariat.
 Arua uagy immar noha te fzeþ ualal,
 magyar orszagnak tüköre te ualal,
 tudod mely nagy sok ízegént te taplalal.
- 10 Nem lön ezekért érdemed Iftentől,
 főt téged föllieb uere mindeneknél,
 hala ő neki hogy mind el nem uelzél.
 Eftue es reguel azon gondolkottam,
 hogy te megh maradgy firuan fohaskodtam,
 15 es az Vr Iftent csak azon untattam.
- Siruan magamban az te romlasodon,²
 Várad uidékie te pufztulasodon,
 ez heliet Iften néked sok iot adgion.
 Sok niomorusagh téged körniül foga,
 20 ízamtalan sok nép ellenned tamada,
 az fok ellenség ugyan el burétta.
 Marhad es kénczed draga fzeþ ioízagod,
 el raboltatek minden Tartomaniod,
 földre rontatek erős alkot maniod.³
- 25 Igen elrontak egetek puftétak,
 fzeþ Varofidat tüzel el haniatak,
 az ízegeñ népet⁴ mind fegyuerre haniak.
 Giakorta ualo helieken uczakon,
 giakor holt teftet talals az uczakon,
 30 íziued meg hafzad az ifsoniusagon.
- Megh keferednek Aniak giermekekön,
 az giermekeknek ifzoniu halalan,
 kik az ut félen ízélliel uadnak haniua.
 Az vadak esik azoknak tefteket,
 35 Iften meniegzöt ízörzöt az Uadaknak,
 azokal egiöt mind az madaraknak.
- Tüzel és Vafsal niomorult orsagunk,
 el pufztéttatek minden fzeþ ioízagunk,
 Iften oltalmaz, hogy min el ne uelzünk.
- 40 Oltaimazoja mi fegeny hazanknak,
 keferülője nem lön íziralminknak,
 io akaroink mind megh utalanak.

¹ Jav. *édesből*.² Jav. *romlasodom-ból*.³ Igy. A. m. alkotmányod.⁴ Jav. *népekből*, *mind* után lehúzza : *megh*.

- 27a: Pufzta teleke lönek fzepe Varofink,
 el rontatanak minden alkotmanink,
 45 Izanto földeké lönnék fzepe Varosink.
 Eleos fegyuerre haniatank, mi magunk,
 mindenöt csak giaz marada közöttünk,
 csak keferüségh immar mi dolgunk.
 Venök es iffiak mind megh öletének,
 50 az giöngge füzük fzeplöben esének,
 az kis gyermekek fahoz ueretének.
 Sokat közzülünk elis uin rabfagra,
 az rut nemzetségh ö tartomaniara,
 nagy röttenetes ifzoniu rabfagra,
 55 Dula pufzta egete es rabla,
 sok gyermekeket leaniokat Viue,
 földünköl mindent el ki takaréta.
 Efzében iuthat io magyar orszagnak,¹
 harmadsor valo rablasa Tatarnak,
 60 uegh pufzulasa niomorult hazanknak.
 Bizony Uaradis ennek az ö izit,
 talam megh erzi örökén ereiet,
 el nem feleiti röttenetöfséget.
 Ronczon² meg Iften³ tegedet is immar,
 65 fene nemzetségh atkozot rut Tatar,
 te hatalmadnak uefzen ueget immar.
 Ercze löt fziued tegie lagy Vafza,
 erős ket karod, giöngge nad fzalakka,
 hamar louadot tekeniös bekava.
 27b: 70 Czuda uolna az, ha megh nem büntetne,
 ily undoksagot ha ö el fzenyuedne,
 ha meg tüledis fizamot ö nem uenne.
 Igen meg uere minket ö fiait,
 ha tiktököttis Chriftus karomloit,
 75 nem büntetne meg Chriftus ellensegit.
 Nagy puftasaga Annia fzent egy haznak,
 kemeni rabsaga giöngge fiainknak,
 az Iften elöt te read kialtnak.
 Verös tetemi megh holt nemzetünknek,
 80 az Iften elöt firuan köniörögnek,
 és te ellened illyen fzokot fzolnak.
 Siruan kialtunk fzaný megh immar minket,
 es houa hagiad el az te népedet,
 az te egietlen egy Gilliczeidet.
 85 Fordicz orczadat az mi firalminkra,
 tericz haragod az undok poganýra,
 Vifzelý gondot mar az te fiadra.
 Az draga földet mellýet adtal uala,
 kiben népedet fzallitodat uala,
 90 mellýet fok képpen megh aldottal uala.
 Czalardul tülünk poganiok el ueuek,
 fzepe nemzetünket fegyuerel el ueszttek,
 az te fzent neuéd, karomlasban eitek.
 Iuölt nagy fzoual hol az ti Iftentök,
 95 az ti Iftentök az kiben biztatok,
 legien immar moft segítségöl nektök.

¹ Javitással.² Jav. *Ronczomból*.

- 28a: Ezeket latuan miért fzenyüeded el,
 az Vndok népet miért nem ueftöd el,
 az te népedet keferitöd ezel.
- 100 Barom életö atkozot rut nemzet,
 Var csak az Iften tegedis megh büntet,
 el nem érted mégh büntetö ereiet.
 Akoron éles beretua niakadra,
 Czenczér es Beko kezetre labodra,
- 105 nagy keferüségh szál maradekidra.
 Tudgiad ezeket Huniad Varofaban.
 fzőrzék kilenczuen es niolcz eztendöben,
 Karacson honak tizedik napiaban.
 finis finis.

13.

Cantio optima.

- [U]ram Iften ki igértél oltalmat,
 hiueidnek fegitséges nyugodalmot,
 és utokban io fzerenczét io hasnot,
 minden némö dolgunkba[n] diadalmot.
- 5 Latod uram az en igiekezetem,
 nem kiuanom gonofzül életemet,
 tudod nyľuan az en gondolatimat,
 fordicz iora az én igyekezetem.
- 28b: Sokat gondol ember ö életében,
 10 ki nem esék Iften tiztesigére,
 de magamot hagiom fzent fölsigedre,
 akaratom az te akaratodra.
- Aegýptombol az Sidok ki iöüének,
 mert Iftennek igeienek hiuének,
 15 kik nem hiuek utokban el uefzének,
 az kik hiuek igért földön élenek.
- Enged Vram hogý enis hiheliselek,
 es utomban soha ne teueliegiek,
 de fziuemben mindenöt vífelliiek,
 20 hogý ne légien hellie ellenségémnek.
- Mint Abraham fzolgaianak ö utat,
 te Angialod igazgata iarasat,
 azonképpen uisellied en utamot,
 el tauoztazd ellensigem fzandekat.
- 25 Az Tobias Angiala uelem iarion,
 hegien Völgiön uizen igazgafzon,
 mert csak iarnak¹ Vram az te Szent fzodon,
 femmi nemö emberi akaraton.
- Eýel nappal körniülem forgodgion,
 30 hogý az ördög engemet megh ne czallion,
 de fziuemben mindenkor uifzellielek,
 hogý ne légýen helie ellenségémnek.
- Ha almamban el alufzom teftemben,
 mindenkoron uigiazak en fziuemben
 35 nyugodalmat adgy Vram én lölkemben,
 bekesiges gondolatot elmémben.
- Legien néked Vram Iften diczóségh,
 földön,² Mennien minden igaz tizteségh,
 mert csak tied minden nagy hatalmalfsagh,
 40 foghatatlan kegiefségh 's' irlalmalfsagh.
 finis finis.

¹ Javitással.² Jav. földömből.

14.

31b: Cantio Alia Az Erdely Vefzedelmeröl.

- Le fügefztettem fejemet,
banatnak haitam fziuemet,
nagy fzmorusagh teftemet,
el epestette lölkömet.
- 5 Az en¹ hazamnak romlasan,
bankodom nagy karuallasan,
igy panafzolkodom firuan,
igy kezdem el siralmi[m]at.
- Vr Iften tölem fziniödet,
10 el fordítad fzemeidet,
megh Uoniad te irgalmadat,
hozzam ualo io Voltodat.
- Ream hozad az ellenséget
kik el puftitak földemet,
15 le uagak fzép nemzetimet,
fzép iffyakat gyermekeket.
- 32a: Erdelynek kéczes Varosit
el puftitak fzép Templomit,
le Uagak fzép ekefséget,
20 benne Valo fzép Czillagit.
- Nem fának ök az Vénéket,
le uagak az gyermekeket,
moftan czerdült fzép iffiakat,
meg rutétak fzép fzüzeket.
- 25 Tönek nagy ifzoniusagot,
kit emberi fül nem hallot,
pogantulis nem hallotunk,
kit fzezeniek fzenyuettenek.
- Ifzoniu csak mondanía,
30 ifzoniu csak hallania,
poganý fzü az ki nem fírna,
az ki csak füllel hallana.
- Vgian nagy fzoríauai iarnak,
mindenöt lefseket hanýnak,
35 mint Vadokat az halora,
ugian kergetnek egy masra.
- Az kegietlen kö fziklakon,
fzmíjan erdőken buidoztunk,
kegietlenül azt mondtuk,
40 fíralminkban ezt mondtuk.
- Iob uolt uolna ez Vilagra,
hogý ne fzülettetünk uolna,
hogý nem mint ily níaualiakra,
utíttetünk uolna nagy kírna.
- 45 Az törkunkat meg meczettek,
mint artatlan baranioknak,
az uerunket ki ontottak,
ezen ök igen uigadnak.
- Az keferues afzonioknak,
50 tiztfésegék megh adafsék,
emlőieket el meczettek,
tüzel tefteket egetek.
- 32b: Hohér modra uelünk bantak,
kiméletlen minket uagtak,
55 kik bennünk megh maradtanak,
buidozasra íutottanak.
- Az hideg tél raitunk hogý uolt,
az ellenségh raitunk rablot,
hideg miat nagy sok megh holt,
60 hegien Völgion ugý buidostunk.
- Sánniátok mar io baratim,
Siriatok uelem rokonim,
iaýgafsatok io fzmofzedim,
es nékem io akaróim.
- 65 Iaý medgiek² es houa legiek,
iaý mert buidosnia megiek,
iaý fzam ki Vetésre megiek,
iaý Vizha mikor léphetek.
- Iaý szép hazam mikor latlak,
70 oh bö földő édes hazam,
iaý fzépErdely mint megh romlal,
iaý im mely puftzan hagiatal.
- El puftultak fzép Varosid,
fzelliél buidosnak nepeid,
75 ehségh miat fzép nemzetid,
kénieret kérnek gyermekekid.
- Egý iffiu nagy keferüeben,
fíra erdelýnek Vefzésen,
mint hazaianak romlasan,
80 fírankozik puftzulasan.
- Mikor írnanak ezerben,
hat fzaz utan az kettőben,
ezt íra fzent Giörgý hauaban,
Sigmond kiraly Varosaban.
- finis finis. ||

15.

37a: Cantio optima.

- [M]agás Menýben lakozo Iften,
ki Vralkodol mindeneken,
es köniörült bünősekön,
benned bizo megh níomorult em-
[berekén.
- 5 Megh faruttam banatimban,
megh rettentem én magamban,
téged kérek nagy biztomban,
Uigafztali megh engemet gon-
[dolatimban.

¹ Betoldás en u. a. kéztől.

² A. m.: mit tegyek.

- Iol ésmerem büneimet,
 10 alnokságos Vétkeimet
 azért kérem
 37b: fölsigedet.¹ ||
 Köniörgésem meg halgafsad,
 büneimet meg bocza[sad].
 15 aldomasod ream adgiad,
 életémet mindenekben te megh
 [aldgiad].
 Ha mikoron giarlosagbol
 uétkezemis gonofzagbol,
 ne büntes igazsagodbol,
 20 de kegielmes legy nagy irgal-
 [ma[s]agodbol.
 Ez Vilag giöniörüése,
 hizelkedő szép befzéde,
 megh ne czallion ő szépsige,²
 czak te l[ste]nsiged uezérelion
 [mindenekre].
 25 Eztis Tudom³ hogy teremptél,
 szömeliedre föl épetél,
 az halalbol te megh mentél,
 szent fiadért te magadnak el
 [iedzettel].
 Léfzen tehat en lölkömré,
 30 oly nagy gondod életemre,
 hogy Vezérles mindenekre,
 kiket gondols neuednek tífzte-
 [sigere].
 Kérlek Uram dolgaimot,
 ald megh minden utaimot,
 35 uelem adgiad Angialodat,
 hogy uihefzem ueghez kezdet
 [dolgaimot].
- En ellensigem szandekiat,
 fordiczad el akarattiat,
 ronts meg ő hatalmassagat,
 40 hogy ne lafsam raitam neki
 [diadalmat].
 Tudom hogy Christus halala,
 löt büneimnek Ualtsaga,
 az halalnak ő igaia,
 mar nem arthat nékem semmi.
 [ö fulankia].
 45 Eztis tudom hogy bünös uagiok,
 kerni hogy nem melto uagiok,
 de hogy kegie[séged] nagiob,
 hogy megh halgazd oly bizo-
 [dalomba[n] uagiok. ||
 Ingien Vram életemet,
 50 néked Ayanlom lölkömet,
 czak varom segitségedet,
 szent fiadert töt kegies igére-
 [tödet].
 Elfz moft Menyben oh szent
 [Iften],
 ki mi Attianknak régenten,
 55 megh ielenél kegielmefsen,
 velök Voltal minden nemő szük-
 [ségekben].
 Tied tehat az diczöség,
 fzent fiadal az nagy fölség,
 fzent lilekel egy tizteség,
 60 ki elsz es Vrankodol czak egy
 [Iftenség].
 finis.

1a :

16.

HISTORIA AZ ERDELI ORSZAGNAK NIOMORVSAGAROL, ES MAGIAROK-
 nak Bathori Gabor ellen Ualo föl tamadafarol, Notaia Giazban öltözet.⁴ etc.

- [E]rdely Orszagnak halliatok panafzat,
 Magyar Orszagnak keserues firasat,
 es fziue fzerint ualo ohaýtasat,
 az Iften elöt töt illýen Vallasat,
 5 Ezer harom szaz eztendeie annak,
 Uagion mi ulta az Magiarok laknak,
 es keduek fzerint batran Vrankodnak,
 és mindeneket Iften altal birnak,
 1b: De fenki illýen nagy romlaft nem hallot,
 10 sem penig szöm[m]el soha nem is latot,
 ki Hiftoriat giakorta forgotot,
 illien nagy förtelt soha nem oluasot.
 Hogy az Magiarsag illien fzem latomaft,
 fele nyaiara fzőrzeni partolaft,

¹ Így, üres hely hagyva, valószínűen, mivel a miről másolt, ott e két sor olvashatatlan volt.

² Lehúzza: *hizelkedő szép befzéde*.

³ Javítással.

⁴ Javítással, a szó eleje *öld*-ből javítva.

- 15 Uefzedelemre kölczön Uifza voniaft,
es Végezetre uallion fzegien Vallaft.
Lam az Magiarok azt¹ szoktak mondani,
hogý egyk Hollo nem fzkta ki Vainý,
mafik hollonak fzemét és megh enni,
20 de fót mindenben kés meg oltal[m]azný.
De föliöl hallad minket minden allat,
mind Erdeý uad es mind eghi allat,
mert egy mas mellet fogha mi gonozt lat,
nem hadgia tarfat Valamig² föl alhat.
25 Vallions mi fzükség Volt moft hadakozni,
es egy mas Uéret fegýuerel ontani,
lok Jambor Vitez ok nélkül meg ölni,
ki io löt volna ellenségel Viný.
Miert Vitaték moftan Szeben Vara,
30 az mely allaya ellenfeget nem Vart,
de mi nem lakik Török Czafzar abban,
fem penig ötet nem biria a' Tatar.
Mi fzükség volt most az Batori Gabort,
ugý haborgatni miképen egy latrot,
35 söt oltalmazni köllöt volna iambort,
ki hiüség mellett mindenkor meg allot.
De hallotale egy példa befzedet,
melliet az köfzeg³ giakran emlegetet,
mikor akarod megh ölni öbedöt,
40 költöd elsöben hogy megh Vefzekedet. ||
2a: Szinten ugý történt moftan Gabor dolga,
ezt hozta neki moftan az fortuna,
azt nierte higied ö hadakozasa,
Hauas Alfölde meg hodoltatasa.
45 Költétek rea hogý ö pártot ütöt,
Török Czafzarnak hogý ö hitöt adot,
es Tatar hamual hogý ö uetet frigiet,
neki igerte egész Erdélysiget.
Hamis leuelet ö rea formaltak,
50 melliet Czafzarnak kezében is adtak,
Gabor alkuafsat raita mutogattak,
de az befzedet hamifsan talaltak.
Leuelet illien igékkal formaltak,
hogý Gabor érta ö reaia fogtak,
55 Titulufsatis Gabornak ra fzkotak, [így]
keze irafat de nem ugý talaltak.
Gabriel Iften kegielméből Vaida,
Erdély Orfzagnak fő gubernatora,
Magiar Orszagnak és Valastot Ura,
60 az Szekellieknek örökes Ispania.
Irok hiüseget es fzolgalatomat,
es így kezdem el az én irasomat,
kerlek fogadgiad az én irasomat,
hogý ha kiuanod magadnak hasnadot.
65 Akar te magad akar czak Vezéret,
külgied en mellem hamar segítséget,
Erdély Orfzaga moftan lélzen tied,
az Mtas⁴ kiralý hadat bar ne fellied.

¹ Lehúzva: *ilyen* s felé írva: *azt*.² Javitással.³ Így, a. m. község.⁴ Így, a. m. *Mattias*, miként alább írja.

- Mert nagjób gondgia vagion koronara,
 70 annak vtanna io hazafsagara,
 étel itatra és koczka iaczasra,
 hogý fem kezfülne az hadakozasra.
 Te giözhetetlen Czafzar azért lafsad,
 ez dolgot kérlek loha ne hallasad,
 75 te feregedet hamar föl boczafsad,
 ebből löt hafznot hogi ha[m]ar lathasad.
- 2b: Gondolode te uak merő paraztsag,
 hogý ez dologban nem uolna hazugsag,
 uallion Gaborban miert uolna az Uaksag,
 80 hogi orfzaganak lene nagy ro[m]lotsag.
 Iün te efzedben ama példa beszéd,
 melliet ha mondok tudom ne[m] feleited,
 hol te elmédben mindenkör uifzelöd,
 Czerberből [így] ugý mond uederben ez efet.
- 85 Batori Gabor moftan Czöbörben ál,
 meliből uederben meg higied hog ne[m] hag,
 mert ő Orfzaga olý igen éppen al,
 az fzerenczeis ő nekeie fzolgal.
- Vedörben hagna ha Töröknek adna,
 90 ur leuen moftan hidgied hogý rab lenne,
 ha Vrasagat idegenre bizna,
 ki ezt miuelne igen bolond volna.
- Néked akarok efzedben iutatni,
 egý fzép befzédet tenéked mondani,
 95 nem io az fiak kenieret el uenni,
 és kegietlenül az ebeknek uetni,
 Panaszolkodék az io Erdelý Orfzag,
 hogý meg nem marad köztünk az igafsag
 de Uralkodik mindenöt hamifsag,
 100 melliet mindenkör köuet nagy puztasagh.
- Tudgiatok ugý mond¹ Gabriel ezt mondgia,
 hogý az Erdeliség az orsag oltalma,
 Magiar orsagnak az erös Paiza,
 moftan penig löt also Baraniaua.
- 105 Volna ellenségh kire hadakoznank,
 czak fzömeinket mi moft föllik [így] nýtbank,
 bator egy masnak békesiget adnank.
 tizteségünköt egy mafnak meg adnank,
- En moftan azért illien fzokot mondok,
 110 az Iften elöt én moft propeftalok, [így]
 fem[m]i gonoznak hogý oka nem vagiok.
 söt békesiget mindenkör kiuanok. ||
- 3a: De ha mit niertek ream ne Vefsetek,
 se pogansaghnak, ti ne itellietek,
 115 mert az mit tefzek oltalmamban tesek,
 mert gonofzagot el nem fzenýuethetek.
- Ti hamifsagot formalo Magiarok,
 peldatok uagion hogý hamisak uatok,
 uagion tinektek büséggel fafkatok,
 120 ha akariatok sem tagatthatiatok.
- Bizon az Iften nem ok nélkül adta,
 mert ti reatok oltorul boczatta,
 egieb Orfzagra de lam nem boczatta,
 melliet az bünért Vélek oltorozna.

Lehúzva utána : az io Erdelý Orf.

- 125 Nagy kár nekünkis ebből köuettezik,
mert edelünk mind el fogiatkozik,
az mi nepünkis igen meg ehezik,
de tudgiuk bününk ezeket érdemlik.
Engem mondotok ti most párt Vtőnek,
130 es az mondasnak mondotok fözörzőnek,
de ha magatok ti megh ésmernetek,
mind ti rolatok ezek értetnének.
Hauas Alföldet hogý megh hodultatam,
birtokom ála mikor meg hozatam,
135 es gubernatort mikor benne hadtam,
hüségemetis akor meg mutata[m].
Az Radol Vaida ellenem föl keluén,
es fok hadaual en ream készüluen,
en penig akor tsak keuesen leuen,
140 Mattias kiraltol fegtséget keruen.
Rakoczi erre hamar Valafztaté,
fegtségemre hogý ő küldetelsék,
és fietfigel mellem boczattasek,
hogý Magyar Ország békéuel tartafsék.
145 El iöue de nem en fegtségemre,
fem Erdélységnek védelmezésére,
iöue de nekem nagy Uefzedelmemre,
3b lap : es Erdeliségnek fözörnüü vezfeliere. ||
Melliet az Iften bar meg ne fogadgion,
150 fem fegtséget ellen bar ne adgion,
hanem igazat azon kérem lafson,
es ti raitatok bünért bofzut allion.
Rakotczi néked gonofzal nem Uoltam,
gonozt felöled foha nem gondoltam,
155 söt fzinniedetis mikoron én lattam,
io Vitefséget felöled gondoltam.
Palatinuftol en iomat kiuantam,
és oltalmamot ő atala vartam,
fzolgalatomat neki ayanlottam,
160 melliert ő tüle niaualiat talaltam.
Matthias kiralýnak familiarifsa,
Voltam mindenben hozza halgatoia,
söt én elöttem ugý forgot irafsa,
mint fzolga elöt Vr paranczolattia.
165 Parazt peldaban azt giakorta halliuk,
io tét helieben soha iot ne Variunk,
melý raitam történt fzömeinkel látiuk,
mert io tetünkért lam niaualiat niertünk.
Mafodik pelda lehet az Szigetröl,
170 és benne meg holt io Zrini Miklofrol,
ki szezetséget ker uala kiraltol,
de nem küldetek Vár megh tartafara.
Lam az méhetis ha giakran fzurkalliak,
fokal haragozb ha igen pifzkalliak,
175 hamaréb meg czip ha meg haragéttiak,
de fenkit nem bant ha ötet nem bantiak.
No többet erröl mostan én nem fzolok,
de mindeneke tuduan el halgatok,
és az Iftenre bofzu allaft hagiok,
180 es igaz töruént csak ő tüle Várok.

- Az katonákis¹ amaz Verfet tudom,²
 ez dolgot ugý mond hogý ha el halgatom,
 loha meg ban[n]i ne[m] fogom,³
 de talam banom hogý ha ki mondandom. ||
- 4a: 185 Moýfesnekis irafat oluaftam,
 es az Býbliat mikoron fõrgattam,
 illýen ízép mondaft õ benne talaltam,
 mea Ultio et ego rependam.
- Karttia iaczaftban tromphal tromphot ütnek,
 190 ki ki iob lefzen giakran azok niernek,
 de Variut lõuen liat nem põngetnek,
 mert el ieduen giakra[n] fõl repõlnek.
- No mar halgatok tõbet nem befzéllek,
 mert czaczogonak talam ti ítéltek,
 195 uagý talam engem uelitek hogý félek,
 es arniekomtol fõlõtteb rettegek.
- Nem felek femmit bizom az Iftenben,
 es az põrõsök tõruénkeduen ízekben,
 kinek igazab põri íteletben.
- 200 tudgiuk mindenkor as nier az tõruenyben.
 Põrõliünk mijs bator Iften elõt,
 nem ez Vilagi feýedelmek elõt,
 megh valik akkor baýra kiczoda iõt,
 egý maf feýere tûzet kiczoda giõt.
- 205 Batori Gabor igý uégezi ízauat,
 es az moftani romlaftrol panaftzat,
 keri az Iftent hogy lafton igazat,
 es bñntefse megh kemént és hamíftat.
- Oh ízegény Magyar nemzet bezeg uak uagý,
 210 az te ízemedben az haliog igen nagý,
 az gonosagis te benned igen nagý,
 minden nemzet kõzt kitõl Czegerezb uagý.
- Bolond ember az azt ízoktak mondani,
 ki rofta altal nem ízokot iol latni,
 215 mely befzed bizon maid ream kezd forni,
 mert ablak altal fem tudunk moft latni.
- Kõnnieb az külsõ lopotul õrizni,
 minden marhaíat ember oltalmazni,
 hogý fem mint belsõ elleníftõt ohni,
 220 az mint Magyarok ízoktak befzelleni. ||
- 4b: Mi dolgunk uallion moft nem ugý uagione,
 és az mi igünk ebben nem foroge,
 ollian haioban mi nem euezünke,⁴
 gondolkodgial czak maidan iut efzedbe[n].
- 225 Keblünkben uadnak az mérges Viperak,
 kik Anniok hafat czak hamar ki ragiak,⁵
 az embereket kik titkon mardofak,
 és fulankiokat mindenre ki nuitiak.
- Kiczodak azok taland azt kerdened,
 230 kõniü tenéket [igy] azokat értened,
 mert az Vr Chr[istus] meg ada éfmerned,
 hogý ha tenéked iol efzedben iutna.

¹ Lehúzva utána: azt ízoktak mondani.

² Lehúzva utána: egi.

³ Igy, 9 szótag, valami szó kimaradt.

⁴ Jav. euezhetünke-bõl.

⁵ Elõtte egy szó lehúzva.

- Jünek ugý mond sok tanitok hozzatok,
 kik nem tanitok hanem bolondetok,
 235 barani bört vönfznak föliöl ő reaiok,
 de megh éfmerik hogý gonoz farkasok.
 Giümölczek ollian mint fzauiu alma,
 auagý Sodoma hellien termet alma,
 kiüöl ha nézed fölöteb fzepe tizta,
 240 ha bele haraps hamual uan rakua.
 No nem peldazok erröl fok befzedet,
 mert azt iol tudom ertitek io véggel,
 be fogadtatok az ti elmetekben,
 reais néztek giakran fzömöttekkel.
 245 Magyar Orfzagnak ezek pusztetoi,
 minden gonofsagnak ezek indetoi,
 kiket mondhatunk hogý ördög fiaý,
 es alnoksagnak alnok formaloj.
 Ez gonofzagnak miczoda kezdeti,
 250 nem ti vadtok e Papok eredeti,
 bezeg ti vadtok ennek indetoi,
 hogý ha igazat akartok mondani.
 Mit végeztetek nem régen Papaua,
 uéle egyemben Ferencz Cardinala,¹
 255 befzillietek meg igaz mondaftokal,
 ne tagadgiatok² ilý alnok modgiaual. ||
 5a: Mert nincz olý titok ki kü nem tudatik,
 be földöt magot ki Vakar az io tik,
 noha ez dolog igen titkoltatik,
 260 de már io viggel ki nyilatkoztatik.
 Vgý mond irczuk ki az Caluiniftakot,
 annak Vtanna Anabaptiftakot,
 meg biriuk ofztan Lutheranufokot,
 fzegéttenie nem lefz ki azokat.
 265 Az Forgacz Ferencz volt ez akaratban,
 battiat Sigmondot emellie Vaidaua,
 az Erdelý Vaida hogý legien Papifta,³
 és az közféget mind haitana arra.
 Illien az ördög foha nem alufzik,
 270 egý helien foha ő meg nem niugo[zik],
 de mindenkoron azon igiekezik,
 kit nielhefzen el azon olalkodik.
 Ha Pap uagý Forgacz tudode az iraft.
 mit mond tenéked hogý nem Vrakodaf
 275 uolna te dolgoz⁴ fem nagý tizt kiuanas,
 hanem⁵ az Papnak dolga predikallas.
 Mikor az gonozt formaltad akoron,
 alutal uolna iob löt ualna [így] agion,
 heuertél uolna uagý penig pafiton,
 280 nem zöndölt uolna az Orsag oli nagio[n].
 Jol uolna bizon hogý méset faragnal,
 az Breuiabol ualamit czaczognal,⁶
 az Bibliabol igazat mondanal,
 ha ezt miuelnéd tahat iambor uolnal.

¹ T. i. Forgách Ferencz.² Jav. *tagiadgiatokból*.³ Javítás, az első szóttagot előbb *Pafnak* írta.⁴ Jav. előbb *te nékedet* írt.⁵ Lehúzva utána: *te dolgoz*.⁶ Jav. előbb *czaczognalt* írt.

- 285 Ha nem teczik ez tudode mit mondok,
 halgas rea csak tanusagot adok,
 ha tanaczom köl maid kartiat adot, [így]
 es tanusagot te néked boczátok.
 Tudod Romanak fزامtalan sok utiat,¹
- 290 foksor mérted megh annak hofzusagat,
 giakorta etted Pal papa czipoiat,
 tudod mely ides mert koftoltad borat. ||
- 5b : Vlŷ föl hintodra es indulŷ el utra,
 igen uar téged moft Roma Varafa,
 295 ninczen be teue elöted kapuia,
 kéfzen uar téged Plato Vaczoraia.
 Ne tegŷ zöndülest többbe ez Orfzagban,
 és töb ös uezstest² ne tegŷ Magiarokba[n],
 töb pufztasagot ne tegŷ uég Varakban,
 300 czöndeség léfzen igŷ mi Orsagunkban
 Te Forgacz Ferencz nem kar uolna néked,
 fzörniu hallal [így]³ hértelen el uefzned,
 nagŷ mély Tengerben te neked merülned.
 uagŷ rakas tüzben egésen megh egned.
- 305 Mert enni vitéz most nem uefzet Volna,
 ki hadakozni meg uai ki io volna.
 Imrefŷ János moltis ugian volna,
 ki tanaczauual hafznalhattal volna.
 De hogŷ ugŷ iarion lften ugŷ engette,
 neki halalat eképpen rendölte,
- 310 pelda minekünk Achab lehet ebben,
 ki Czatan vefze hörtelen löuésben.
 Ha Forgacz Ferencz Magiar kiraly uolna,
 egŷ kerefztienis talam mar nem uolna,
 315 ö fegiuereuel mind megh ölte uolna,
 ö gonofzagat töbe tötte Volna.
 Tudgiuk Magiarok mit mondnak példaban,
 nem al ebeken louaknak halala,
 mert az köuére mindenkoron halna,
 320 es igŷ az köfség⁴ nagio⁴ karos uolna.
 Az Luther hitöt kialtiak hamisnak,
 Papa Vallasat tartiak igazabnak,
 Okularom altal latnak azokat,
 az igafsagot azért nem ualhatiak.
- 325 Ha giöznek irni Papa Vallasarol,
 es helie volna emlekezni arról,
 irhatnek sokat ö teuelgefsekröl,
 Vrasagh mellet hamis uallasokrol. ||
- 6a : Papa magiarul ilŷ Vallafban uagion,
 330 Deus fum ugŷ mond errare non pofsum,
 az kuruak utan de igen buidozom,
 az fattiaimot imit amot hagiom.
 Tifztesigedet lften nem engeded,
 földi embernek birni nem engeded,
- 335 Urasagodat Papau⁴al nem közlöd,
 mint ördög tagiat föt ugian giülölöd.
 Itéld megh lften mellik igaz Vallas,
 igazat monde uallion it az Papas,

¹ Jav. előbb utiakot írt.² A. m. összevesztést.³ Tollhiba: *halállal* helyett.⁴ Lehúzza utána: *mind*.

- holot azt mondgia gonoz Luther uallas,
 340 lam Luther hittel rakua az Sz. Iras.
 Az Luther Papok lam nem olalkodnak,
 feiedelmekre gonozt nem forralnak,
 hiuataliokban ök hiuen el iarnak,
 miben hiuattak abban megh maradnak.
 345 Mert tudgiak Chriftus mit mondot Iacobnak,
 ö uile edgiüt Ianos Apostolal [így],
 nem ö dolgok az hogý Vralkodgianak,
 de hogý mindennek inkab fzolgalianak.
 Nem köuetitek ti Papifta Papok,
 350 mert nem fzolgaltok hanem Vralkodtok,
 nem gialog hanem hintoban fzétaltok,
 Peternek Palnak lam nem uolt hintoiok.
 De bar ugý lönne am Vralkodnatok,
 hiuataltokban csak meg maradnatok,
 355 zurzauart köztünk es ne czinalnatok,
 kiraly tiztet ti ne kiuanнатok.
 Vrak uolnatok ha meg gondolnatok,
 Magiar Orfzagnak iob részét biriatok,
 iöuedelmetis csak tikozoliatok,
 360 kuhariczakra es föl ruhazzatok.
 Az kiraly körül közel ti forgodtok,
 tanacztot neki fzinten ollian adtok,
 ualaminemöt kedueltek l-akartok,
 melyből uelitek hogý léfzen hafznatok. ||
 365 6b: De lam tanacztok fem[m]it nem hafznalhat,
 és uégezestek soha meg nem alhat,
 iotokra néktek foha nem fordulhat,
 az fzegien uallas mind reatok falhat.
 Hifzem Chr[istus] kiczin haioczkaia,
 370 az nagy Szél uefzben hamar el fordulna,
 ha az kormanios ö benne nem uolna,
 és az fzeleket meg nem increpalna.
 Moft ütközöt uolt öfzue az haiokal,
 de fem[m]i képpen el nem fordéthata,
 375 mert az kormanios benne ébren uala,
 es az haýoczkat igen igazgata.
 No Forgacz Sigmond ierfze eiö immar,
 az Erdely Orfzag tied csak alig uar,
 tégedet illet lakoul Szeben uar,
 380 az iöuedelem maidan tenéked iar.
 Jöý éleö kérlek mutafd meg magadat,
 hogý ésmerienek téged erdeli vrat,
 es tiztelliének mint Valafztot Vrat,
 egiedöl néked adgion az Gloriat.
 385 Halgas iol rea meg mondom mefzédet,
 csak ued io neuen tölem két befzidet,
 abol megh érczed te tizteletedet,
 es meg tanulhad te diczéretedet.
 Az ki maganak giakorta tiztet kér,
 390 es fzegien uallaft giakran az ollian nier,
 amaz fzeép mondas azért te read fér,
 nem illet ugý mond ag ebet bör fzekeer.
 Mi ioual uoltal ualion Erdelységnek,
 refzfelse uagie az batori neűnek,
 395 tude magiarok egiöt mit befzélnek,
 keczzet kertefze giakorta nem téfznek.

- Bar fölfeb köfzed Pap Vram az gattiat,
 bator meg nomiad feyedben a' czukliat,
 es megh ízoritsad labodban az Soliat,
 400 meg biria batiad az Erdeli Orfzagat.
 7a: Te Forgacz Sigmond mit tuttal probalni,
 ha Vitelségben nem tuttal forgodni,
 söt még hazadból sem mertel ki mafni,
 ilý vrasagot megis mers kiuanni.
 405 Mert köniü ugýmond az tiztet kiuanni,
 nehez embernek de ahoz férkezni,
 de meg nehezeb io vigre vífelni,
 es tizesigben abban meg maradni.
 Vitezlő népek íys halliatok megh,
 410 en befzedemet kérlek érczetek meg,
 az Viadalban kérlek fzuñnietek meg,
 es hazatokban kérlek terietek meg.
 Hifzem iob othan békeségben elný
 es czöndefségben mindenöt fzetalni,
 415 hogý sem mint fegýuert it kézel forgatni,
 es kerefztien uert ok nélkül ontaný.
 Lam tiltia Iften az ember öldöklest,
 köröfztinekel ualo elenközéft,
 de söt paranczol nemes egiesüleft,
 420 minden rendeknek békesiges törefit.
 Ezzel mindenek megh elegendgienek,
 it uégeződik el immar ez ének,
 ha lésen uége az sok efsuesésnek,¹
 büuefedése léfzen az éneknek.
 425 Papifta Vrak Papok es Baratok,
 ez kis munkamot tudom hogý baniatok,
 de köröfztinek tudom kiuanniatok,
 az kik tudgiatok uigan oluafsatok.
 finis. ||

17.

7b: ALIA HISTORIA DE IISDEM difturbis.² }

- [I]o Magyar nemzet nézd uefzedelmedet,
 magyar nemzettől keferüsigedet,
 el ne feleiczed azért Iftenedet,³
 io remensigben megh tarczad hitödöt.
 5 Papanak hada Belzebub tabora,
 német kiralýnak czelczapo tanacza,
 feýedre kemený hizelkedő fzaua,
 meg akar téged kopalfétania.
 Meg mondom néked ifzoniu trefait,
 10 alnok fziuének el röitöt titkait,
 elő fzamlalom neki prokatorit,
 fzent fzéken tanult föl neuelt latrait. ||
 8a: Elfő ezek közt az Prokatorfagban,
 be helyheztetöt olý nagý méltosagban,
 15 Sigmond Forgaczal az sok czalardsagban,
 fő arultato ez egefz Orfzagban.
 Hozza hafzomlo Magiari Vrakal,
 orfzaga uefzet hamis arulokal,

¹ A. m. összeveszésnek.

² Így, *difturbis* helyett.

³ Lehúzva utána: *el*.

- altal ballagot Tifzan Papiftakal,
 20 Papa louanak kengiel tartoiuual.
 Job uolna neki nap fént nem latnia,
 Kataŷ Mihaly utan itatnia,
 had kialtnanak mind ketten pokolban,
 az Leuita ördögnek tanaczaban.
- 25 Ne giöniörködnek Magyar uér ontasban,
 fegyuer tüz miat ualo verontafba[n],
 Attiank fiaért reank uonior gialban,
 földünkben ualo széliel buidolasban.
 Hogŷ iol meg érczed az töbi ki legien,
 30 Senniej Pongracz iol efzedben legien,
 Velek egiemben Cornicz Sigmond légien,
 kik im nem régen uelzének ilŷ igen.
 Engette uolna iften ugian otben,
 uelztenek uolna mind egiöt az Völgben,
 35 ne iöhetenek uolna kŷ ilŷ eppen,
 ne forgodnanak moftan ilien teltben.
 De hifzem gondgia léfzen az iftennek,
 ki teremptöie emberi nemzetnek,
 nem fzenŷuedi el ilŷ förtelmefsiget,
 40 köröztien uerben be nem telhetöknek.
 Alnok tanaczot kik tartnak ellenünk,
 el uelztenie mind akarnak benünk,
 az mely ueremben kiuaniak hogŷ esünk,
 mind bele esnek nem arthatnak nekünk.
- 45 Szep fzin mutato Palatinus Vrunk,
 giönge szép fzauo de mindenben rontonk,
 uagŷ ki iol tudod te uagŷ egŷ arulonk,
 meg mutatod hogŷ uagŷ mi oltalmazonk. ||
- 8b : Szin mutatasbol teteted az Czatat,
 50 az Vrak eiöt atkozod magadot,
 te nem akarod az mi romlafinkat,
 de föt kiuanod megmaradafinkat.
 Olvaftuk régen ezt példabefzedben,
 ékes izép fzauo hegedü zöngésben,
 55 el aluszik ember az fzip éneklesben,
 és ha föl fzörken ualtozik fzineben.
 Igy uagion dolgunk fzintem moft mi nekünk,
 fzankban uettetett a zabla mi nekünk,
 meg rontnak hidgied az houa fietünk,
 60 mert hamos lonak igaiaba[n] ültünk.
 Czuda te dolgod oh te uak magiarsagh,
 meg nem tekinted minemö rauafzag,
 meg körniekezet Aegyptomi rabsag,
 uas kemenczében égetö Papasag.
- 65 Tüzes kalhai mint ha lobognanak,
 Papifta Vrak ha meg lothatnanak,
 es niakatokban Lanczot adhatnanak,
 tudod bizonnial hogŷ meg czigaznanak.
 Vadnak elötem töb arultatokis,
 70 életünk utan töb lefzelkedökis,
 Alagŷ Ferencz ha fzaraz niakais,
 de romlasunknak egŷk oka öŷs.
 Daroczi Ferencz noha¹ rut neuéis,
 iften ne mencze uigre a' fzürötölis,

- 75 hogÿ meg ismerie Chr[istus] Vrunkatis,
Menniei életet nieren lölkénekis.
De az többiröl en moftan nem ízolok,
Doczi Andrasrol tsak keueset irok,
de hiw uoltarol fem[m]it nem gondolok,
80 maga iol tudom hogÿ töle mit hallok.
Mondom te ¹ Doczi nagÿ Vrasagodat,
Szakmarban ualo kapitansagodat,
az mas Vilagon ualo ízalannadot,
czendesigben élt Bekefi tarfunkat. ||
9a : 85 Ennek az nevét meg mondom mit iegiez,
hogÿ az Bekesi egiefsiget iegiez,
az Marton penig Martiromsagot iegiez,
mely Iften előtt keferuesen idez.
Sok gonofsagat teftednek vadollia,
90 fitalansagat dolgaidnak mondgia,
es alnoksagat fziuednek uadollia,
mert igaz uéret el nem halgathattia.
Abelnek uére mert az barazdabol,
eghe ² mozdula az földnek giomrabol,
95 I[ste]jn ízolita az nagÿ magafsagbol,
Kain röttene az ő hazaiabol.
Nem lön nekie fohol maradasa,
egh alat kezde fzeliei buidosnia,
nagÿ röttögéfsel uilagot iarnia,
100 igÿ kellet neki és megh romlania.
Halzomlatosan te iars azonkepen,
nem kerülheted Iftent életedben,
meg uer tégedet teftedben lölködben,
mert artatlan uért ontottal büntelen.
105 Bekesi uére mert az Iften előtt,
te read kialt ő fölsége előtt,
erösen uadol mind ez Vilag előtt,
az Vr Iftennek fzent Angiali előtt.
Az te neuedet bator ha megh latiuk,
110 valasztot konkolnal alab ualo tudgiuk,
az buza közül hamar el ki irtiuk,
es femmi ionak mindgiarazt aletiuk.
Itélet napian hogÿ ha meg roftalliak,
kemköues toban az ördögnek adgiak,
115 kiknek torkokat tüzes kigiok mariak,
azok az konkolt mind öröke ragiak.
Im hallod Doczi szép titulufsodat,
Lutczy Czatkoian ualo allasodat,
ebren ördögel körniul futasodat,
120 az hiuek közül ki fzamlalasodat. ||
9b lap : De immar térek az derek dologra,
Papa titkanak magyarazattia,
az ő titkanak reank ízolasara,
fzeigenÿ hazanknak történt romlasara.
125 Mikor Romaban Matthias Herczeg uala,
az Papa előtt hiuen uduarlana,
az bal labanak sok czokokat adna,
akor az Papa nekie igÿ szola.
Meg tuttam fiam Boczkai halalat,
130 az masodiknak Gedeon halalat,

¹ Lehúзва *le* után : *nék*.

² A. m. égbe?

- le történnie Atýlla birodalmat,
 te read bizom magiar orfzag gondgiat.
 Vegied ugý fiam mint Aýandekodát, [így]
 és uéle öfzue io akaratomat,
 135 te hozzad ualo Attiafisagomat,
 moft mutatom meg kegielmefsígemet.
 Szép fzuual keried az magiar Vrakot,
 adgiak feýedben fzep Coronaiokat,
 az mellet es mind fzep tartomaniokat.
 140 meg koronazuá[n] tapodgiad niakokat.
 Igéried magat nekik kölczégeddel,
 holtig ualo kegielmefsígeddel,
 minden ígýekben nagý fegefsígedet,
 ielen uoltodal kegielmefsígedet.
 145 Es ez fzo alat kapczold ö fziueket,
 birtokod ala haiczad mind feyeket,
 kemený szoualis mutafsad befzeded,
 és félelmekben halgatnak tégedet.
 Eýel és nappal azon törd feýedet,
 150 tölcz ki bofzuíat raitok Baftia Giörgnek,
 kemený rabsagot fzeigený Doctor Pecznek,
 es le uagasat fzamtalan népenek.
 Ha ezt czeleksed uesed nagý iutalmat,
 az kiralýsagbol Czafzarsag iutalmat,
 155 czak meg emízed Magiar maradekat,
 fegýuerel tüzel uefzezd el Orsagat. ||
 10a: Elek en Papa az ki Uralkodom,
 ez fzéles földön magam imattatom,
 nagý hatalmamot mindenöt Vallatom,
 160 néked aýanlom földi birodalmom.
 Ne kiméld öket mint Orofzlaniokat,
 Tigris uizenel föl nót farkasokat,
 Kaukafus hegýből ki fzallo kanokat,
 Tanais Vizen által iöt latrokat.
 165 Ez fzéles földön ualahol mit hallok,
 birtokom alat mindeneket latok,
 noha fenkitöl en gonozt nem varok,
 de Magiaroktul fzüntelen rettegök.
 Ifzoniu hirö kemený indulatok,
 170 röttenetes nagý az ö pufztétasok,
 minden népeknél kegietlenb dulasok,
 kit meg kostoltak Papai Varasok.
 Nem köl ennékem ezeknek taborok,
 meg iruan uadnak nalam katonaiok,
 175 ha meg indulnak nekiek Dardaiok,
 egéfz taboral lésen mozdulasok.
 Nem trephalhat mar német nemzet uilek,
 difzno pastorok tamattak ellenek,
 paranczolatunk femmi ö előttök,
 180 söt Szablia Puska igen kedues köztek.
 Török taborral immar mind egie uolt,
 derék taboral sok ütközetem uolt,
 feregek miat nagý sok uarom romlot,
 de népeimben ilyen kár meg nem uolt.
 185 Mint kezdet lenni az Magiar kéz miat,
 fok tetouazo befzélések miat,
 el kezd maid fogini uégezék [így] miat,
 Bécz tartomannia kabdozasok miat.

- Soha bofzusag fziuemet nem fokta,
 190 es keferüsüg fziuemet sem érte,
 banat elmémet nemis tartoztatta,
 csak Magiar hire köniuem arasztotta. ||
- 10b: De kérlek téged fiam Matt[ja]s kiraly,
 Fogacz [így] Ferenczel kiuel batran meg halý,
 195 az mit uégeztünk teis oda haioli,
 mert fzent Attiad az téged el nem arol.
 Roncz öfzue nekik minden hatalmokat,
 dulliad pufztéczad az ö orfzagokot,
 es öregbiczed fzip tartomaniodat,
 200 had firasak meg te kiralyóságodat.
 Keferues nékünk Boczkai tamadasa,
 Uéle egiemben Vrak tamadasa,
 az nemesekel undok uér ontasa,
 haidusag miat reank rohanasa.
- 205 Meni sok Vrak és nagy sok uarasok,
 elpufztulanak roppant tartomaniok,
 többöl ki eghtek czifra fzip kö Varok,
 kit nagy nehezen Attiaink czinaltak,
 Mind ezek fölöt sok ifzoniu dolgok,
 210 sok uitezeknek ifzoniu rabsagok,
 Török Tatarnak pénzen el adasok,
 pogani Orfzagban el be iktatasatok.
 Méltó kiuansag hogý meg gialasztasék,
 birtokom alol hogý ki törültefsék,
 215 faját keblemben ne Vralcoholafsék,
 hiueim közöl el ki fzamlaltafsék.
 Nagý fiuas riuas ifzoniu iaigatas,
 légien közötök keferues kialtas,
 Attiak f-Aniaktul fzübeli zokogas,
 220 had légien raitok lölki nagy ohaitas.
 Te és az fegiuér raitak meg ne fzünniek,
 lancz és az beko az¹ niakokon czügiek,
 czönczér kaloda labokon niugodgiek,
 mind egietemben az teftek kinlodgiek.
- 225 Az fő népeket te mind le uagafsad,
 az ö kécnczeket ide föl takargafd,
 fzip iosagokat földig mind le ronczad,
 az köz népeket az után raboltafd. ||
- 11a: Az nap uérektöl meghomaliosodgiek,
 230 rikoltasoktól az föld fzüketegiek,
 mind Tenger habia teft uagafol zöngiek,
 könü hullatastul Tenger meg aradgiek.
 Kik el fzaladnak hegien buidosanak,
 és Orfzagokból el ki kullogianak,
 235 foha hazokban ne maradhafsanak,
 töbe benünkét hogý ne marhafsanak.
 Az kis gyermekek fegýuerre haniasanak,
 es az uén népek uadaknak adasanak,
 öreg afzoniok Orofzlaniok hafanak,
 240 eledeli légenek sok farkasoknak.
 Nagýsagos Vrak rabiaid legienek,
 és zafzlos Vrak kapusid legienek,
 Papifta nemzet iobagid legienek,
 hogý többe raitunk ne neuethelsenek.

¹ Lehúzva utána: *ník*.

- 245 Sok szép uarokban németek legienek,
és uarasokban Balonok üllienek,
szép kasteliokban Czehek férkezzenek,
kö palotában uitezek zöngienek.
Igy les nyugodalma az én bus fziuemnek,
250 meg enihétése el badgiat lölkömnek,
es köniebsige el farat teftemnek,
meg ön ereie meg romlot erőmnek.
Akkoron kezdek én meg uidulnia,
ueletek öfzue egiöt uigadnia,
255 az mi örömünk meg kezd Vjulnia,
Magiar romlasan ha kezd tapczolnia.
De mire Vram mit mondgiunk elenök,
fzent fölsigethez kialtunk ellenök,
halgazd meg Vram azért köniörgesünk,
260 es hiueidnek ued hozad befzedünk.
Ez lélzen azért mi efzedezesünk,
nekünk hiueknek hozdad köniörgesünk,
Ifteni eröt hogy tüled uehesünk,
melýnek fummaiat im ez képpen kezgiük.
11b: 265 Kegies Vr Iften köniörülý meg minket,
es tanaczokért roncz mind öfzue öket,
te hiueidert ne fzeniued ezeket,
az te neuédért fzegelý meg benünket.
Ime mert latod sok undok titkokat,
270 népeid ellen ualo tanaczokat,
ha meg nem mentes Vallunk nagy karokat,
te fzent neuédért nagy karomlasokat.
Mit fognak Vram miuelni mi uelünk,
akaratokat ha kezdik miuelni,
275 az baluaniokat uelünk imatatni,
kabasagokat uifzont ki uitatni.
Ismeg be esünk az lölki uaksagban,
kiböl ki hozal bü Panoniabol,¹
le telepétel Canaán Orfzagban.
280 hogy meg ismernénk téged igazsagban.
Ne hagy mar az keferues Völgiben,
miglen niomorgunk it az mi teftünkben,
read maratunk mi remenýsegünkben,
iöy fegétsegül attiai keduedben.
285 Ninczen kiuöled nekünk segitségünk,
csak egiedöl uagy az mi reménségünk,
lafsad azért moft hogy mi el ne uefzünk,
giamolý föl minket ily erőtlenekeket.
Lafsad meg Vram hogy te benned bizunk,
290 ne neuelsenek poganiok mi raitunk,
legý bizodalmunk és erős hadnagiunk,
mutafd meg hozank hogy te uagy kiralunk.
Kiert te néked nagy halakot adunk,
mindenek elöt tigatedet imadunk,
295 az egek elöt el föl magasztalunk,
mert fölsiges uagy csak néked uduarlunk.
Az ezör hat fzaz és az Tizen egyben,
Szent Jakab Honak masodik hetében,
io Magiar Orfzag foroguan efzemben,
300 igen köniörög Iftennek fziueben.
finis finis. ||

DÉZSI LAJOS.

¹ Igy, *Pannoniába* helyett.

ADATTÁR.

HÉT LEVÉL KAZINCZYTÓL, KILENCZ KAZINCZYHOZ.

(Második és befejező közlemény).

VIII.

Kazinczy — a Tiszáninnen Ref. Egyházkerülethez.

Fő-Tiszteletű Superintendia,
különös tiszteletű jó Uraink!

Kilépven ezelőtt három holnappal nálunk dicséretesen viselt egyházi szolgálatjából második Predikátorunk Tisztel. György József, most már Szathmár-Némethi Predikátor Úr, elvégeztük magunkban azt, a' mit Ecclesiánk sok esztendőök oltá tenni szándékozott; azt, hogy ezután ne két, hanem csak egy Predikátorunk legyen; a' ki egyetemben 's minden megcsonkítás nélkül vonván azt a' fizetést, a' mellyet eddig két Predikátoraink hasonfélben vontak, az isteni-szolgalat' szükségére maga mellett egy állandó 's a' Papi-hivatalra már felszentelt Káplánt tartson. Ezen változtatás által azt reményljük, hogy megjavulván az a' fizetés, a' mellyből eddig két Predikátoraink küszködések alatt 's olykor szükségét is látva éltek, ha egyházi szolgálatunkban elébb vagy utóbb üresség esik, olly férjfiat nyerhetünk-meg a' közzénk jövetelre, a' kit nekünk a' bővebb fizetést adható Ecclesiák írigylenének; és azt a' szerencsét, hogy egy pásztorra lévén az egy akolnak, azon egyenletlenségek inkább el fognak távoztathatni, a' mellyek az emberi gyarlóság' természete szerint mindenütt jelengetik magokat, a' hol a' szabadság' lelke elfojtva nincs.

Tudjuk mi azt hogy az isteni tisztelet 's egyházi szolgálat rendtartásában a' gyakorlott szokástól Felsőségünknek engedelme nélkül elállani nem szabad; és ugyan ezért, túl azon hogy ebbeli kérésünket a' Tiszt. Zemplényi és Unghi egyesült Megyénél már megtettük: alázatosan esedezünk a' Fő Tisztelendő Superintendia előtt, hogy ezen jóra intézett, és Ecclesiánknek régi fényességével semmit nem ellenkező szándékunkat a' maga Elöljárói helybe-hagyása által megerősíteni, 's hogy a' kiüresült második Predikatori székre senki meg ne hívattassék, meg-

engedni méltóztassék. A' kik egyéberánt a' Fő Tisztelendő Superintendensnek kegyességébe ajánlva mély tisztelettel vagyunk

A' Fő-Tisztelendő Superintendensnek

Sáros-Patakon Júl. 10d. 1815.

alázatos szolgálja:

A' Sátor-Alja-Ujhelyi Reform.

Ecclesiának tagjai egyetemben.

Hátán: A' Fő Tisztelendő Tiszamelléki Superintendenshez alázatos esedezése az Ujhelyi Ref. Ecclesiának az eránt, hogy ennek szabad legyen ezután a' két rendes Predikátorok helyett egy Predikátort tartani, a' ki minden kifogás és megcsonkítás nélkül vonván azt a' fizetést a' mit eddig ketten vontak, olly káplánt fogadjon maga mellé, a' ki a' Papi szolgálatra már fel vagyon szentelve.

[Ez a folyamodvány *Kazinczy fogalmazványa és elejétől végéig sajátkezű írása*. Mint a sátoraljaujhelyi egyház főgondnoka írta. Főgondnoki tisztét 1814 elejétől 1818-ig viselte. A mit ez idő alatt tisztében végzett, az az ujhelyi ref. egyházközség történetében korszakalkotó volt nemcsak realis eredményekben, hanem szellemileg is. Lásd: *Fejes István*: Kazinczy, mint a sátoraljaujhelyi ref. egyház főgondnoka. Prot. egyh. és isk. Lap. 1873. 903. s köv. hasábok. — Sárospataki ref. főiskolai levéltár. XXXIX. 15,629. sz.]

IX.

Kazinczy — Őri Fülep Gáborhoz.¹

Fő-Tisztelendő Superintendens Úr,

nagy tiszteletű kegyes Előljárónk 's Urunk!

Szepsi Predikátor Tiszt. Major József Úr elfogadta hívásunkat, 's megígérkezett hozzánk az itt felállítotott egy Predikatori szent hivatal' tisztjeinek viselésére. Általköltözése a' jövő Martziusban fog megtörténni.

Azt a' szerencsét, hogy Ecclesiánk Tiszt. György József Úrnak Szathmár-Némethibe lett általmenetele után ismét olly férjfiúval dicsekedhetik, a' kit nekünk minden más Ecclesiáink irigyelhetnének: a Fő-Tisztelendő Superintendens Úr munkájának 's atyai kegyességének tekintjük igen igen nagy részben. Fogadja-el Fő Tisztelendő Superintendens Úr ezért köszönetünket, melyet itt mély tisztelettel bemutatunk.

Az Isten tartsa-meg Fő Tisztelendő Superintendens Urat Ecclesiáinknak 's Vallásunknak javára hosszú időig mindég virító egységben, 's árássa áldásait magára 's gyermekeire. Mi kegyességeibe ajánlva mély tisztelettel maradunk

Fő-Tisztelendő Superintendens Urnak

Ujhely Decemb. 21d. 1815.

legalázatosabb szolgálja

Kazinczy Ferencz

mint Fő Curátor és

az egész Reform. Ecclesia tagjai

S. A. Ujhelyben.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskolai levéltárban. XXXIX. 15,975. sz. a.]

¹ Őri Fülep Gábor 1797 július 6-tól 1823 június 25-ig volt a tiszáninneri ref. egyházkerület püspöke.

X.

Barkasi Imre — Kazinczyhoz.

Tekintetes Úr

Meg külömböztetett Tiszteletű Drága Uram!

Újhelyből lett haza érkezésemmel ki hozatván a' Postáról a' Tekintetes Úr Levelét, és azt, Sulyokné Asszonyommal közölván, a' Level mellé rekesztett Contractust el nem fogadta ugyan; annál fogva hogy a' pénz minéműsége felől, és az accessoriumok eránt is nints benne említés, azzal az argumentummal élván, Hogy midőn valakinek Tiszta Búzáat adnak költsön nem kívánhattya, hogy korpát vegyenek el érte. egyéb eránt közben vetésemre meg egyezett abban, hogy ez úttal a' Pör Levatában ne menjenn. A' minthogy iratott is velem Kassára Dési Úrnak az eránt.

Tsak méltóztasson tehát a' Tekintetes Úr a' szüret meg készülésével a' 198. frtokat László Ötsémnek által adni; az ide el küldődvén reményilem fogja az amicét közelíteni.

Mellynek e' szerént lett jelentése mellett Úri betses kedvezésibe ajánlott, meg külömböztetett Tisztelettel maradok,

A' Tekintetes Urnak.

Miskóltz 1^{so} Septbr. 1822.

alázatos szolgálja
Barkasi Imre mp.

P. S. Később küldetvén el ezen Levelet, mint akartam, már kaptam is tudósítást Kassáról, hogy a' Pör nem ment Levatábann.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskolai levéltárban. LI. 22,069. sz. a. — Ugyane levél papirosára, folytatólagosan van írva a Barkasinak 1822. oct. 9-éről, Újhelyből keltezett levél az 1823. jan. 28-án kelt följegyzéssel együtt.]

XI.

Kazinczy — Barkasi Imréhez.

Ujhely 9. 8-br. 1822.

Augban tett végezésünk szerint a' Sulyokné Asszonyt illető pénzt Tek. Balásházy Tamásné asszony kezébe 212 f. 15 xrral lefizettem,¹ 's midőn az ellenem kezdeni szándékozott per felfüggesztéseért alázatos köszönetemet teszem, egyszersmind azon kérem aláz. az Urat Tábla Bíró Urat, méltóztassék a' pénzt általadván, capacitálni az asszonyt, hogy ha engem ezen pénz lefizetése eránt az Admon[itio] előtt csak egyszer is megszólíttatott volna, én is könnyebben fizethettem volna mint most e' szertelen pénz szűkében, 's megterhelve ennyi gyermekkel, és a sógorom által példátlanul elrontva. A' maga baját kiki legjobban érezheti, 's én

¹ A levél hátán Kazinczy e jegyzete olvasható: »Felvetém egygy arithm. Tabella szerint, 's a' Capitalis és az Admonitio dátuma olta járó interes teszen 212 f. 15 x. 's ennyit küldöttem el.«

bizonyossá teszem Sulyokné asszonyt, hogy kevesebbet vesz a' maga reménysége alatt, mint én, midőn olly pénzt fizetek, melly felől többé semmit nem tudtam. Méltóztassék egyszersmind Obligatorialisomat az Asszonytól általvenni, és azt nekem, megszakasztva, akár ismét Tek. Balásházyné Asszony, akár Fő-Fiskális Ur által megküldeni. Ajánlom etc.

Jan. 28d. 1823.

Egy előre láthatatlan történet 48 óra előtt jutatá kezembe Korponay Sámuel Úrnak saját kezével írt következő Recognitionalisát:

Hogy az Asszony T. Kazinczy Jósefné Asszony nekem érdemem felett való Drága Nagy Jó Asszonyom a' Tek. Kazinczy Ferencz Ur bizonyos adósságának lefaragására fizetett légyen nekem pálinkába és életben száz Nro 100 Rftokat, azt meg ismerem és ezen saját írásommal bizonyítom. Sign. Alsó Regmecz 13^a Maji. 1797.

Korponai Sámuel
miskolczi lakos m. k.

Ezt által küldém Ferenczy Lajos Urnak Miskolcra, hogy vegye vissza Sulyok Urtól az indebile fizetett 100 rftot, vagy admoneáltassa.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskolai levéltárban. Ll. 22,069. sz. a., a Barkasi előbbi levelének papirosára írva.]

XII.

Kazinczy — Lónyay Gáborhoz.¹

Méltóságos Fő-Ispán, Administrátor, Fő-Curátor Úr,
nagy kegyességű Uram,

Egy előre nem látott baj nem engedi, hogy én ma és holnap, 's talán holnap után is, Nagyságodnak engem megtisztelő parancsolatjához képest Patakon megjelenjek, valamint azon fogadásomnak sem teheték eleget, hogy a' parancsolt Munkát mostanáig elkészítsem; de mihelytt lehet, Patakon leszek 's a' parancsolt Munkát a' Grammaticai részben ugyan Septemberig, a' Stylisticaiban pedig azután nem sokára bizonyosan elvégezem. Sokat dolgoztam e' végre már; de nincs olly rendben, hogy bemutathassam; annyival inkább, mivel az Universalis Grammaticára tartozókban szükségem van arra, a' mit Szemere Pál barátom dolgozott, 's ő eszt. oltá mindég ígéri hogy kezemhez fogja küldeni, mostan pedig már valóban küldi is. Mind e' mellett, hogy Nagyságoddal láttassam, melly igen óhajtom megnyerni a' Nagyságod és a' tisztelendő Felsőség javallását, bemutatom a' Munka legelső lapjait. A' sovány tárgyat ha virágosan nem adom-elő, olvashatatlan lesz a' tárgy; mert ki nem csömörlik a' Grammaticától? 's ki nem hiszi, hogy azt ő is tudja, és így tanulni nem szükséges? — Ugyan-ezért követém a' Quintilián és

¹ Lónyay Gábor ungi főispán 1814-től 1824 május 8-ikán bekövetkezett haláláig volt a tiszáninneni ref. egyházkerület és a sárospataki ref. főiskola társ-főgondnoka. (1814-től 1821-ig Vay József főgondnok mellett.)

Herder példájokat, 's eltérve a' szoros iskolai-Systemától, mely a' testet nem a' maga *szépségében*, hanem *anatomiai öszveköttédéseiben* látatja, olly csillogó színben adám-elő a' mit a' Nyelv eredetéről nem *könyvekből*, hanem *magamból* vettem, hogy nagyon meg kellene csalogoznom, ha olvasása kedvet nem csinálna, tovább menni a' Munkában, 's azt nem elhajtani. Ez a' ravaszkodás követtetel velem azt a' vétet is, hogy a Munkát a' Magyar Nyelv és Magyar Literatura' Historiáján kezdjem.

Nagyságodnak Patakon kevés ideje lesz arra, hogy e' kevés lapokat, és a' Nagyságod halhatatlan ipa' parancsolatjára dolgozott Német Preisschriftet megtekinthesse: de azon felül hogy Nagyságod ismeretes arról mindenek előtt, hogy repülni szokott a' hol mi közönséges emberek mászunk, vagy a' jobbak lépnek, 's így ezen is végig pillanthat, 's nekem kijelentheti mit óhajt másképen; sokan lesznek Patakon, a' kiknek elég idejek marad azt megtekinteni. Illyen Doctor Beregszászi Úr, kit én a' Gramatica' Etymologiai részében magam is Bírámnak fogok megkérni, mert épen ez a' barátom az, a' miben ez nagy idejét töltötte-el, 's műlatozni még most is szeret.

Én úgy értem a' Nagyságod' parancsolatját, hogy Munkám mind azt adja elő, a' mit a' Magyar Nyelv' ismérete kíván, a' mit annak kell tudni, a' ki jól és szépen akar írni magyarul, vagy a' magyarul-írtakat megítélni. E' szerint nekem az egész Cyclust elő kell adnom. A' Magyar Nyelv és Magyar Literatura' Historiája után tehát az Orthoépiát és Orthographiát adom-elő; mert az egyike a' másikat *kölcsönösen* tanítja. Ezután jön a' Gramatica, a' maga legszorosabb értelmében, az az, az Etymologia; a' Syntaxis; a' Stylistica; a' Prósa és Poesis vagy inkább Versificatio; végre az Aestheticának első és legszükségesebb szakaszai. Mind ezek sok és vastag köteteket kívánnának. De a' mi Vallásunk megkönnyíti 's megrövidíti a' tanítást. A' Patakon nevelt ifjúságnak nem kell egyéb, mint a' *hibák* és a' *szépségek* kimutatása, mert — a' mivel Vallásunk dicsekedhetik — köztünk csak *eggy* anya sincs, a' ki magyar ne volna. Így bána Scheller in Praeceptis stili latini.

Alázatosan esedezem a' Méltóságos Fő-Ispán és Fő-Curátor előtt, hogy a' mit itt küldök, nekem visszaadni méltóztassék; mert ámbár én mind azt, a' mit dolgozom, igen sokszor dolgozom, de a' legutolsó dolgozás' papirosain kívül minden egyéb papirosaimat el is szoktam égetni, hogy a' keresésben alkalmatlanságomra ne légyenek; 's így ha ez elhanyattatnék, mind azt a' mit itt által nyújtok, újra kellene dolgoznom és bizonyosan rosszabbul fognám. Ezt sok tapasztalásim után merem állítani.

A' ki egyéberánt kegyességeibe ajánlva alázatos tisztelettel maradok Nagyságodnak

Ujhely Julius 6d. 1823.

alázatos szolgálja
Kazinczy Ferencz.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskola levéltárában. XLVI. 19,461. sz. a.]

XIII.

*Ferenczy Lajos*¹ — *Kazinczyhoz.*

Tekintetes Fő Tábla Bíró Úr!

Nagy Kegyességű Uram!

E' folyó esztendő Januarius Hónapja 14-dik napján hozzám útasított betses Levelére, ugyan e' f. e. Febr. 10-dikén 21. szám alatt válaszolván: nem tudom mire vélni, hogy ebbenn foglalt provocatiomnál fogva, mind ez ideig is tudósítást nem kaphattam.

Olly gondolatra jöttem már, hogy az, bizonyosann elveszett. 'S ezenn alázatos Levelemnek egyedül az a' tárgya, hogy e' részben kérdést tégyek 's tudósíttatásom alázatosann kikérjem. Egy úttal pedig azt is, hogy méltóztasson nekem meg írni, hogy 'Sóltzán van-é rendelés téve, vagy másutt? az illető Sulyokféle Admonitióról szólló Bizonyosság Levélért eső 3. ezüst forintoknak által vételéről. Mert ezek a' Bírák Urak igen megkívánják a' magok béreket, ha a' föld alól kell is teremteni. O tempora! O mores!

Többire magamat, addig is, míg betses Úri Levelét vehetném, a' Tekintetes Úrnak, tapasztalt Úri kegyességeibe zártt nagy tisztelettel maradtam

A' Tekintetes Úrnak

Miskóltz Marc. 18-ikán 1825

alázatos hív szolgálja
Ferentzy Lajos m. s. k.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskola levéltárában. LI. 22,071. sz. a. A levél első lapján fent a bal sarokban: »Nro. 50.« jelzés a levélírótól.]

XIV.

Kazinczy — *Vámosi Mihályhoz.*

Kedves Tiszteletes Uram,

Meg nem tudtam én azt álmodni, hogy nekem az Úrral és a' Nagy Asszonnyal valaha bajom lesz. Az Úr ellen nincs panaszom: de a' mit az Úr fíja és leányai tesznek, az tűrhetetlen. Az egyik lyányát az Úrnak el kelle fenyegetésekkel tiltanom a' gorombaságoktól, a' másíknak kimondtam, hogy neki szállást a' Pataki háznál nem adhatok. — Az Úr fíja admoneáltatott, hogy az Úr és a' Nagyasszony nekem a' magok ősi házokat el nem adhatták, 's vissza kívánta azt eresztetni. Prókátor ember, mikor el nem itta az eszét, tudhatja, hogy gyermeknek az atyja 's anyja életében nincs szava a' birtok dolgában, 's mint lehetne az Ur fíjának, holott maga csinálta a' Contractust velem?

¹ Ferenczy Lajos miskolczi ügyvéd, ki 1818-tól 1823-ig a tiszáninneni ref. egyházkerület jegyzője volt.

A' pénzt tőlem az Úr lyányai vették-fel, arra kérvén, hogy az Ur fijának ne adjam, mert elissza. Mind ez mellett én az admoneáló szolgabírónak azt felelém, hogy az Ur fíja tegye le pénzemet, 's vegye 'a házat. Tudja e az Ur ezeket, nem tudom, 's azért beszéllem. Módom volt embereket állítani-ki, 's az Úr violentus fíját kilöketni, megveretni; de én olyan emberhez, a' millyennek magát az Úr szerencsetlen gyermeke az egész világgal ismérteti, nem teszem, 's így repositiot kértem 's nyertem. Minthogy nekem az Urral van dolgom, 's nem vele és leánytestvérivel, jónak láttam, kérdést tenni az Úrnál, akarja-e, *hogy ez a' dolog barátságosan végződjék-el, és a' több rendbeli Violentiának büntetése a' ház hátra való árának defalcatiójába computáltassék*, 's erre kérem hogy az Ur nekem írva felelni ne sajnáljon. Szívesen tisztelvén a' Nagy Asszonyt magamat szívességébe ajánlom, 's maradok

Tisztel. Ur az Urnak

Széphalom Jul. 25-dik 1826.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferencz.

Külczim: Tiszteletes Vámosy Mihály Urnak, Patakon.

[E levél eredetije a sárospataki ref. főiskolai levéltárban van XLIX. 21,138. sz. alatt. Hegedűs László sárospataki ref. lelkész, alsózempléni esperes, a M. Tud. Akad. lev. tagja e levelet Szinyei Gerzson sárospataki főisk. tanárnak ajándékozta, ki azt 1880-ban a főiskolai levéltárba helyezte.]

XV.

Ferenczy Lajos — Kazinczyhoz.

Tekintetes Tábla Bíró Úr!

Drága Kegyes Uram!

A' Tekintetes Urnak még 1825-dik Esztendő Januáriusában hozzám intézett betses Levele azt tévénn nekem kötelességembe, hogy a' Level mellé zárt Admonitioi minutum szerint Nemes Korponay 'Su'sánná Asszonyt Inteném meg: minémű választ küldöttem én a' Tekintetes Úrhoz? azt, az én mindjárt Februárius 10-dikén dátált, 's 21-dik sz. a. elbotsátott Levelem most is megmutatja, ha még megvólna kezei között a' Tekintetes Úrnak.

Ezenn Levelemre semmi útasítás nem érkezvénn: megújítottam annak summás meritumát a' Tekintetes Úrhoz újbobbann dto. 18^{ae} Mar. a. e. 50-dik sz. a. küldött Levelembenn: egyszersmind a' taxa eránt is kértem rendeléseket tétetni. —

Egyik Levelemre sem vehettem választ, 's már éppenn le is akartam a' dologról tenni, a' midőnn a' Tekintetes Úrtól a' múlt esztendő végével, egy ezenn dolgot újabb életre hozó Levelet kapvann, oda útasítottam, hogy az Intést Fő Szolga Bíró Lónyay László, és Szatthmáry József Urak közzül valamellyikkel — kik mind ketten taxa nélkül is meg tészik a' megintési lépéseket — vitessem véghez: 's ezen Admonitiot realisáljam.

Meg tettem tehát ezt Lónyay László Úr által; a' kinek szíves készségével ditsekednem kell. De egy kevésse elhaladott a' Testimonialis expeditiója, a' tisztelt Úrnak tetemes elfoglaltatása miatt.

Ide zárom tehát ezenn Megintésről szóló Bizonytságot¹; melyből által látni méltóztatik, hogy Korponay 'Su'sanna Asszony halgatással győzi a' dolgot. Reménylem a' Tekintetes Úr Perbeli védelmezője felfogja magát találni, mit tégyen ezen környűl állások között.

A' ki továbbra is a' Tekintetes Úrra nézve szíves szolgálatom² ajánlása mellett, betses Úri kedvezéseibe zártt állandó tisztelettel maradtam

A' Tekintetes Úrnak

Miskóltz Jul. 12-dikén 1827.

alázatos szolgálja

Ferentzy Lajos m. s. k.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskola levéltárában. LI. 22,074. sz. a. A levél első lapján fent a bal sarokban Ferentzy írásával »Nro. 110.« jelzés.]

XVI.

Kazinczy — Szathmári Paksi Józsefhez.²

Fő-Tisztelendő Superintendens Úr,

különös tiszteletű Uram,

Volt Cserépi káplán Kis József Ur a' Collégiumnak 200 forintjával maradt adósa, 's én kezes levék helyette. A' summának fele még fizetetlen. Nékem épen annyi praetensióm van Miskolczon lakó Kapitány Sulyokné, szül. Korponay asszony ellen, 's az említett tartozást szeretném ez által kifizetni. A' superintendentiának van Fiscálisa, 's egy Vármegyében lakik Sulyokné asszonyommal, T. Borsod Vármegyének vagynak olly szolgabíráji is, kik a' bíróságot ingyen felvállalják; alázatosan kérem tehát Fő-Tisztelendő Superintendens Urat, méltóztatssék ezen tagadhatatlan és igen világos tartozást megvétetni, és a' Collégiumnak általadatni. Távollakásom csak azt a' következtést vonná maga után, hogy a' per elhúzódnék; alig lehetne hinni, hogy a' dolog eddig is mint húzódott ennyire.

Maradok hív tisztelettel

Fő Tisztelendő Superintendens Urnak

Széphalom Nov. 26d. 1828.

alázatos szolgálja

Kazinczy Ferencz.

[Eredetije a sárospataki ref. főiskolai levéltárban. LI. 22,065. sz. a.]

HARSÁNYI ISTVÁN.

¹ Ennek a Nagylónyai Lónyay László borsodmegyei főszolgabírótól és Ferenczy János borsodmegyei esküdtől aláírt Bizonytság-Levélnék eredetije megvan a sárospataki főiskolai levéltárban. LI. 22,073. szám alatt.

² Szathmári Paksi József miskolci ref. lelkész, 1823—1848-ig volt a tiszáninneni egyházkerület püspöke.

MADÁCH EGY DRÁMAI TÖREDÉKE.

Az *Irodalomtörténet* 1914. évi 5. füzetében ismertettem Madách Imrének a M. Nemz. Múzeum könyvtárába került hagyatékát. A nagy író drámai töredékei között igen érdekesnek ígérkezett a *II. Lajos* című, 1855-ből keltezett munka. A zavaros és tragikus idő megkapta a költő képzeletét, s jegyzeteiből úgy látszik, hogy Werbőczyvel foglalkozott a legtöbbet. Idézett dolgozatomban felsorolom Madách erre vonatkozó jegyzeteit, jelen alkalommal pedig a dráma rövid töredékének teljes szövegét adom közzé.

II. Lajos.

Dráma 5 felv.

1855 sep. 17-én.

Személyek:

II. Lajos Magyarország királya.
 Mária neje.
 Bátor István nádor.
 Mazovi Zsófia neje.
 Werbőczy István személynök.
 Szapolyai János erdélyi vajda.
 Szálkán esztergomi érsek és prímás.
 Szerencsés kincstárnok.
 Brandenburgi György őrgróf.
 Bornemissza János.
 Tomory Pál.
 Turzó Elek.
 Frangepán Kristóf.
 Ártándi Pál.
 Zobi Mihály.
 Pápai Nuntius. (Czeruzával beírva: De Vio Tamás.)
 — német tanácsos.
 Póky Péter.
 Basy György.
 Martinuzi.
 Pekri adószedő.
 Kulifay segéde.

Első felvonás.

I-ső szín.

Zápolya kastélya előtt. Zápolya, Póki, Basi jőnek a kapun.
 Martinuzi távolabb balra. — Jobbra kis házak.

Zápolya. (levelet olvas) Perényi nádor meghalt.

Basi.

Itt utóda.

Szap. Végakarattja szólt hogy a' király
Koporsóját kísérje a' Dunáig,
A főrendek ki a' Pesti határon.
Száz fáklya égjen, száz zászló lobogjon. —
Kicsinyes lélek, dőre hiuság
A sírra hányva. — Boldogult atyám
A nádor egykor borkupát, lovat
Hagyott barátilag fejedelmének.

Basi. S fia mit hagy majd, mint nádor ha meghal?

Szap. Áldást vagy átkot, még azt nem tudom,
De azt érzem hogy nagy nevet igen.

Póki. Csodálom hogy még nem hívták Budára.

Basi. Ezt el kell várnod, méltóságodért.

Martinuzi. (nevet.)

Szap. Ficzkó miért nevensz?

Mar. Hogy ilyen bölcs

Urak minő badar tanácsot adnak.

Basi. Mi vakmerő ez?

Szap. Jőj inkább fiam.

Mond bátran hogy mi lenne véleményed.

Mar. Hogy bár előbb már nyergeltettél volna,

Aztán kérdezted volna nézetem.

Nem várja a' sas hogy prédára hívja

A varju had. — Villámként csap közéjük.

Nem várja a' párducz hogy útjait

Ravasz rókák egyengessék előbb.

Még nem nyergeltetsz?

Szap. Póky utazunk!

Mi díjat kérsz György e' tanácsodért?

Mar. Vigyél el engen is Nagyságos úr!

E szűk falakból a világba vágyom.

Szap. Egész a' konyháig le száll-e már

A nagyravágy?

Mar. Nem, nem, odáig szál csak

Ameddig a szellem s erő le szál.

Szap. Fiú honnan veszel te illy eszméket.

Pajtásid istállóimban dőzsölnek

Játék s tivornya legmagasló vágyásuk.

Mar. Uram! láttál már rózsát, csanalat

Ugy-e egy földben. Illatot huz az

Emez mérget — s földből melly egyik sem.

(Kivül zaj, dobszó. Emberek futnak a házakba s zárják.)

Szap. Mi ez?

Egy nő. Jaj az adószedők! (el fut)

Egy leány. Segítség! (Szapolyai lábaihoz dűl.)

Szap. Kelj fel leányom! szólj mi baj!

Leány.

Uram!

Hatalmas vagy, védelmezz a' szegyentől.
(Üldözők jönnek, s megálnak)

Poroszló. Megálljatok, im a nagyságos úr!
(Pekri, Kulifay, s néhány pór jó.)

Pek. Nevetthetem midőn vadász kutyáink
Az asszutól megrészegedtenek.

Kuli. S gazdánk, a fősvény polgár aki még
Magától is sajnálta azt a' nektárt
Mint nézem fejkavarva.

Bíró.

Uraim!

Irgalmat kérek e szegény helységnek.
Két évben adtuk a' szörnyű adót
Jövedelmeinknek hason felét.
Sok úrnak fél jövedelme is kincs
Melyből urként él, a szegény egész
Vagyonkájával is csak nyomorog
Felével éhen hal.

Pek. Csitt gyáva pór.

Bíró. Hisz nem kívánnók kárukat urak.
Be szedtem minden ékszer asszonyinktól
Hálánk jeléül emlékül ajánljuk
Csak némitsák el azt a dobolást.
S kincstartó Szerencsés Imre úr
Hajhászai szedik marháinkat
Potya árért el a' kótyavetyén.

Pek. Hagy lám — (kíváncsian nézik az ékszereket)

Igaz szegény falu lehet

Hol illy hitványságnak ékszer neve
Majd meg lássuk, veszünk amit lehet —
(Kulifay el teszi az ékszer)
De azt a' lánykát, merre is szaladt?
No mondhatom, szép vendég szeretet. —
Aztán tegyek kegyelmetek javára. —

Szap. (előlép) Mi történik itten, birtokomon
Ki e' két szemtelen ficzko?

Kuli.

Nagyságos úr

Mi a király adószedő, a
Tolnán határozott segélyt szedjük be.

Szap. Tolnán határozott? az pártos gyűlés volt
S köznemesség 's nagyszavú vezére
Verbóczi a' személynök még nem a' hon.
Mufassatok csak egy fényes nevet
Csak egy urat ki benne részt vett volna.

Pek. De még is szentesíté a király.

Szap. Ha szentesíté úgy csak tartsa meg,
Mi nem fogadtuk el, s nem fizetünk.

Pek. Kérlek nagyságos úr!

Szap. Hej emberek
Villákra! űzzétek ki e' rablókat
Határaitból. — Amit loptatok
Gazok elő vele. Hogy nem huzatlak
Ágosra, a királyért nem cselekszem.

Közli: VÉRTESY JENŐ.

ARANY JÁNOS EGY ISMERETLEN LEVELE.

Aranynak egy kiadatlan és a könyvészetben is ismeretlen levélkéjét őrizi Debreczen városának múzeuma. Tartalma egy pár udvariasságból írott sor, a melynek kíséretében küldte vissza a szerkesztő Arany az 1865. év júniusának végével megszüntetett *Koszorú* egy előfizetőjének a fennmaradt előfizetési pénzt. Maga a levél így következik:

$\frac{15}{v. a.}$

Tisztelt Urhölgy!

Miután szerkesztésére elegendő időt és gondot nem szentelhetek: a *Koszorút* e félév lejártával meg kell szüntetnem.

E szerint a jul.—dec. hónapokra eső előfizetési fölösleget, *hat* forintot, szerencsém van ide zárva, köszönettel visszaküldeni.

Tisztelettel

Pest, jun. 1. 1865.

Arany János
szerkesztő.

T. cz. Kain-Borsos Róza úrhölgynek.

6 ft.

A borítékon: $\frac{v. a.}{15}$ *Kain-Borsos Róza* urnőnek Debreczen.

Tartalma: 1 db 5 ft — 20 X (franco).

1 db 1 ft

= 6 ft

Hátán pedig Arany kézírásával: *Koszorú* szerk.; 4 kis pecsét, rajtok A. J. gót kezdőbetűkkel. Közepén 1 nagy pecsét: K. u. k. Fahrpost Aufgabsamt Pest No. 1.

A címzett Kain Albertnek, Debreczen város egykori főorvosának neje, kinek hagyatékából Löfkovits Arthur, a depr. városi múzeum igazgatója vette meg ez ereklyét s ajándékozta a múzeumnak.

Ennek az első látásra talán érdektelen levélnek minden sora rávall Aranyra, a ki megszünt lapja fejében nem másiknak küldésével akarja kielégíteni előfizetőit, hanem visszaküldi a fölösleges összeget; sőt a ki ezenfelül tisztességtudóan még pár sort is mellékel a pénzküldeményhez. Még a borítékot is egy ügyirat pontosságával állítja ki: részletezve tünteti fel rajta a küldött 6 forint pénznemét. S mindezt a munkát saját kezűleg.

Ez a levél egyébként csak igazolja a *Koszorú* egy későbbi szerkesztői jelentését a jún. 11, 18 és 25-i számokból, a melylyel csaknem szószerint egyezik is. A jelentés illető része így szól: »Körülményeim úgy alakultak, hogy a Koszorú szerkesztésére elegendő időt és gondot nem fordíthatván, e lapot a jelen félév lefolytával meg kell szüntetnem. — Az egész éves s általában minden júniuson túl terjedő előfizetések főlöleg részei . . . az illető nevekre és helyekre czímezve, *készpénzben és bérmentve, június első napján* mind postára tétettek.«

Nyilvánvalólag a *Koszorú* e sorain és az itt közölthöz hasonló levélkéken alapul Ercsey Sándor közlése, melyet azonban egy pontjában ki kell igazítanunk: »az egész éves előfizetőknek — írja Ercsey — s ilyen volt vagy száz, minden egyéb kárpótlás ajánlgatása nélkül, sőt mielőtt magában a lapban ennek megszüntét nyilvánosan jelentette volna, már június 5-én visszaküldte a félévre előre fizetett összeget, még pedig egytől-egyig valamennyit sajátkezüleg írt rövid levélke kíséretében postán, bérmentve.«¹ A levelek fentebb közzétett egy példányának, valamint a *Koszorú* szerkesztői jelentéseinek tanúsága szerint, a visszaküldés kelte nem 5-ike, hanem *elseje*.

A száz levél közül, melyeket Ercsey említ, eddig egyet sem ismertünk: most íme előkerült belőlük egy, melynek talán kissé bővebb leírása álljon itt a sok elveszett helyett.

KARDOS LAJOS.

HELMECZI LEVELE SIPOS PÁLHOZ.²

Nagytiszteletű s tudományu
Sipos Pál urnak szives tiszteletét
Helmecki.

Ma veszem Ntiszteletű Uraságod becses sorait, s nagy sajnálattal kell írnom, hogy Trattner idegen elfogadni ama két késkedő előfizetőtől a pénzt Cassandrara azon oknál fogva, hogy szinte félesztendeje már az előfizetés ideje megszüntének, s ő mindenkor pontos teljesítője lévén ígértének, nem adhata senkinek alkalmat panaszra. Most már száz váltó forinton alól nem veszi fel az előfizetést s mind e mellett a velin s hollandi nyomtatványok úgy elkapattak, hogy 100 Váltóért sem volna képes most nyomtatványt belőlük adhatni.

¹ Ercsey Sándor: Arany János életéből. 157. lp.

² Sipos Pál előbb szászvárosi, majd sárospataki tanár utóbb tordosi ref. pap a maga idejében híres matematikus, philosophus és költő volt. Kazinczynak, kivel Patakon ismerkedett meg, szeretett és csodált barátja. (Hozzá írt levelei megjelentek 1846-ban.) Tudományánál fogva országszerte tekintélye volt. Nemcsak műveivel szolgálta a magyar tudományosságot, hanem azzal is, hogy a könyvek kelendőségét előmozdította, s hogy más íróknak Maeczenasokat szerzett. (Sipos életrajzára Szinnyein kívül lásd gr. Kuun Géza művét: Kerekes Ábel. Kolozsvár 1891. Kerekessel kapcsolatban Sipos munkásságát is méltatja.)

Trattner eddig szentül megfelelt ígéretének mindenkor, azokból valahányszor előfizetést hirdet, valaminthogy azt fog most ismét Cassandra kijöttével hirdetni egy nagy fényű Irónknak legalább 10 kötetű munkáira, bizton hihetni nékie.

Szívemből fájlalom, hogy most oly szerencsétlen eszköz leheték Nagytiszteletű Uraságod kérelmének teljesíthetésében, egyébként szívemből fogok örvideni, hogyha más alkalommal bizodalmával meg méltóztatik tisztelni, s én kész szívességgel megfelelehetek kívánatainak.

Téged is velem Nagytiszteletű Tudós Férjű! (engedj meg szívem kiömlésének, hogy Róma bizodalmas hangján nevezlek) mint veled engem Kazinczynk ismertetett meg, s szívem azonnal feléd hajlott. Élj boldogul, s számláld feles tisztelőid közzé

Igazszívű

Pest Decz. 26kán 1813.

Helmeccidet is m. p.

Eredetije Szászvároson a Lészay-család tulajdonában.

Közli: DR. KRISTÓF GYÓRGY.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS LEVELEI.

(Első közlemény.)

Az irodalomtörténet a kisebb írókkal szemben gyakran igazságtalan. Megfeledekzik érdemeikről, hallgatással mellőzi buzgó törekvéseiket és pályájuknak csak egy-egy olyan mozzanatát örökíti meg, mikor valamely nagyobb íróval jutottak érintkezésbe. Ez az érintkező pont gyakran épen nem a legkiemelkedőbb pontja pályájuknak, sőt sokszor épen egy fájdalmas összeütközés és vereség emléke fűződik hozzá. És a kisebb író e letörését a nagyobb íróval foglalkozó szakirodalom meglelégedéssel emlegeti, meglelédekezően a kisebb író minden egyéb érdeméről.

Szentmiklóssy Alajosnak is ez a sorsa irodalomtörténetírásunkban. Kazinczy lelkes hívét és bizalmas barátját, a nyelvújítás harcosát, a kor kedvelt dal-, szonett- és meseíróját jóformán teljesen elfelejtettük, csak az epigrammaírónak maradt meg némi halvány emléke, de mindenki hallott a Bajzával való szerencsétlen összeütközéséről. Az itt szenvedett vereség Szentmiklóssyt még életében az irodalom halottai közé száműzte, és az irodalomtörténet ma sem tud róla többet, mint a mennyit Toldy feljegyzett.

E sorok írója meg fogja kísérelni Szentmiklóssy pályáját a maga valóságában megrajzolni, máig összegyűjtetlen verseit az irodalomtörténet számára hozzáférhetővé fogja tenni s ezekhez mintegy bevezetésül most közrebocsátja a költő kiadatlan leveleit. Mielőtt azonban ezt teszi, kedves kötelességének ismeri, hogy köszönetét fejezi ki mindazoknak, kik e közlemény létrejöttében segítségére voltak: özv. Halász Mózesné, Szentmiklóssy Ida úrnő ő nagyságának, a költő leányának, Hamar István, Heinlein István, Heinrich Gusztáv és Szily Kálmán uraknak.

Szentmiklóssy leveleiből eddig csak a Kazinczyhoz írtak (*Kazinczy Ferencz levelezése* XVII. 172, 189, XX. 243), egy Vörösmartyhoz (*Bajza J. összegyűjt. munkái* 1900. VI. 307) és egy Jósikához (IK. 1909: 462. l.) intézett jelent meg nyomtatásban. Kazinczyhoz kétségtelenül sokkal többet írt a kiadottaknál, de ezek elkallódtak. Kazinczy mint levélíró sokra tartotta. Egyszer úgy nyilatkozik, hogy ő a legszívesebben Kis János, Szemere és Szentmiklóssy leveleit olvassa, az elsőét »csendes pompájáért«, a másodikét »gyermeki bájáért«, Szentmiklóssyét »sulyos könnyűségéért és melegségéért« (*Kazinczy Ferencz levelezése* XVIII. 121. l., még XX. 284.).

A széphalmi mester nagyon is kedvező véleményében Szentmiklóssy levélírói képességeiről alig osztozhatunk. Nem akarjuk elvitatni, hogy Szentmiklóssy a levélírás fogásait, külsőségeit nagy mértékben elsajátította, de mindez nem kárpótlás a levelek átlagos belső tartalmatlanságáért, színtelenségéért. A formai készség ma már nem leplezheti el, hogy e levelek nem egy igazi költői egyéniség nyilatkozásai. De ezt figyelmen kívül hagyva, e levelekben viszonylag kevés az irodalomtörténeti tartalom is. Szentmiklóssy sohasem kapcsolódott bele egészen az irodalmi életbe, ezért levelei kevés fényt derítenek a kor irodalmi viszonyaira.

E fogatkozások ellenére is megokolt e levelek kiadása egyrészt Szentmiklóssynak a korviszonyokhoz képest elég jelentékeny irodalmi szerepe miatt, másrészt meg mert így is nyújtanak adalékokat Kazinczy korának ismeretéhez. De épen említett fogatkozásaik miatt nem tartottuk szükségesnek valamennyi levél kiadását. A tartalmilag egészen érdektelen levelekről csak jegyzeteinkben számolunk be. Elhagytuk a levelek mellé csatolt verseket és meséket is, csak cím szerint említjük meg őket. A levelekben található verseket úgy is fogja hozni kiadásunk.

I. Levelek Horvát Istvánhoz.

Szentmiklóssy egri jogász korában előbb Kazinczyt (*Kazinczy Ferencz levelezése* X. 281), majd 1813 jan. 19-én Virág Benedeket üdvözölte egy-egy kis verses episztolával. (A Virághoz írt verset l. a Nemzeti Múzeum kéziratárának *Analecta Literariá* között.) Virág később egy kis verses episztolával viszonzta Szentmiklóssy figyelmét (*Primóczy Szentmiklóssy Lajosnak Egerbe*, Eurydice 1814. 24. l.), de egyelőre Horvát István felelt nevében az ifjú költőnek. (E levél fogalmazványa a Nemzeti Múzeum kéziratárának *Irodalmi Levelestár*ában van). Horvát e levelére írta Szentmiklóssy az itt 1. szám alatt közölt levelet, mely a következővel együtt a Nemzeti Múzeum kéziratára *Irodalmi Levelestár*ában található.

1.

Egerben Aprilis 12-dikén 1813.

Nagy érdemű Hazafi!

Az örömtől meglepve, 's a' gyönyörűség' édes érzésétől elragadtatva válaszolok becses leveledre, mellyel engemet megtisztelni méltóztattál. — Nemes, nagy lelkű buzgóságod a' legszentebb kötelesség, a' Haza'

szeretete mellett, még nagyobb lobogásba hozta ennek tűzét tiszta érzésű mellyemben, melly szép tűz bennem eddig is eleven hévvel lángolt, 's mind addig, míg éltem világa ki nem aluszik, elolthatatlanul lángolni fog. Ugyan csak a' honnyi szeretetnek ezen hathatós tüze birt engemet arra, hogy a' Muzsáknak, 's az ezekkel eggyesülve lenni szokott Kegyszűzeknek hív tisztelőji közzé állván, az ő kiválasztott kedveltjeiknek, kiknek bájkörökben Te is ragyogsz, fényes nyomdokin elinduljak. — Ah! de alig léptem-fel azon pályára, melly a' dicsőség' templomához vezet, már is érzeni kezdém, melly kevésbé vagyok képes magam erejével mind azon akadályokon, mellyekkel megvívnom kelletik, győzedelmet venni. *Kazinczy* a' köz tiszteletnek ezen bálványa volt az első, kihez segédért folyamodtam, 's ezen nagy szívű, 's még nagyobb fényű Hazafi nem csak kegyesen meghallgatta kérésemet, hanem e' mellett — kevély dicsekedéssel jelentem azt — szíves barátságára is méltatott. Ezután Tisztelendő *Virág Benedek* Urhoz repült erőtlen szárnyain Múzsám, nem azért, hogy az ő feles nagy érdemeit elénekelje, mert arra nagyobb tehetség kívántatik, mint a' minővel ő megáldva vagyon: hanem azért, hogy malasztját megnyervén benne tehetős gyámolát, 's elősegíllőjét fellelhesse. — A' tisztelt Férjfiú, maga sok foglalatosságoktól megkörnyezve lévén, Veled cserélte-fel személyjét, 's Tégedet választta eszközül az én nagy czélomnak elérésére. Én rendkívül örvendek választásán, mert bátorlakodom felőled azt reményleni, hogy kiben eddig Pédányomat tiszteltem, ezután bölcs Vezéremet, 's hív Védangyalomat tisztelhetem. — Ne tagadd-meg tőlem szívességedet, mellyben én különös szerencsémek helyhezem, 's bizonyos lehetsz benne, hogy nem maradok hálátlan ezen kegyed iránt. Éljen szerencsésen dicső Tagja szeretett Nemzetemnek! én valamint most vagyok, úgy ezután sem szűnök-meg lenni,

A' Te

alázatos tisztelő

Primóczi Szentmiklóssy Aloyz.

Pesten jelentsd tiszteletemet mind azoknak, kiket egy igaz szívű Hazafi tisztelni köteleztetik, de leginkább *Virág, Szemere, 's Vitkovics* barátaidnak, ezen szép Lelkeknek, szeretetébe ajánlj.

* * *

A 2. számú levél megértéséhez tudnunk kell, hogy Szentmiklóssy 1814-ben elvégezvén a jogot, patvariára rokonához Szentmiklóssy József gömöri főjegyzőhöz ment. Horvátnak az itt szóban forgó munkája a Schwartner ellen 1815-ben kiadott *Nagy Lajos és Hunyady Mátyás... védelmeztetések a nemzeti nyelv ügyében* cz. röpirat. A levélhez csatolva vannak Szentmiklóssy következő prózai meséi: *Herkules, A sas és a holló, A fecske és az ölyv, A holló, az oroszlán és a rigó, Hannibal, A kopó és az agár, A szilvafa, Psyche, A kis méh, A pillangó és a hangya, A rózsza, Plato és Diogenes, A fülmile és a kanári, A méh és a légy, A mivész és az ifjú, A légy és a pillangó, és a következő versei: Eggy fiatal barátnémhoz, A pillangóhoz.*

2.

Bán-Révén Május' 2-dikán 1815.

Nagy tekintetű Titoknak Ur, tisztelt Barátom!

Nagy gyönyörűséggel adom értésére a' Secretárius Urnak, hogy első Lajos', 's Hunyady Mátyás' nagy Királyaink védelmére irt, 's köz jóváhagyást, 's dicséretet méltán nyert becses Munkája Székes-Fejér Vármegye Közönségétől Gömör Kis-Honttal törvényesen egyesült Vármegye Rendeinek megküldetvén kifakadó örömmel, 's hangos »éljen!« kiáltással fogadtatott légyen. Én tanúja valék ezen scénnek 's gyönyörtől részegült szemekkel látám, mint szállotta-meg a' nemzeti buzgalom lelke az igaz Hazafiakat. Ezen tapasztalásom meggyőzött arról, hogy Hazánkfiak méltatlanul vádoltatnak hidegséggel Literatúránk iránt. Sőt inkább Literátorinkat lehetne vádolni, hogy többnyire olly munkákat bocsátanak közre, melyek a' Nemzet' figyelmét meg nem érdemlik. — Óhajtanám, hogy a' Secretarius Ur jeles példája sok követőkre találja, 's érdemekkel szerzett dicsősége sokakat nemes vetélkedésre gyúllasztana.

Méltóztassék a' Secretárius Ur tőlem a' tiszteletnek azon adóját elfogadni, mellyel a' Secretarius Urnak minden igaz Hazafi tartozik. Ajánlom magamat nagy becsű kegyeibe, 's Virág, Helmeczi, 's Vitkovics Urakat barátságosan tisztelvén állandóul maradok

A' Nagy tekintetű Titoknak Urnak alázatos szolgálja, s barátja

Szentmiklóssy Alajos.

Ide zárom néhány Meséimet óhajtván azok felett teendő egyenes ítéletét megérteni. Méltóztassék azokat Vitkovics Urral is látni, 's öt nevében aziránt barátságosan megkeresni, hogy kézírásban lévő Meséjait velem közleni ne terhelteessék. Ha válasszal megtisztelni szándékozik azt Rosnyón, 's Tornallyán által kelletik Bán-Révére utasítani.

II. Levél Helmeczy Mihályhoz.

1813 folyamán úgy látszik Helmeczyt is felkereste soraival Szentmiklóssy. Az itt közölt levél semmi esetre sem első levél. 1814 júl. 28-án egy verses levelet intéz Helmeczyhez, melyet majd versei közt adunk ki. E levelekkel együtt őriztetik a M. Tud. Akadémiában (Magy. Ir. 4° 119. sz.) Szentmiklóssy *A rózsza, A szilvafa, A holló, az oroszlán és a rigó, Herkules, Psyche, A mivész és az ifjú és A kigyó* cz. prózai meséinek kézírata is.

Egerben Febr. 12. 1814.

Igen kedves Barátom!

Válaszod a' legnagyobb gyönyörrel töltött el, mert legszebb kíváнатimnak egyikét koronázá-meg. Eddig a' tisztelet kötelékei fűzének hozzád, most már ezeken kívül a' barátságának arany lánczai kötnek-

öszve Véled. Melly nagy szerencse ez reám nézve! érzem én ezen szerencsének egész becsét, mert érdemeid előtttem nem ismeretlenek. Noha nem hízelkedhetem azzal magamnak, hogy ezen barátság a' Te részedről szint' úgy, mint az enyémről tiszteleten épült, még is meg vagyok győződve a'nak állhatatossága felől: mi mindketten azon egy cél felé sietünk, egy lélek élteti mind kettőnk igyekezetét, mind kettőnk szíve csak a' köz virágzatért ver; lehetetlen tehát nekünk nem szeretnünk egymást, lehetetlen sympathizáló lelkeinknek öszve nem forniok. Minthogy pedig Te a' dicsőség' pályáján, mellynek futásához én csak imént kezdék, már messze haladtál, reményilem, nem fogod nyomdokidat követő ifjú barátodtól a' segédet megtagadni, ha ez a' nélkül szűkölködnék, ha a' gyakor küzdelemben elcsüggedni találja.

Meg akarom kimélni azon becses üdőt, melyet Te nyelvünk' ügyének szentelsz, ugyan azért bézárom leveletem. Éljen szerencsésen kedves Barátom! 's ne zárj-ki soha szívedből, miként én soha lenni meg nem szünöm

A' Te

tisztelő hiv barátod

Szent-Miklóssy.

A' *Lény* sokkal helyesebb szó, mint *Löny*. (Baróthi) Az *Elementumot Alk*-nak is mondhatjuk. Mit gondolsz a' *Leh* nem meríti e ki jobban a' deák *Spiritus* értelmét, mint *Szellet* (Báthori) *Nemtest* (Horvát Ádám) *Lölk* (Fejér) *Ihlemény* (Ruszek) *Szesz* (Varga) 's több mások? — Felvehető szók ezek is: *Elmekép* (Ideal) *Képszer* (Gruppe) *Képszerezni*, *képszerező*, *Képszerezhető* 's a' t. *Fényárny* (Clair-Obscur, Helldunkel) *Gúnyél* (Sarcasmus) *Furafi* (Harlekin) *Életmag* (Pollen) *Képtár* (Bildergallerie) *Többszerűség* (Mannígaligkeit) *Ellentétel* (Contrast).

A borítékon:

Egerből.

Az Urnak

Tudós Helmeczi Mihály Urnak a' szép Mesterségek', 's Bölcselkedés' Koszorúsának, harmadik esztendőbeli Törvénytanúlnak

Pesten.

III. Levelek Szemere Pálhoz.

Kazinczy Szentmiklóssyt mindenképen támogatta írói törekvéseiben. Nemcsak maga levelezett vele, hanem ügyesen levelezésbe hozta más írókkal is. Így létesített levelezést Szentmiklóssy és Szemere Pál között. A mint valamennyi Szentmiklóssyhoz intézett levél elkallódott, úgy elvesztek Szemere levelei is, de a Szentmiklóssyét legalább részben megőrizte a Ráday-Könyvtár *Szemere-Tára*.

Az 1. számú levélben érintett pesti tartózkodás csak 1815 végén következett be.

1.

Szemerei Szemere Pálnak tiszteletét, idveztelét Primóczi Szent-Miklószy Aloyz.

A' nagy fényű Kazinczy — ezen Epochánk' díszére született szép Lélek, ki Hazánkban első nyitá-meg a' jó ízlés' templomának századokig zárva volt ajtaját — felgyúllasztván ifjú gerjedékeny szívemet a' Grátziák' lángoló szeretetére, ez által nem csak forróbb hála érzelmekkel tölté-el maga iránt mellyemet, hanem egyszer'smind határtalan tisztelőjévé tön mindazoknak, kik im' e' kies Istennéknek bővebb malasztjában részesek. Ezen dicső Választottaknak egyike lévén Kedves Uram Bátyám — illy bizodalmas hanggal élek, mert meleg érzésem ellenzi a' hideg czímadást — már régolta égek ebbéli tiszteletéről bizonyosá tennem Kedves Uram Bátyámat, 's semmi nagyobb gyönyörrel nem tölthetett-el, mint azon édes remény, hogy oskolai pályámnak bérekesztése után Pesten — ezen jövődöbéli magyar Athénában — szerencsém leend Kedves Uram Bátyámnak nagybecsű ismértségébe juthatnom, 's szép lelkét közelebből ismérhetnem, csodálhatnom. A' nagykegyű Kazinczy, ki mindenben segédemre vagyon, előre beajánlott édes Uram Bátyámnak szeretetébe, 's hogy kegyét nekem annál bizonyosabban megnyerhesse, ösztönözött utolsó levelében, hogy írnék Kedves Uram Bátyámnak, 's küldeném-meg Nékie a' levelet, mellyet maga általadni kíván. A' legnagyobb örömmel, 's készséggel teljesítem én ezt, 's imhol kiömlöve láthatja Kedves Uram Bátyám szívemet, mellyet vajha szeretetére is méltóvá lelne!

Édes Uram Bátyám rövid üdö mulva menyegzői ünnepét fogja tartani, Catull' lelkével kívánnám én ez iránt kijelenteni örömemet, de a környüállások előttem egészen ismételtenek; külömben is az alkalomra készült Versezeteknek barátja nem vagyok, 's a' Vida Lászlóhoz írt Poema szokatlan tünemény. Ha Kedves Uram Bátyám azon mértékben fogja bírni Hymennek, 's a' Páphoszi Gyermeknek malasztját, a' mellyben a' Helikon' Istenéét bírja, úgy bizonnal a' legboldogabb halandó leend, ki valaha élt Khrónosz' aranykorának elenyészte után, 's ez az, a' mit én forró szívvel Kedves Uram Bátyámnak kívánok.

Éljen boldogúl, 's mindenkor virágzó egészségben Kedves Uram Bátyám! 's méltóztassek minél előbb megkoronázni szép reményemet, melly nekem annyi kényrt, 's gyönyörűséget ígér. Egerben Pünköszt' hava' 5-kén 1814.

(IV. kötet. 813—816. lapszám.)

2.

Pest Junius' 8-kán 1816.

Kedves Barátom!

Szonettjeidet több ízben olvastam-által a legnagyobb figyelemmel, 's nem kisebb gyönyörűséggel. Mind kettején annyi édes ömle-el, hogy még mindég határozatlan vagyok, mellyikét tartsam szebbnek. Himfyben Kisfaludy' lelke a' Tiédde a' legszebb harmoniában ölelkezik.

A' boldog párt a' legforróbb érzés eggyesülve a' legelevenebb festéssel, 's a' legtökéletesebb versificatio ajánlják. Ebben a' quadrainek, amabban a' terzetek tetszenek inkább. Azonban némelly változtatásokat nem ártana tenned. A' boldog pár' 2-ik négyesében az utolsó sort ki kell törölnöd, mert *múlatni eggymás' ölében* csak szerelmes enyelgést fest, nem két elragadtatott szívnek eggyé olvadását; a' második hármásban pedig a' *hévet* jó léssen *hőre* változtatnod a' szebb hangzat kedvéért. Himfy első sora még könnyebb gördületet nyerne, ha *hullám* helyett *habok*-at tennél. A' 3-dik vers 4-dik trochaico-spondaicus lábával sem vagyok megelégedve, 's szeretném, ha vagy jambusszal, vagy legalább igazi spondeusszal cseréltetnék fel. Az első terzetben e' helyett: 's *ég*, 's *föld*! jó léssen rövidebben így tenned: 's *égek*! mind a' modulatio, mind a' 's kétszeri kellemetlen elsőfordúltának kikerülése végett; úgy szinte a' 2-dik hármás' utolsó rendjében a' *hív* helyett jó léssen *hű*-t választanod a' monotonia' eltávoztatásának tekintetéből. — Ezen futólag tett észrevéteim mennyire felelnek-meg várakozásodnak, 's milly ítélettel vagy közlött verseim felől égek minél előbb megtudni tőled. Addig is élj boldogul! 's engedd azon mértékben bírom szeretetedet, melyben Te az enyémet bírod

Maradok változhatatlanul

tisztelő hiv barátod
Szent-Miklóssy Aloyz.

(VI. k. 403—10. l.)

* * *

E 2. számú levélhez egy kis vers-gyűjtemény van csatolva *Helikoni Zsengék* czímen. A gyűjtemény a következő versekből áll: *A szép alvó, Az én Tempém, A pillangóhoz, Az elkésett Ámor, Lollihoz, Erószhoz, A reményhez, Laurához, A borostyánág.*

A 3. számú levélhez csatolt szonett *Az irigy Érosz.*

3.

Erdő-Tarcsán September 26 kán 1817.

Kedves Barátom.

Ezekben a' napokban egy új Szonettet szerezvén, meg nem állhatom, hogy azt Veled ne közöljem. Vedd szoros vizsgálat alá, add tudnom egyenes [itéletedet, 's egyszersmind mond-ki szabadon, ha lehet e vallyon ezen a' pályán koszorút reméllenem? Mert nem akarnám siker nélkül pazarolni erőmet. Hát Te miben töltöd idődet? Élsz e a' Camoenáknak is? Vagy még mindég egészen a' szerelem tart kötve? Óh, ennek rózsákkal elhintett ölében valóban nagyobb gyönyörűség lehet heverni, mint Procrustes' ágyában! Azonban néha mégsem fogna ártani magadat ezen kínzó fekvre vetned, hogy rajta elgyötörtetvén, annál elevenebben érezhetnéd ama' kényes heverésnek édességeit. De nem játszom Veled. A' Haza int, hogy neki is élj! 'S bizonyára a' Gratzíák neheztelni kezdenek Hitvesedre, hogy őket csak Benne imádod. Ha valaha szerencsém leend Őt tisztelnem, most ismeretlenül kezét csókolom, kéрни

fogom, hogy boldog érzéseidet énekeltesse-el Veled. Így nem fogná mondhatni, hogy nem élsz Neki, mert lelked megdicsőítésének volna szentelve.

Ha túl esem bajaimon, azonnal ölelésedre leszek. De elébb még Gömör Vgyébe kell mennem, hol ezidén okvetetlenül Tisztválasztó szék fog tartatni. Élj szerencsésen! 'S szeresd

tisztelő hív barátodat
Sz. Miklóssy Aloyzt.

(VII. kötet 1817. XL. lapszám.)

* * *

A 4. számú levél megértéséhez meg kell említenünk, hogy a keszthelyi helikoni ünnepélyen fát ültettek Kazinczy tiszteletére. A levél többi része arra a kis nyelvújítási vitára vonatkozik, melyet Szentmiklóssy *Észrevételek némelly új szók felől cz.* cikke (Tud. Gyűjt. 1818. III. 78—82. l.) keltett. Fejér György a *mag* és a *szerény* szavak magyarázatait megkérdőjelezte, a mit Kazinczy is, Szentmiklóssy is nagy sérelemnek vett. A mit itt Szentmiklóssy említ a két szó védelmére, az belekerült Fejérnek és az őt kigunyoló Kisfaludy Sándornak adott válaszába. (Tud. Gyűjt. 1819. I. 94—96. l.)

4.

Erdő-Tarcsán April' 11 kén 818.

Szeretett Barátom!

Kazinczy kért, hogy az ide zárt Levelet Veled közleném. A' keszthelyi megtiszteltetés váratlanul lépé-meg. 'S nem csak csudálgodásra, hanem öröme is ragadta. Sajnálja, hogy a' Tud. Gyűjt. Redactiója velem olly igazságtalanul bánt; de én erre előre el valék készülve, 's valaminthet senkinek magasztalásai el nem széldíthetnek, úgy senkinek gáncsain fel nem akadok. Minek utána Kazinczy nem tagadta, hogy *mag* ezt jelenti Hóhe, meg nem foghatom, miként nevezheti botlásnak ezen állításomat, hogy *maga* eredetikepen ezt jelenti *sua altitudo*? Ohajtanám megtudni a' Te véleményedet is; de kikötöm, hogy semmit mások' tekintetén ne építs, hanem egyedül győző okokon. Révainak nem minden állítása igaz, sok csak hypothesis. A' Szerre nézve nem tagadom, hogy mást is jelent, de jelent modust is. És ugyan 1) jelent rendet, innen eleinte Árpád' idejében azon helyet, hol hazánk polgári alkotmánya, 's törvényei megallapítottak, Szernek nevezték. »Et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, Hungari secundum suum idioma nominaverunt Scerii, eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium Regni.« Anonym. Belae Reg. Not. Cap. 40. 2.) Jelent *Seriest*, innen Szerbe jönni, in seriem venire. 3.) Eszközt, innen szerszám, műszer. 4.) Azt a' mit a' német Dingnek nevez, p. o. miféle szer ez? Was ist das für ein Ding? De végre jelenti ezt is mód, a' mint Kazinczy leveléből is kitetszik. Én csak azt adom még hozzá, hogyha a Tudós Redactor consequent akar maradni, ezen utóljáróval *szerint* nem leszen többé szabad élnie, hanem azt ezzel kell felcserélnie *módként*. (!!) 'S ezen kifejezés alkalmasint ollyan kedves leend a' Grátziáknak, mint a' *lölk*. (!!) Most már ítélde

meg Barátom! ha az én Észrevéteim érdemlének e feddést, vagy a Redactor' glossáji?

Örömmel értettem-meg kedves Barátom, hogy a legközelebb tartott Tisztválasztás' alkalmával Valóságos Al-Ügyvédnek választattál. Ohajtom, hogy a' polgári pályán szint' olyan fényes előmenetelt tehess, millyet a literatorin tevé. Így legkésőbb Onokáid is kérkedve fogják nevedet említeni. Élj szerencsésen! Hitvesed' kezét tisztelettel csókolom.

Ölellek!

hív barát[tod]

Sz. Miklóssy Aloyz.

U. I. Egy hónap oltá hidegjelésben szenvedvén, nem olly hamar felelhetek Kazinczynak, ha Te azalatt neki írni találsz, tiszteld nevemmel, 's add értésére: hogy én 1793 dik eszt. Október 12 kén levék a' világra, 's Aloyz, Maximilian, László neveket nyertem a' Kereszttségben, melly Méhi nevezetű Gömör Vgyei Helységben ment véghez.

Külső cím: Tekintetes Szemerei Szemere Pál Úrnak. Ns Pest, Pilis, és Solt törv. egyes. Vgyék' Al-Ügyvédjének, 's Tábla bírójának Kerepesen által

(Pecsét.)

Péczellen.

(VIII. köt. V. lapszám.)

* * *

Az 5. számú levélben említett szonett Szemere *Himfyje*, Majláth készülő munkája meg az 1825-ben megjelent *Magyarische Gedichte*, melyet Kazinczyék nagyon felkaroltak. Többi közt nagy levelezés folyt a Szentmiklóssyból fordítandó versek ügyében is (*Kazinczy Ferencz levelezése* XVII. 216, 223, 224, 252, 258); Majláth könyve valóban hozta Szentmiklóssy 12 versének fordítását.

5.

Erdő-Tarcsán Dec. 6-dikán 1820.

Kedves Barátom!

Kazinczy Ferencz kér, hogy közleném vele azon Sonetedet, melyet Gróf Mailáth németre fordítva, így kezd: Wie das Reh das schnelle etc. nem bírván ezen költeményedet, mind azért, hogy tisztelt Barátunk kérését betölthessem, mind pedig azért, hogy önnön felingerlett vágyamat is kielégíthessem, kérek, ne sajnáld azt az első postával nekem megküldeni. Nevelnéd örömeimet, ha több darabokat is küldenél még nem ismert verseid közül; mert miolta a' beközelgető tél erdeink ének-lőjit elnémitotta, Parnassz' Philomélájának édesebb zengzeteiben még sokkal nagyobb gyönyörűséget lelem, 's hogy Te ezeknek egyike vagy, semmi kétséget sem szenved. Élj szerencsésen, 's szeress! hív barátod

Sz. Miklóssy Aloyz.

Külső cím: Tekintetes Szemere Pál Úrnak T. N. Pest, Pilis, 's Solth t. e. Vgyék Al-Ügyvédjének, Kedves Barátomnak

Kerepesen által

(Pecsét.)

Péczellen.

(VIII. köt. XLIV. lapszám.)

6.

Kedves Barátom!

Hazulról távol lévén, csak imént vevém leveledet, 's ez az oka, hogy reá elébb nem válaszolhaték. A jövő hó 8-dik, 's 9-dik napjaiban bizonyosan itthon leendek, 's egyik legszebb kívánságomat fogod betölteni ha látogatásoddal megörvendeztetsz. Tisztelő Epigrammáim közül némelyeknek a' Szép Literatúrai Ajándékba lett felvételét örömmel vevém, 's ohajtanám hogy a többiek is felvétetnének. Az érdemnek tömjént gyűjtani tiszte minden jó lelkű írónak. Ezeknek közre eresztésök után csípős epigrammáimat fogom közleni. Éljen szerencsésen, 's szeress!

Erdő-Tarcsán 22-k Marty 821.

hív barátod

Sz. Miklóssy.

Külső cím: Tekintetes Szemerei Szemere Pál Úrnak' T. N. Pesth Vgye Al-Ügyvédjének.

Törölve: Pesten, más írással: Pezel.

(VIII. köt. XLVII. lapszám.)

* * *

A Szépliteratúrai Ajándék (= Koszorú) 1821-i folyama Szentmiklóssynak több »tisztelkedő« epigrammáját hozta magyar írókhoz és nógrádmegyei kiválóságokhoz intézve, de a Nemzeti Múzeum kézirat-tárának Quart. Hung. 760. sz. kézírata tanúsága szerint nem valamennyi beküldöttet. Hogy Szemere itt ígért látogatása megtörtént-e, nem tudjuk.

Több, Szemeréhez intézett, levele nincsen, de még van a *Szemere-Tárban egy Szemere Aurorájának számára 1833. jun. cz. vers- és mesegyűjteménye*. (XIII. k. LVII. sz.) E gyűjteményben *A rózsafához, Minnához, A fénybogár s szúnyog, Kolumbusz, Négy évszak együtt, Amor fáklyája cz. versei és A rózsza, A kecske s a juh, A sas és a holló, A fülmile s tengelicz, A medve s a tigris, A szőlőtő s vin-czellér, A darvak cz. prózai meséi* vannak. Szemere ezek közül csak egy mesét adott ki (*Szőlőtő és munkás. Aurora, 1834, 26. l.*), a mi talán megmagyarázza érintkezésük megszűnését.

IV. Levelek Döbrentei Gáborhoz.

1814 májusában jelent meg Erdélyi Múzeum első füzeté. E folyóirat bizonyos tekintetben az irodalom vezérévé tette Döbrenteit, s az írók siettek őt levelekkel és munkáikkal felkeresni, a mint ezt a M. Tud. Akadémiában őrzött hatalmas levélkötete tanúsítja (M. Irod. 4°. 55. sz.). Itt találhatók Szentmiklóssy levelei is.

Az 1. számú levélben említett versek nincsenek meg a levél mellett, de a 2. számú levélből kitűnik, hogy közöttük volt az *Elkészt Amor cz. anakreontikon*. A többi mellékelt vers valószínűleg az Erdélyi Múzeum 2-ik füzetében közölt lírai darab volt, tehát *A bájós kehely, Chloe' ajaka és a Szépemhez esthajnalkor*.

1.

Döbrentei Gábornak
Az Erdélyi Múzeum kiadójának
tiszteletét, idvezletét
Primóczi Szent-Miklós Aloyz.

Nagytiszteletű Hazafi! Szép, 's jeles ígyekezeted, mellyel Literatúránk' csinosodását, 's ezzel együtt a' Haza dicsőségét is előmozdítod, valamint minden igaz Hazafit, úgy engem' is tiszteletedre ragadott. A' Museum' első füzetét gyönyörrel, 's kényre olvadt szívvel olvasám. Szépek annak minden darabjai, 's azon kedvességet lehellik, mellyet Szerzőjökbe a' Kegyek öntöttek. A' kiadás, a' typographiai fogyatkozások mellett is, csinos, 's szorgalmaz, 's ügyesség' tanúja. Azokban, a' mik tolladból kifolytak festve láthatja az olvasó kimivelt, 's sok szép ismeretekben gazdag elmédet, 's a' köz virágzatért forróan verő szívedet. Lehetetlen határatlan örömet nem éreznie annak, ki általad annyi szép, nagy 's dicső Lelkek[ne]k bájkörébe bévezettetvén őket elragadtatva csodálhatja, 's gyümölcseiket megízlelvén értelmét, erkölcsi érzését, 's izletét pallérozhatja. Ugyan azért méltán óhajtja minden igaz szívű Hazafi, hogy ezen becses Folyóírás több évekig virágozhassék, 's a' Szépnek, Jónak, 's Hasznosnak ismertetét közöttünk terjeszthesse, gyarapíthassa. Azon légy tehát, hogy a' Nemzet' ezen méltó kívánságát megkoronázhassd, mellyet ha megtéssz, érdemlett (sic) mindaddig élni fog, míg nyelvünk ki nem hal, 's a' Magyar Camoenák bús feledékbe nem jönek.

Tudván azt, hogy Te kedvesen veszed, ha valamelly Hazafi elmének szüleményeit Veled a' végre közli, hogy Te azokból a' Szépet kiválasztván, vele gyűjteményed meggazdagíthassd, bátorodom én is barátimtól ösztönöztetvén Poéziszomnak néhány zsengejét Néked megküldeni. Vizsgálld-meg a' leghidegebb Criticával azokat, 's ha akadsz Szépre közöttök, iktassd-bé Múzeumodba; ha nem: zárrd-ki bizvást Múzsámat azon ragyogó körből, mellynek szép fényét ő beárnyékolná. Én ezért nem csak meg nem neheztelek reád; sőt áldani foglak, szivességed' jeléül vévén azt, hogy midőn nevemnek dicsőséget nem szerezhetsz, azt legalább a' homálytól megőrzeni kívánod.

Ha pedig olly szerencsés leendek, hogy Költeményeimnek valamellyike tetszésedet, 's helybehagyásodat megnyerheti, kész örömmel fogok Néked máskor is ígyekeztem gyümölcseivel kedveskedni, hogy mind Tégedet mély tiszteletemről bizonyosabbá tegyelek; mind magamat kegyedre, 's barátságodra méltóvá tehessem.

Élj szerencsésen dicső Hazafi! 's nyerrj az egektől a' felvállalt szép tehernek viseléséhez erőt, kedvet, 's virágzó egészséget. Kiki örvendeni fog ha felesedő érdemeiddel dicsőségedet is nevedekdni láthatja. Egerben Június 6-dikán 1814.

Hogy engemet közelebből ismerhess, illőnek állítom megjelteni, hogy én másod évbéli Törvénytánuló vagyok, 's Primóczi Szent-Miklós László Csá. Kir. Tanácsnok[na]k köszönöm létemet.

2.

Bán-Révén Junius 5-kén 815.

Kedves Barátom!

Csak imént kaptam-meg Musaeumod 2-dik füzetjét, melynek olvasása a' legédesebb gyönyörrel éltete. Nagy vala örömem, midőn tavaly Levelem által barátságodat megnyernem szerencsém adatott, 's most egész az elragadtatásig nevedett Camoenámat a' Nemzet' Nézőszinén zengő ajkakkal karodon megjelenni szemlélvén. Fogadd-el forró hálámat, 's köszönetemet ezen kegyedért, 's higyd, hogy soha meg nem szűnök, téged azon mértékben tisztelni, melyben tőled szerettetni kívánok.

A' múlt évben Veled közölt Verseim felől tett egyenes ítéleteddel igen meg valék elégedve. Maga a' jó íz Génusza gyűjtá-meg a' Critica' fáklyáját előtted, midőn az elkésett Ámort recenseálád. Tanácsodat mindenekben követém, a' *leh* szónak meghagyásán kívül. Miért kellene ezen gyönyörű szót nyelvünkől kitudnunk, mely a' Spiritus' ideáját leg-hívebben festi? Az új szók közül ítéletem szerint mind fel kell azokat vennünk, melyeket a' nyelvnek természete nem ellenzvé, annak ideálja megkíván. A' leh éppen olly jó szó, mint a' kedv, lég, tűz 's a' t. melyekkel analogiát tart. Lehetetlen itt hallgatással elmellőznöm, hogy Musaeumod' 2-dik füzetjében két szóban nevezetesen a' *Művszer* 's *bát-ritom* szavakban megbotránkozáim. Az első hibás szó, mert a' Mív a' hív, nyív, hív szavaknak lévén analoguma, valamint hibásan mondatnék szűv, nyűv, hűv, szű, nyű, hű helyett: úgy műv is hibásan mondatik mű helyett. A' másik irtóztató rút csonka szó, mely a' fület rettenetesen korholja.

A' magam versein kívül közlöm veled Gyűjteményed gazdagítására Berzsenyi Dánielnek is néhány verszeteit. Bárá Wesselényi Miklós' képét azon nap írta, melyben tőle elvált. Megküldé azonnal nekem, 's nagy örömemre jelenté, hogy az ifjú Bárá, 's széplelkű Utitársai engem is meg fogtak volna tisztelni becses látogatásokkal, ha lakom hollétét tudták volna. A' millyen megtiszteltetésemet lelém ezen figyelemben, olly igen sajnosan esett, hogy a' szép szándék meg nem koronáztatott. Tiszteld nevemmel az ifjú Bárá, 's mondj néki ezer szépet tőlem. Óhajtom, hogy a' Nagyra-született ifjút az érdem' szárnyain a' dicsőség' templomába minél előbb berepülni láthassuk.

Élj szerencsésen! Ajánlak a' Grátziák' malasztjába, 's öllelek forró szeretettel

tisztelő hiv barátod

Sz. Miklóssy Aloyz.

Ha irni fogsz a' Levelet Rosnyón, 's Tornallyán által keltetik Bán-Révére utasitanod.

* * *

A 2. számú levélben említett Berzsenyi-versek hiányoznak, de csatolva vannak hozzá Szentmiklóssy következő versei: *A kesergő Thyrsis, Egy fiatal barátnémhoz, Eroszhoz.*

A 3. számú levélben *A rózsza* cz. meséjét magyarázza. (L. Erd. Múz. V. 116. 1. és *Mesék* 1840, 38. 1.)

3.

Erdő-Tarcsán Novem. 2. 1815.

Kedves Barátom!

Hogy Meséimmal kedvedet töltenem szerencsém vala igen örvendek. Tetszésedet, 's jóváhagyásodat dicsőségemnek tartom. Igazad vagy, hogy Lesszinget választám példányúl. Érzem, milly messze maradtam-el az utólérhetetlentől; de elég, ha hollószárnyakon nem követém sasrepületét.

A' rózsára tett megjegyzésed igen szép, de el nem fogadható. Azt kívánod hogy a' szemérmes leány symbolja mosolyogjon benne. Igen! de millyen szemérmes leánynak? Ollyannak e, a' ki magát csak gyengén érzi megsértve, vagy ollyannak, a' ki magát igen igen megsértve érzi? A' melly ifjú gyalróságból inkább, mint feslettségéből vét egy tiszta érzésű leánykának delicatessze ellen, az ennek feddő nemes lelke által igenis visszapiritathatik de azon szilaj különcz, a' ki búja lánggal égvén az ártatlan angyaltól legfőbb kincsét, vagy a' mesélő Múza szavaival: bájjövét (az az szűzessége övét) szentségtelen kezekkel letépni törekszik, az illyen mondom kimélő fenyítéssel nem, csak szúró tövisekkel rettentethetik-el. Hogy továbbá a' Faun olly igazságtalanul sértő kifejezésekre fakad a' rózsza ellen, azt az ő hirtelen bosszúságának, 's characterének kell tulajdonítani. Ő úgy gondolkozik, mint közönségesen a' mai világ fiai gondolkozni szoktak. Ezek is a' szemérem' hajnali színét az epedő vágy' lángolásának nézik. Ingereltetve ez által mohón kapnak a' kedvelt tárgy után, 's nem boldogulván szándékjokban coquetterienek nevezik a' legfelsőbb, 's tiszteletre legméltóbb asszonyi rényt, mellyről ritkasága miatt talán ideájok sincs.

Az utolsó Mesében ezen szükségeseeknek tetsző változtatásokat tevém: ... Csak egy ifjú szemlélé megindulás nélkül a' közönségesen csudált, de a legfelsőbb széptől, mellyet tárgyaz vala, még igen mesze elütő képet ... Lopd ki az előttem ragyogó ideált phantasiámból ...

Hogy e' szóval *fent* mint mással érthetővel élek, arra a' közönséges szokást követő analogia szabadita fel. Ha nincs hibásan mondva: »fentszóval beszéllj!« nincsennek ezek sem: *fent* szépség, *fentebb* tárgy, *fentebb-nemű* szépség 's a' t. Ennél fogva szinte kétleni is lehet, ha a' *fent* valóban adverbium e, vagy inkább adjectivum, mellynek fenten, vagy megrövidítve: fenn, az adverbiuma?

Imhol ismég néhány ujonnan szerzett mesék, mellyeken a' mostani század' géniusának bélyege szemlélhető.

(Itt következnek a következő mesék: *A légy, a pók s fecske, A róka és a meg nem elégedettek, Az őz és a vadkan, Hannibal.*)

Add tudnom, ha valami még jobbítani való lenne. Mennyire tudtam használni első Leveledben adott helyes intéseidet más alkalommal közlendő verseimből világosan által fogod láthatni. Az Idyllek' költésében úgy látszik nem igen szerencsés vagyok nem mindenkor tudván fátyol alá rejteni a' mesterséget, midőn a' természetet híven követni kívánom.

Élj boldogul ölelt Barátom! ohajtom, hogy Muzeumod állandó virágzatot nyerjen. Maradok, a' ki eddig is voltam

tisztelő hív barátod

Szent Miklóssy Aloyz.

* * *

E három levél után következik az 1816 máj. 11-i levél, melyet nem tartunk közlésre érdemesnek. Nehány már elküldött meséjének egyes kifejezéseit igazgatja benne. A levélhez melléklí *A pillangóhoz* cz. versét és *Az elephant és az oroszslán* cz. prózai meséjét.

Nem közöljük a következő 1816 okt. 6-i levelet sem, melyben az Erdélyi Múzeum V. kötetében megjelent verseinek és meséinek sajtóhibáit sorolja fel. A levélhez csatolva van *Az alvó szép* cz. szonettje.

A 4. számú levél P. Thewrewk József a következő epigrammájára vonatkozik. (Erd. Múz. VIII. 41. l.).

Primóczi Szent-Miklóssy Aloyzra.

Chariszok' emléjén Nőtt! a' Haza néked örülhet
Szép tavaszod néki ért ősz gyümölcsöket ad.

4.

Erdő-Tarcsán, Szept. 19-kén 1817.

Kedves Barátom!

Ámbátor mindég örömmel szoktam eltelve érzni magamat, midőn a' Literátori kar egy új jeles Tagot nyer; de kénytelen vagyok megvallani: hogy ez örömem rendkívül való volt a' dicső körbe Ponori Török Józsefet fellépni látván. Tetszett nekem: hogy illy széplelkű Ifjú első felléptével mutatja a Nemzet előtt erántam figyelmét, 's általlátván szándékának szentségét kötelességemnek tartottam, tartozó hálámat neki kijelenteni. E' végből ide zárom neki szólló leveletem, oly barátságos kéréssel: hogy mivel tartózkodásának állandó helye előttem tudva nincsen, azt neki megküldeni ne sajnáljad, 's characterének, külsőjének, 's környül állásainak festése által engemet a' szeretetre méltónak közelebbi ismeretségébe vezess. — Vidd-meg tisztelettel teljes idvezletemet Buczy Emilnek is. Ez egy művelt lelkű ember, kit Erdélynek Teutánnad leginkább irigylek.

Élj boldogul! 's légy bizonyos, hogy soha lenni meg nem szűnök

Tisztelő hív barátod

Szent Miklóssy Aloyz.

5.

Erdő-Tarcsán Decz. 6-dikán 1817.

Kedves Barátom!

Utolsó leveled szokatlan gyönyörrel tölte-el, mind azért, mivel a' legelevenebb színekkel festi erántam viseltető baráti szeretetedet; mind azért, mivel abból értenem lehetett, hogy az Erdélyiek nem nézik hidegen azon áldozatot, melyet honnjok oltárán a' Bölcsesség, 's Kellem' Istennéjének nyújtasz. Megtiszteltetésed annál nagyobb örömedre lehet, mennél tökéletesebben meg lehetsz győződve, hogy azt egyedül érdemeidnek köszönheted. Barátid nem kevésbé örülnek annak, mint Te. 'S én kevélykedem, hogy azok körébe tartozni szerencsém vagyon. Erdély Neked valóban sokat köszönhet. Te örökké kitetsző fénnel fogsz ragyogni felvilágosodása' egének csillagkoszorújában. 'S hány szép érzésű ifjú fog gyűlni, 's gyűlt eddig is dicső példád' követésére. De megkimélem szerény érzésedet. Felhevült szívem magától ömle-ki méltó dicséreteidbe.

Museumod IX-dik Füzetje minden hozzá értők javallását meg fogja nyerni. A' Halottak Beszélgetése genialis erőt, könnyű szeszt, 's kényes érzésű, szép lelket hágy sejteni, csak hogy tónja olykor az aljasba csap. Nem az annyira magasztalt Bölöni Farkas Sándor e ezen szerencsés ostorozó, kit Kazinczy tavaly egy igen szép poétai episztolával tisztelte meg? Az okos élet reguláji a' való bölcsesség' titkait oldják. Jeles a' Te értekezésed is a' Criticáról; de az ott nekem gyújtott tömjént kedvetlenséggel fogadtam, minthogy az másnak meghomályosításával történt. Buczy Emilnek jó volna azon intést adnod, hogy a' honny, (helyesebben: honn) Hellász, genie, és tónusz szavakkal ritkábban éljen. Azoknak gyakor előfordúlta stylussát minden kellemtől megfosztja, 's előadását untatóvá teszi. Teneked az úgy nevezett didacticus styluszban vagyon legnagyobb erőd, 's ítéletem szerint legalkalmasabb volnál Európa' mivelődése' történeteinek előadására. Ezen pályára hazánkfijai között még eddig senki sem érzé magát meghiva, 's illő volna, hogy azt Te futnád-meg. Az által nem csak magadat, hanem Nemzetedet is megdicsőítenéd.

Változtatásiddal újabb Meséimben meg vagyok elégedve, csak azon egyvel nem, melyet a' Verébben tevé. Az elfacsart ábrázatvonás messze nem meríti ki a' grimasz ideáját, 's azon felül igen darabos oda nem illő kifejezés.

Uj hálára fogsz kötelezni, ha Szonettetmet, 's Epigrammáimat Museumod utolsó Füzetébe felveended. Szent-Miklóssy Victor' emlékének megjelenését leginkább ohajtom. Az nekem nem csak rokonom, hanem barátom is volt. Egy angyal mind szívben mind külsőben. Egyetlen egy fija Sz. Miklóssy Józsefnek Gömör vgye Fő Jegyzőjének. Az anyja, ki nálánál előbb hűnyt-el, született Almásy lévén, testvére a' M. Kir. Helytartó-Tanácsnál lévő Consiliariusnak, Almásy Antalnak, a' gyermek nagy szerencséjét fogta volna csinálni a' polgári pályán, 's örökre megdicsőítette volna Nemzetségét. De így virulnak-el legszebb reményeink! Az örök csend' Génusza kedvezés nélkül oltja-el a' legbecsebb élet' fákláját is. Ueber seine Asche bluehe ein Paradies!

Az elisiók eránt támadott harcban én is vettem részt. Megírtam Kazinczynak, hogy az éneklést akár a' játékszinen, akár a' fortepiáno, vagy guitare mellett nehezítik 's az éneklő' szájában érthetlenséget szűlnék. Kazinczy azt válaszolta, hogy nincs igazam. De nem neheztem ellenkezésemért . . .

* * *

A levél többi része *Az irigy Erosz* cz. szonettjét javíthatja és *Lollihoz* cz. anakreontikáját közli.

Az Erdélyi Múzeum IX. füzeté *Halottak Beszélgetése* címen hozott egy Szentkúti Sándor aláírású cikket Döbrentei Gábertől, Buczy *A tragodiáról*, Kazinczy *Az elisióról* értekezett. Szentmiklóssy Kazinczynak is megírta, hogy nem ért vele egyet, a mit ez maga megírt Döbrenteinek is (*Kazinczy Ferencz levelezése* XV. 534.).

Ugyane füzetben Döbrentei *A kritikáról* írt cikkében ezt írja: »Melly különbség van a mese-fordító Pesti Gábor és Péczeli József nyelve között s mennyivel tisztább és kedvesebben zengő ismét a mese-költő Szent-Miklóssy Aloyz kifejezése Péczeliénél.« (Erd. Múz. IX. 166. 1.) Ezt a »tömjént« fogadja kedvetlenül Szentmiklóssy.

Az Erdélyi Múzeum e füzeté 20 meséjét hozta Szentmiklóssynak, de a X. füzet semmit sem hozott tőle, így nem tudjuk, mily szonettet és mily epigrammákat emleget e levél. Szentmiklóssy Viktor a költő volt principalisának a fia volt. Az emlékére írt epigramm eddig nyomtatásban nem jelent meg, de megvan a Nemzeti Múzeum kéziratára Quart Hung. 760. számú kéziratában.

A következő 6. számú levél után nem találunk több Szentmiklóssytól származó levelet a gyűjteményben. Szentmiklóssy és Döbrentei barátsága azonban nem szakadt meg, a mit a legjobban az mutat, hogy Szentmiklóssy meséinek 1840-ben kiadott gyűjteményét Döbrenteinek ajánlotta.

6.

Balassa-Gyarmath Nov. 14-kén 825.

Kedves Barátom!

Örömmel adom értésedre: hogy T. N. Neográd Vgyének a' mai Köz Gyűlésben egybegyűlt Rendei figyelembe vétén a' köz felvilágosodás' 's Nemzeti Literatura' virágzatja' előmenetelesítésében hozott jeles érde-
meidet, Losonczi Gyürky Pál Első Al-Ispán Urnak előadásán Megyebeli Táblabíróvá leendő kineveztetésed végett Nagy Mélt. Fő Kormányzónk Korompai Gróf Brunsvik József Ország Birája Ő Exjának azon tekintet-nél fogva is, mivel épen ezen kerületben Ő Felsége által Tartománybeli Biztosul rendeltettél, ajánló Felírást tenni kegyesen elhatározták légyen. Büszke lévén barátságodra osztozom megtiszteltetésed' örömeiben, 's hitesd-el magaddal, hogy valamint dicsőséged' nevedését senki nála-mnál forróbban nem ohajtja, úgy szerencséd' mindennemű változásaiban senki szívesebb részt nem vészen.

Élj boldogúl! Ölel

hiv barátod
Szent Miklóssy Aloyz.

V. Levelek Berzsenyi Dánielhez.

Berzsenyi Dániellel is Kazinczy hozta levelezésbe Szentmiklóssyt (*Kazinczy Ferencz levelezése* XII. 209.). Szentmiklóssy 1814 máj. 10-én egy kéziratban maradt ódával kereste fel Berzsenyit, mire Berzsenyi egy levélben köszöntö meg Szentmiklóssy versét. Erre a levélre válaszol az 1. számú levéllel Szentmiklóssy. A Berzsenyihez intézett levelek a M. Tud. Akadémiában őriztetnek (M. Irod. 4°. 120. sz.).

Mind az 1., mind a 2. és 3. számú levélben említi Szentmiklóssy, hogy verseket küld bírálatra Berzsenyinek. Szentmiklóssynak Berzsenyihez intézett levelei között két kisebb versgyűjtemény maradt ránk. Az idegen kézzel a)-val jegyzett kézirat *Myrtill, Chloe, Egy elhervadt coquettehez, Az igazságtalan bosszúállás és A két barát*, a b)-vel jegyzett *A kesergő Thyrzis, Az elkésett Amor, és Lollihoz* cz. verseit tartalmazza. Hogy melyik gyűjtemény, melyik levélhez volt csatolva, nem határozható meg.

1.

Tekintetes Táblabíró Ur, nagyra becsülendő Uram!

Nem vagyok képes festeni, melly gyönyörrel, 's milly elragadtatással olvastam légyen nagybecsű levelét. Érzem én, mélyen érzem egész becsét azon szerencsének, mellyre a' Tekintetes Táblabíró Ur méltat, midőn irigyletet érdemlő barátságát birnom engedi, 's örülök hogy legszébb kíváнатimnak egyikét megkoronázva láthatom. Ha a' nagyfényű Kazinczy, ki legelőször ismérteté-meg velem azon rózsaošvényt, melly a' Grátziák' templomához vezet, nem bátorított, 's nem ösztönözött volna, hogy igyekezném levél által a' Tekintetes Urnak hajlandóságát megnyerni; én ezt magamtól merni nehezen fogtam volna, 's így Neki kell leginkább köszönnöm mind azon gyönyörűséget, mellyet a' Tekintetes Urnak kegye velem éreztet, 's ha nem hizelkedem magamnak? ezután is éreztetni fog.

Int a' Tekintetes Táblabíró Ur, hogy Mesteremnek Horátzot választanám. Jól ismérem ugyan én ezen Nagy Lelket, 's pirúlnom kellene, ha kevésbé ismerném, de mindeddig példányúl venni nem merészelttem. Magos fellengzetét most még csak csodálni tudom, 's ha olykor követni akar-nám is cupidum vires deficiunt (egy szó helye kiszakadt) talán oly üdő, mellyben a' kívánt erő nélkül szűkölködni nem fogok, 's ekkor tapasztalni fogja a' Tekintetes Ur, hogy bölcs intése foganatlan nem volt.

A' Bonyhai Grotta nagy kényvel töltött-el, szint azon édességgel bír az, mellyet a' Tekintetes Urnak többi darabjai lehellenek. Ohajtanám minél előbb nyomtatva látni, 's ez okból közleni fogom azt Döbrenteivel, ki levelében ígéré, hogy rövid üdő alatt látogatásomra leend, 's kérni fogom Ötet, hogy Muzeumának valamelyik füzetében azzal fényt látatna. Reméllem ezt a' Tekintetes Ur ellenezni nem fogja, mert nem kívánja megfosztani a' Publicumot azon gyönyörűségtől, mellyet annak olvasásakor bizonyosan érezni fog.

Ide zárom néhány költeményeimet, hogy megítélhesse a' Tekintetes Ur, ha jól indúltam e el a' pályán? 's lehessen e a' jó szándéknál egyebet várni tőlem? óh vajha képes volnék én is egykoron igyekezéssel nevelni viruló nyelvünk' dicsőségét, mely örök monumentumainak egyyikét a' Tekintetes Urnak köszöni.

Éljen kívánt egészségben kedves Táblabíró Ur! 's el fogadván forró hálámat, 's köszönetemet azon kegyeért, hogy Barátjai közzé fogadni méltóztatott, engedje ezen leveletem azon Epigrammával bészárnom, melyet csak imént tiszteletére írek:

A' mikoron születél, örömnüpet ülttek az Áon'
Szűzei, 's a' kecsadó isteni Cháriszok is;
Bölcsődhez vígan szállt aetheri szárnyakon a' Szép'
Tisztelt Génusza, 's csókjait adta reád.

Maradok határtalan tisztelettel A' Tekintetes Táblabíró Urnak

Egerben Július 7-kén 1814.

alázatos szolgálja

Sz. Miklóssy Aloyz.

2.

Erdő-Tartsán Sept. 9. 1814.

Tekintetes Táblabíró Ur, nagy tiszteletű Barátom!

Már elvégzém tanulói pályámat, 's most az Atyám' mezei jószágán, egy igen kies romános vidéken, holott ezen leveletem írom, vagyontartózkodásom, 's itt fogok néhány havakat eltölteni. A' nyugalom' enyhe igen édesen esik az oskolai nyűg lerázása után, 's a' természet' sokféle kecsai kimondhatatlan gyönyörrel töltik el mellyemet. Legforróbb kívánatom most az, hogy Pestre juthassak. Képzelteti a' Tekintetes Ur, melly szerencse várakozik ott reám. A' szép Lelkek' körében mindég új kénnyel fogom ott eltelve érzeni magamat, tüzem nevelni fogja minden, 's lelkem mindenkor ingereltetni fog a' merészebb repületre. Ez leendő élttemnek leggyönyörűbb epochája. De előbb még a' praxis' évén kellek áltesnem, mellyet örömmel törölnék ki az idő' lajstromából, csak hogy kívánságom előbb megkoronáztatnék.

Miolta megszüntem Themis' fíja lenni (hogy Virág kifejezésével éljek) gyakrabban szokta Camoenám a' Musagetes' szent hegyeinek virulatit meglátogatni. Azonban most még csak a' könnyebben szedhető virágokat kötözgeti bokrétaiba, mert gyengébbek újjai, mintsem velek azon rózsákat, mellyeket sűrűbb tövisek őriznek leszakasztania lehetne. Közlök ismég néhány Helikoni Zsengéket a' Tekintetes Urral. Méltóztassék a' leghidegebb Criticával megvizsgálni azokat, 's tudatni velem egyenes ítéletét. A' derűlni kívánó fiatal elmét csak a' Critica szövétéke világosíthatja fel, 's ezt meggyújtani csak a' Nagyoknak lehet.

Reménylem a' Tekintetes Ur nem fogja teljesítés nélkül hagyni alázatos kérelmemet, 's hízelkedem azzal magamnak, hogy Levele rövid idő alatt meg fog örvendeztetni.

Ajánlom magamat nagybecsű kegyeibe, 's maradok határatlan tisztelettel

A' Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Szent Miklóssy Aloyz.

Ha irni méltóztatik, a' levelet Pesten, 's Hatvanon által kelletik Erdő-Tartsára utasítani.

3.

Erdő-Tartsán Oct. 14. 1814.

Nagytiszteletű Barátom!

Élek a' szabadsággal, melyre feloldozál, 's számkivetek minden üres hangú titulatúrát, mely csak a' hiúságnak hízelkedik, 's a' szívet hidegen hagyja. Azon jótévő Isten, ki mellyeinket megszallá, a' sympathia mennyei bájával kívánja öszveforrasztani lelkeinket. Te engedsz ihletének: hő szeretettel nyitod meg karjaidat — én elragadtatva repülők közéjük, 's a' hála' forró érzelmeivel eltelve esküszöm örökös tiszteletet, 's örök hívségű barátságot Néked a' Gráziák szent oltáránál.

Igen sajnálom, hogy az Erdélyi széplelkű Utazók' társaságához, vagy legalább csak látásokhoz is szerencsém nem lehetett. Wesselényi képe engem gyönyörrel, 's csodálkozással tölte-el. Tisztelem a' dicső ifjat, 's ohajtom, hogy koszorús Nagyjaink' körében isteni fénnel ragyogjon. A' Te rajzolatod olly remek, mellyet eléggé csodálni nem győzők. Azonban e' verset: Ajkad' 's arczádat tavaszod' szép hajnala festi, jó lenne így megváltoztatnod: Arczaidat, 's ajakid' tavaszod' szép hajnala festi: mert így a vers még könnyebb gördületet nyerne az új caesura által, 's az a kétszer egymás után nem hangzanék; külömben is szebb szó az arcz, mint az arcza, 's minthogy nem proflit festesz, (így szólván a negyedik versben, mellyben az első s szükségtelen: Láng csap-ki komoly szemeidből,) az arczot is a többes számba kell tenni. Az utolsó vers koronája a' többinek, mert legtöbb lélekkel bír, én pedig így gondolkozom:

A' Költő lelket, 's a' Festő életet adjon
Mívénék, ha becset szerzeni annak ohajt.

A' negyedik igen gyönyörű Antithesisssel bíró vers' gépelezetével sem vagyok egészen megelégedve. A' Hexameter sokat vesz zengzete bájából, 's folyamatja könnyűségéből, ha négy syllabájú szóval rekesztetik be. Nekem is voltak néhány illetén verseim, de azokat Kazinczy barátságos intésére mind megváltoztattam.

Itéletteddel verseim felől igen meg vagyok elégedve, 's csak ez egyben ellenkezem veled, hogy Te némelly szokatlan, de helyes magyar szókat csekély ok mellett kárhoztatsz, 's én azokat igen is kedvellem. A *leh* szebb szó, mint a' *lehellet*, 's jó szó is mint a' *kedv*, *kegy* 's a' t. mellyekkel analogiát tart. Azt tartom a' *Spiritust* inkább lehetne *lehenek*, mint *szellem*-nek nevezni. *Ajangok* székely szó, 's ezt jelenti: *kételkedem* (Lássd Pár. Pápay Magyar-deák szótárát a' 11-dik lapon) *Hív* helyett mindenkor *hív*-t kell mondanunk a' monotóniának kikerülése végett, valahányszor a' *szív*hez tétetik. *Könnyű* külömbözik a' *könnyűtől*, úgy

szinte a' *hő* is a' *hévtől*. E' szóban *kéltjed*, valamint ebben is *ajánlja*, a' *j* az *l*-lel öszve olvad, 's így mondatik-ki *kéltjed*, *ajánlya*. Azt tartom jobb is lenne ezen szókat így írni, a' nélkül hogy egészen az Yistákhoz hajlanánk. Én sem a' Puristákhoz, sem a' Neologokhoz magamat szorosán csatolni nem akarom, hanem a' közép útát választom. Ha Te intésszel ide czéloztál fogadd-el forró köszönetemet. — Közlök ismég Veled néhány Darabokat, olvasd-el hideg vizsgálattal azokat, 's add-ki minden kimélet nélkül egyenes ítéletedet.

Erdő-Tartsa Nógrád Vgyében fekszik éppen azon helyen, holott ezen Vgyének határa Pest, 's Heves Vgyék határaival öszvefut. Az Atyám *László* királyi Tanácsnok, az Anyám szül. Szlavniczai Sándor Christina.

Élj szerencsésen nagy tekintetű Barátom! 's szeress oly forrón engem, a' milyen lángolva én tégedet szeretlek, tisztellek.

Vagyok, és maradok

alázatos hiv tisztelő

Szent Miklóssy Aloyz.

4.

(Töredék)

(1815.)

öröminnepe megújult.

Kazinczy alacsony szikár Ember. Homlokán komolyság ül; de szemeiben az elevenesség' tüze ragyog. Hajai őszek; arczai béesettek; az alsó ajaka a' felsőnél domborúbb; orra hajlott; testalkotása egykor igen egyenes lehetett: de most az idő súlya alatt görnyedez; mozdulatja sebes; a' társalkodásban maga alkalmaztatása kedveltető; figyelme minden csekélységre kiterjed; beszéde csinos, 's ment minden bújá pipérétől. Lelkét nem festem, mert azt azonn kívül is isméred.

Boldog az, kit a' barátság' Génusza illy széplelkű Emberhez fűzött! Vigasztalhatatlan volnék, ha ezen szerencséről lemondanom kellene!

Élj boldogul kedves barátom! 'S engedd azon mértékben birnom szeretetedet, a' melyben Te az enyémet bírod.

Maradok

tisztelő hiv barátod

Szent-Miklóssy Aloyz.

* * *

Hogy e töredék 1815-ből való, bizonyítja Berzsenyinek 1815 dec. 3-án Kazinczyhoz írt levele. Itt a többi közt kiemeli, hogy »még senki téged nekem úgy le nem tudott festeni, mint Aloyz.« Kiderül innen az is, hogy a levél hiányzó részeiben szó volt Kazinczy bécsi útjáról és családi örömeiről. (*Kazinczy Ferencz levelezése*. XIII. 306.)

Az alábbi 5. számú levél Szent-Miklóssy utolsó megmaradt levele Berzsenyire. Kazinczy 1818 okt. 23-án a Kölcsey-Berzsenyi vitáról a többi közt ezt írja Wesselényinek: »Berzsenyi ezt az Antirecensiót Szent-Miklóssynak is megküldé, s olly kéréssel, hogy ő azt közölje velem, de Szent-Miklóssy elirtózva tőle, visszaküldé s kérte, hogy őtet az olly kedvetlen commissiókkal kimélje meg.« (*Kazinczy Ferencz levelezése*. XVI. 200.) Úgy látszik, ezzel megszakadt Szentmiklóssy és Berzsenyi barátsága.

5.

Berzsenyi Dánielnek szíves új esztendei idvezletet mond
Primóczi Szent-Miklós Aloyz.

A' legbuzgóbb szerencse-kívánásokkal lépek elődbe ezen új évnek kinyíltával kedves Barátom! 's örülök hogy az nekem alkalmat nyújt, feleleveníteni azon barátságot mely egykor lelkeinket olly szorosán öszve-kötötte, 's velem a' legszebb, legtisztább örömeket érezteté. Igen csalatkoznál azonban, ha azt hinnéd, hogy én elhültem erántad; sőt az én szívem most olly forró hévvel ömledez feléd, mint ismeretségünk első-zsengéjében. Én lélekben gyakran valék Veled. 'S egyedül tartózkodásom helyének örök változtatása vala oka, hogy érzéseimet tollba nem önthetém. Féltém, hogy válaszaiddat nem veendhetem. De most, minekutánna Ns Neograd Vgye Jegyzői Hivatalánál alkalmaztatást nyertem, állandóul itt Erdő Tarcsán szándékozom maradni, 's ha levelezésem terhedre nem leend, egész gyönyörűséggel fogom azt Veled megújítani.

Hallgatásom ideje alatt Te új nimbuszokkal nevelted dicsőségedet. Olvastam' Keszthely Isteneihez irt ódát, 's az nyilván bizonyítja, hogy költői ered még mindég igen bő folyamattal bir. Mennyire haladtam én, Te íteld meg. Meséim többeknek jóváhagyását megnyerték, 's különösen tetszettek Kisnek, és Kazinczynak. Lessing vala példányom. Érzem, milly messze maradtam el az utólérhetlentől; de ha a' szebb érzést, 's józanabb gondolkodást bármi csekély részben elősegítettem, nem vala gyümölcstelen fáradozásom. Tettem annyit, a' mennyi tőlem kitelhetett, 's nem gyaláztam meg Nemzetemet. Ezen meggyőződésben teljes megnyugvásomat lelem. Millyen pályát fogok ezentúl futni, még nem bizonyos. Döbrentey azt írja: hogy erkölcsi elbeszéléseket irjak. De ha mingyárt az indulatok' játékanak, 's erejének előadására érzénék is magamban valami kis erőt; a characterek hív festésére még csakugyan elégtelen vagyok. Legyen belőlem a' mi akar, én géniuszomat soha meg-erőltetni nem fogom, 's egészen annak intézeitől, 's hívásától fogom magamat felfüggeszteni.

'S Te kedves Barátom, miben töltöd idődet, Páphosz' berkeiben mulatozik e lelked a' szerelem' kis isteneivel; vagy a' sphaerák' régióiban az örök harmoniának titkait oldani tanul? Égve ohajtom bájosló lyrád' legújabb zengzeteit hallani. 'S imhol én is közlöm Veled kised Parnasszom' újabb termékeit. Fogadd olly kedvesen, a' millyen szíves barátsággal én azokat új esztendei ajándékul Néked bemutatom.

Élj boldogul! Az ég minden szebb áldásának teljét árssza reád; 's engedje, hogy még számosabb évek' enyészete után is virágzó testi, 's lelki erőben ragyoghass azon gyönyörű pályán, mellyen mind magadat mind Nemzetedet megdicsőítéd.

Erdő-Tarcsán 1818.-dik Esztendő első napján.

Közli: SZÜCSI JÓZSEF.

KÖNYVISMERTETÉS.

Doktori értekezések 1915-ben.

5. *Prém Loránd: Kövér Lajos élete és drámaírói pályája.* Budapest, Attila-nyomda, 1915. 8-r. 79 l.

Nagy gonddal és igyekvéssel készült kis monographia, a mely minden oldalról megvilágítja a korán elfelejtett drámaíró alakját, munkásságát és ügyesen bele tudja illeszteni a magyar dráma fejlődésének történetébe. Életrajzi adatait nagy szorgalommal állította össze, nem egyszer helyreigazítva Bayer József és Szinnyi József több téves adatát. Kevésbé sikerült az a fejezet, melyben az irodalmi hatásokat rajzolja. E tekintetben alig megy túl néhány bizonytalan és általános megállapításon. Bár Scribe iskolájához köti Kövér vígjátékait, egész határozottsággal ezt sem meri állítani. Dumas fiú hatását is érinti két helyen (Salamon Ferencz útmutatása után), holott érdemes lett volna ennek az épen akkor meginduló óriási világirodalmi iránynak első nyomait nálunk kissé részletesebben felkutatni. Épígy teljesen hiányzik a régibb magyar mesterek (Fáy, Kisfaludy) hatásának rajza is. Bár meg tudja állapítani Kövér helyét a magyar dráma fejlődésében, de elődeihez (így Szigligetihez is) szorosabban hozzákapcsolni — ezt meg sem kíséri. Jobb az egyes daraboknak részletes tárgyalása: a Bayertől eltanult módszerrel elég részletesen elemzi és veszi sorra vígjátékait, vázolja felépítésüket, kiemeli eredményeiket s hibáikat, ismerteti a kortársak, az akkori kritikusok felfogását és ítéletét róluk, szemmel tartja folyton az író egyéni fejlődését. Rövidebben végez komoly drámaival, melyek nem is érdemelnek nagyobb figyelmet. Végül ügyes összefoglaló képét adja írói egyéniségének és irodalomtörténeti jelentőségének. A függelékben Kövér műveinek bibliographiai adatait állítja össze.

6. *Vnitsko Berta: Jókai Mór drámai munkássága.* Budapest, Neuwald Illés utód. könyvnyomda, 1914. 8-r. 72 l.

Körülbelül ugyanezt lehetne elmondani Vnitsko Berta értekezéséről is. Gondosan és nagy buzgalommal állítja össze Jókai egyes drámáinak bibliographiai, színi adatait és életrajzi vonatkozásait, ízléssel és ítélettel elemzi drámáit, bár sokkal kevesebb önállósággal. A hol csak lehet, tartózkodik saját véleményének kockáztatásától s inkább idézi forrásait, még pedig Gregusst és Gyulai Pált ép olyan gonddal, mint Mikszáth

életrajzát és az akkori lapok nem mindig sikerült kritikáit. Az irodalmi források terén is csak általánosságok jut. Megállapítja ugyan a francia romantika cultusát: »Hatásos jeleneteknek, borzalmas képeknek egymásra halmozása, sirkert, öldöklés, méreg, szóval a francia romantikus drámáknak összes hatást kereső requisitumai megtalálhatók benne« — de behatóbb utánjárásra épügy nem vállalkozik, mint Prém Loránd Kövérnél. Csak két helyütt tér ki részletesebben a közvetlen forrásra: *Manlius Sinister*ben Victor Hugo és Dumas père drámáit, *Leventében* pedig Jókai saját vallomásait említi. A milyen dicséretre méltó buzgalommal készült különben az egyes művek tárgyalása, annyira elszietett az összefoglalás: a drámák műfaj szerint való osztályozása, Gyulai, Péterfy, Alexander, Négyesy összefoglaló ítéletei — egyéb semmi.

KIRÁLY GYÖRGY.

Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Irodalomtörténeti tanulmány. (Német Philologiai dolgozatok. XVII.) Budapest, Pfeiffer, 1915. 8-r. 114. l. Ára 4 K.

A könyvecske bevezetésre és négy fejezetre oszlik. A bevezetés az Angolországból kiinduló erkölcsi irányú folyóiratok keletkezését, fejlődését és terjedését vázolja beállítva e folyóiratainkat a közvetítő német és a közvetlen osztrák áramlaton át az irodalmi folytonosságba, rámutatva, hogy e jelenség nálunk szintén csak egy európai hullámgyűrű töredékének tekinthető. A folyóiratok tárgyalása három fejezetre oszlik; bizonyos központokhoz és személyekhez kapcsolva mindig a rövid virágzás után megszűnő lapok egy-egy csoportját ismerteti. A negyedik fejezet a folyóiratok kritikai részének fejlődését rajzolja meg.

Az első csoport, mint a legrégibb máig is élő napilapunk, a *Pressburger Zeitung* mellékletei, WINDISCH KÁROLY TEOFIL nevéhez és Pozsony városához fűződik. — Windisch sokoldalú működését e lapok különböző iránya mutatja. Az egyik *Der Freund der Tugend* (1767—69) szépirodalmi keretben erkölcsi oktatást céloz, a másikban *Pressburgisches Wochenblatt* már előtérbe lépnek a természetrajzi, gazdasági közlemények, filozófiai reflexiók, természetesen főként külföldről átvéve. — Szépen fejtegeti itt a szerző, hogy a kor nagy filozófusainak gondolatait, különösen a felvilágosodás eszméit, hogyan tükrözik vissza, terjesztik és népszerűsítik e folyóiratok. — Figyelmet érdemel még e csoportból az *Allgemeine deutsche Theaterzeitung*, melynek tárgyalásánál azonban a szerző csak általánosságokra szorítkozik.

A második fejezet a bécsi és pozsonyi akadémiai törekvések és az ezeket célzó tudományos folyóiratok e korbeli történetét tárgyalja. Bécs és Pozsony találkozása itt nem véletlen, — mert Pozsony minden kulturális törekvésében Bécsből kapta az impulsust. A hogy első magyar napilapjaink keletkezési helye Pozsony és Bécs lesz, ugy e tudományos folyóiratok is e helyekhez fűződnek. A magyarok először még csak mint munkatársak szerepelnek (*Realzeitung*), majd »tudóstársaság«-ban tömörülve külön lapot indítanak, az *Anzeigert*. Szerkesztője TERSZTYÁNSZKY DANIEL pozsonyi lakos, munkatársai majdnem mind magyarok, tartalma

kritikai és történelmi tárgyú. Az eddigi külföldi átvételekkel szemben itt már önállóság és a magyarság előtérbe nyomulása mutatkozik, magyar irodalmi és nyelvtudományi kérdéseket tárgyal. E bécsi lap folytatásának tekinthető WINDISCH két pozsonyi tudományos lapja, az *Ungrisches Magazin* és *Neues Ungrisches Magazin*. Tartalmuk Magyarország ismertetése földrajzi, történelmi, természettudományi, irodalomtörténeti szempontból az ország minden részében élő szakemberek tollából, tehát a szépirodalmat mellőző, szigorúan tudományos, a magyar kultúra és szellemi élet szolgálatában álló folyóiratok.

A szellemi ébredés Budán és Pesten — melynek folyóiratbeli törekvéseit szerző a harmadik csoportban tárgyalja — későbbi időpontra esik, mint Pozsonyban. A kezdet 1784-re, az egyetem Budára helyezésének évére tehető.¹ Ezután indul meg KOVACHICH lapja, a *Merkur von Ungarn* (1786—7), mely nem felelvén meg a hozzáfűzött várakozásoknak, gyorsan meg is szűnt. Tartalmaz személyi híreket és adatokat s néhány magyar irodalmi mű (Gyöngyösi, Dugonics) ismertetését. A legmagasabb színvonalon mind e folyóiratok közül SCHEDIUS lapja, a *Zeitschrift von und für Ungern* állott. Ezen lap megjelenése (1802—4) előtt ő már kiadott egy *Literarischer Anzeigert* (1798—99), mely főként tudományos műveket bírált. A *Zeitschrift* ellenben a művelődéstörténelmi közlemények mellett előtérbe helyezi a magyar irodalmi és nyelvészeti kérdéseket, ismerteti a megjelenő szépirodalmi műveket és részt vesz a nyelvújítás vitáiban. A lap tudományos értékét és színvonalát a korabeli külföldi irodalom is elismeri. Schedius lapjának folytatását czélozza LÜBECK folyóirata, az *Ungrische Miscellen* (1805—7). Úttörő e lapnak a kritikára vonatkozó elve: az irodalmi műveket az író személyére való tekintet nélkül objectiv kritikai alapon ismertetni. A tanulmány komoly hangú, tudományos színvonalú, talán túlságosan is tömör. A keretek nem engedték meg, hogy szerző a felkutatott nyelvészeti és irodalmi értekezéseket behatóbban tárgyalja, de legalább utat vágott a további kutatóknak. Az anyag áttekintése ügyes, a felosztás szempontjai határozottak, szorgalma és alaposága elismerést érdemel.

Adatai kiegészítéseül megemlítem, hogy a lappangó Rösler-féle *Kritischer Anzeiger*nek van egy 1804. májusáról keltezett *Ankündigungja*. (Nemz. Múz.: Not. libr. 1236.) Jelenti a folyóirat tervét, melynek, mint czíme is mutatja: *Kritischer Anzeiger der neuesten auswärtigen Literatur*, czélja Schediustól és Lübecktől eltérően a külföldi elsősorban német, de számottevőbb angol és francia tudományos munkák »streng unpartheyisch« bírálata. Szakavatottságát azzal bizonyítja, hogy előzőleg három és fél évig egy nagy könyvtár élén állt, külföldi kritikai lapba dolgozik, 1804. januárjától pedig a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* szerkesztője. Mindez eddig homályban lappangott, így Szinnyi 1800-ra teszi szerkesztői működésének kezdetét. Ez időpont már életkörülményeinél fogva is majdnem lehetetlenül korai. A másik megjegyzés, hogy a *Pressburger Zeitung*

¹ Ez az állítás vagy a szerző vagy a bíráló tévedése. Az egyetemet 1777-ben helyezték át Budára. A kapcsolatnak így megdől a föltett alapja. Szerk.

mellékleteként megjelent *Politische Gespräche aus dem Reiche der Todten* című lapnak nemcsak 1793—94, de további 1808-ig terjedő kötetei találhatók a Nemzeti Múzeum könyvtárban. (Eph. lit. 173/1.) Tekintve azonban, hogy a *Neuwieder Zeitung* szószerinti utánnyomata, folyóirataink története szempontjából nem lényeges létezésének megállapítása.

Az erdélyi folyóirat-irodalmat szerző nem vette tekintetbe. Jó lett volna, ha ez a dolgozat címéből, vagy előszavából kiváglik.

JAULUSZ ILONA.

Magyar Shakespeare-Tár. Kiadja a Kisfaludy-Társaság Sh.-bizottsága. Szerkeszti Ferenczi Zoltán. VIII. kötet. Budapest, Kilián, 1916. 8-r. 320 l.

Az idei kötet természetszerűen a britt költő emlékének van szentelve. Ez többi közt főleg abban jut kifejezésre, hogy a tartalmas közleményeket megelőzi Berzeviczy Albert: *Shakespeare és a magyar nemzetlélek*, valamint Beöthy Zsolt: *Shakespeare és Arany* című tanulmánya, melyeket a szerzők a Kisfaludy-Társaság febr. 6-iki, Shakespeare halálának háromszázados évfordulóját ünneplő közülésén felolvastak. BERZEVICZY finom elemzéssel keresi az okokat, melyekben Sh. magyarországi népszerűsége gyökeredzik s ezeket főképp néplélektani rokonságban találja. Ez a rokonság a következő pontokba foglalható: Sh. szomorú-, valamint vígjátékaiban gyakran merít a népköltés oly motivumaiból, melyek a mi népköltészetünkben is otthonosak; — színműveinek nagy része a történelem talajából nőtt ki; — tárgyuk legtöbbször harcz és küzdelem; — a magyar természettel közös személyeinek makacssága, dacza, mely nem mindig ment a kevélységtől; — ennek következtése a gyakori egyenlenség és pártusa; — külső támadással szemben azonban a minden ellentétet összeforrasztó hazaszeretet; — tőle elválaszthatatlan a szabadság izzó szeretete; — a politikai szabadságszeretet, valamint egész világnézete azonban az egyéni szabadság és egyéni felelősség szilárd alapján épül föl; — vonzó ránk nézve Sh. személyeiben nyilvánuló szónoki képesség, a rábeszélés művészete, melynek a magyar mindig szívesen hódolt; — ez a szónoki ösztön, mint drámai motívum, gyakran szerelenségekbe, erős túlzásokba visz; — de ép ezért a nagy szenvedélyek drámai megjelenítője; — végül sajátságos, de ép ezért nekünk rokonszenves, hogy férfias költészetének legszebb, leggyöngédebb alkotásai az ő nőalakjai, melyek, egy-két szükségszerűen torz és gonosz jellemet nem számítva, a nemes nőiességnak eszményei. Ezek, rövidre fogva, azok a sajátságok, melyek a magyar nemzetlélek jellemző tulajdonságai is lévén, Sh.-t számunkra rokonná és kedvessé teszik.

BEÖTHY ZSOLT mélyenjáró tanulmánya Sh. és Arany közt von párhuzamot, de nem a külső adatokat keresi, sem Sh.-nek Aranyra tett hatását, hanem az élet hatásainak összevetését, melyek a két szellemet érték és vezették. Ezek igazán értékesek a lelki élet bűvára előtt, de egyszersmind elméleti tanulságot is nyújtanak, s ez az, hogy a művészi alkotásoknak igazi csírája az életbenyomásokat kísérő érzéseinkben van.

Ezeket vizsgálva csodálatos hasonlatosságot találunk a két költő életének és működésének viszonyaiban. Sh. lelki életének három korszaka van: az ifjú optimismus kora (a Szentivánéji álmotól a Velencei kalmárig); a nagy tragédiák kora (Caesartól Hamleten át Macbethig); s a rövid búcsúkor (Cymbeline, Téli rege, VIII. Henrik s a Vihar). Arany élete is három, érzelmi tartalmára teljesen hasonló korszakra oszlik: a forradalom előtti, az ifjú optimismus kora (Toldi, derült balladás költeményei); a forradalom utáni, a tragédiák kora (sötét lírája, a tragikus balladák, Buda Halálának komor végzetessége); s öreg kor, a búcsú kora (Toldi Szerelmének bánatos pompája, az Őszikék búcsúhangjai).

A kötet többi — részben nem magyar vonatkozású — közleménye értékes irodalomtörténeti részlettanulmányokkal szolgál. HEINRICH GUSZTÁV: Ayres és Shakespeare kapcsolatának mai eredményeit állapítja meg. ANGYAL PÁL a büntetőjog lélektanának szempontjából fejtegeti Lady Macbeth szerepét, mint fölbujtóét. LATZKÓ HÚGÓ érdekesen mutatja be az írók harcát Sh. korában. WEBER ARTÚR Sh. és a legújabb német irodalom viszonyát fejtegeti. BAYER JÓZSEF P. Szathmáry Károly *Julia* című elbeszélésében lévő »Romeo és Julia« motivumról ír. RÓZSA DEZSŐ folytatja tanulmányát Sh. előzőiről és Greene regényírói működését mutatja be. CZEKE MARIANNE szövegkritikai módszerrel bonczolja Lemouton Emilia Sh. fordításait (I. rész). BODROGI LAJOS Albrecht-tel vitatkozik Sh. Szeget szeggel cz. vígjátékáról. FERENCZI ZOLTÁN a régibb Sh.-emlékünnepeket újítja fel, különösen az első magyar Sh.-jubilaumot 1864-ben. Irodalmi ismertetések, vegyes cikkek és az 1914-iki magyar Sh.-könyvészet fejezik be a gazdag tartalmú kötetet.

K. E.

HELYREIGAZÍTÁS.

Az IK. II. füzetében a 181. lapon említett Balzac-regény címe helyesen: *La peau de chagrin*.

REPERTORIUM.

- Babits Mihály.* Recitativ. — *Ism. B. L. Magy. Hirl.* 127. sz.
Balogh György (Vasadi). A hol az ágyú szól. Kék vizek mellett. — *Ism. d. Budap. Szemle* 165. köt. 471—474. l.
Bayer József. Magyar színészeti kuriozum 1802-ből. *EPHK.* 289—298. l.
Beöthy Zsolt. Shakespeare és Arany. *Bud. Szemle* 165. köt. 321—332. l.
Beöthy Zsolt. Jelentés az 1913—4. évi Péczely-regénypályázatról. *Akad. Értes.* 157—160. l.
Charmatz, Richard. Kürnberger und Széchenyi. *P. Loyd* 127. sz.
Concha Győző. Montalembert és Eötvös a harminczas években. *Budap. Szemle* 166. köt. 1—27. l.
Császár Elemér. Jelentés a Bulyovszky-jutalomról. *Akad. Értes.* 255—258.
Csathó Kálmán. Dr. Sztrakoniczky Kálmán. *M. Figyelő.* II. 461. l.
Csergő Hugó. A mi szívünk asszonya. *Ism. Hét.* 10. sz. — *Révész Béla.* Népszava 92. sz.
Csukovits Sándor. Bolond Miska. (Az első magyar humoros lap életéből.) *Temesv. Hirl.* 14. szám.
Csukovits Sándor. Az önkényuralom cenzurás világából. *U. o.* 10. szám.
Décsi Lajos. A háború és a magyar irodalomtörténet. *Irodalomtört.* 161—166. l.
Eötvös Károly. Világ 105. sz. — *Bud. Hirl.* 105. sz.
Erdős René. Az új sarj. *Ism. Mohácsi Jenő. P. Lloyd.* 69. sz.
Ferenczi Zoltán. Balassa Bálint és Ferencz haláláról *Vizkeleti Tamás* († 1611.) egykorú naplójában. *Akad. Értes.* 180. l.
Ferenczi Zoltán. Jelentés a gróf Karátsonyi-pályázatról. *Akad. Értes.* 241—258. l.
Friedmann, Bernhard. Karl Eötvös. *Pest. Journ.* 106. sz.
Friedreich István. Gróf Széchenyi István élete. II. köt. — *Ism. Imre Sándor.* *Irodalomtört.* 208—210. l.
Gyóni Géza. Bud. Hirl. 82. sz.
Gyóni Géza. Levelek a Kálváriáról. *Ism. ik. Budap. Hirl.* 114. sz.
Gyóni, G. Auf polnischen Fluren. Übers. von Sigmar Mering. — *Ism. E. F. Berlin. Tageblatt* 68. sz.
Harsányi Lajos. Halálfejtő pille. — *Ism. Kocsis László. Veszprémi Hirl.* 4. sz.
Haypál Benő. Eötvös Károly ravatalánál. *Világ* 108. sz.
Hevesi Sándor. A régi népszínmű és a magyar nóta. *P. Napló* 107. sz.
Huszár Vilmos. A magyar irodalom helye az európai irodalomban. *Budap. Szemle* 166. köt. 249—270. l.
Jósika Miklós b. Négy—levél. Közli Szász Béla. *Akad. Értes.* 171—174. l.
Kardos Lajos. A »Falu Bolondja« Aranynál. *Budap. Szemle* 166. köt. 106—114. l.
Kéki Lajos. Élmények és emlékek Baksay Sándor elbeszéléseiben. *Budap. Szemle* 166. köt. 271—279. l.
Kosztolányi Dezső. Bűbájosok. — *Ism. Bálint Lajos. Világ* 100. sz. — *L. L. Pesti Napló* 112. sz. — *B. L. Magy. Hirl.* 127. sz.

- Lakatos László.* Ágai Adolf. P. Napló 91. sz.
Lienert, M. G. Die Tragödie des Menschen. Neue Zürich. Ztg. 208. sz.
Malonyay Dezső. Bud. Hirl. 114. sz.
Mezei Ernő. Emlékezés a »vajdára.« (Eötvös Károlyról szól.) Világ 118. sz.
Milolay István. Eötvös Károly. Alkotmány 116. sz.
Molnár Ferencz. Egy haditudósító emlékei. — Ism. vg. Budapest. Szemle 165. köt. 466—470. l.
Négyesy László. Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról. Akad. Értes. 237—240. l.
Pásztor Árpád. Vengerkák. — Ism. Mohácsi Jenő. P. Lloyd 69. sz.
Pitroff Pál. A Nemzeti Színház gyermekkorából. Bud. Hirl. 76. sz.
Radó Antal. Háborús strófák. — Ism. ys. Budapest. Szemle 166. köt. 308—309. l.
Rákosi Jenő. A magyarságért. — Ism. Szász Károly. Irodalomtört. 210—215. l.
Rédei Kornél. Szigligeti és a magyar népszínmű. Tiszántúl 94. sz.
Rubinyi Mózes. Jókai és Mikszáth. Budapest. Szemle 165. köt. 422—433. l.
Szabolcska Mihály. Háborús versek könyve. — Ism. ys. Budapest. Szemle 166. köt. 303—308. l.
Szederkényi Anna. Amig egy asszony eljut odáig... Ism. H. A. Pesti Napló 127. sz.
Szinnyi Ferencz. Jelentés az 1915-ik évi Vojnits-jutalomról. Akad. Értes. 160—166. l.
Szomory Dezső. A pékné. — Ism. Mohácsi Jenő. P. Lloyd 69. sz.
 — H. A. Hét 7. sz. — Sz. Pesti Napló 100. sz.
Tolnai Vilmos. Arany Kép-mutatójának személyes vonatkozásai. Irodalomtört. 167—179. l.
Tormay Cécile. Emberek a kövek között. — A régi ház. — Ism. Horváth János. Budapest. Szemle 166. köt. 310—316. l.
Törökne Kovács Hermin. A tüzes hajnal. — Ism. Anka János. Alkotmány 100. sz.
Trócsányi Zoltán. Heltai Gáspár szókincse. M. Nyelv 159—164. l.
Túri Béla. A Széchenyi-Kossuth-probléma. Alkotmány 114. sz.
Váczy János. Jelentés a gr. Teleki-pályázatról. Akad. Értes. 221—236. l.
Vanczák János. Vér és vas. — Költeményei. Ism. Csizmadia Sándor. Népszava 93. sz.
Vargha Gyula. Költeményei. — Ism. Muraközy Gyula. Prot. egyh. isk. Lap 1. sz.
Vézner Károly. Háborús népköltészet. Délmagyarország 42—45. sz.
 vg. Eötvös Károly. 1842—1916. Budapest. Szemle. 166. köt. 296—299. l.
Viharos. Eötvös Károly írásairól. Világ 105. sz.
Viszola Gyula. Széchenyi első négy művének nyelvéről. M. Nyelv 103—113. 150—159. l.
Vörös Sándor. Háborús költészetünk. Eperjesi Lapok 9., 10. sz.
Wlassics Tibor. Világok tusáján. — Ism. ys. Budapest. Szemle 166. köt. 309. l.
Zolnai Béla. Mikes Törökországi Leveleinek keletkezéséhez. — Ism. Király György. Irodalomtört. 206—208. l.
Zsigmond Ferencz. A magyar irodalom-történetírás munkája 1915-ben. Irodalomtört. 185—201. l.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent IRODALOMTÖRTÉNETI MŰVEK:

- Badics Ferencz.** Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei. Ára 2 kor.
- Bayer József.** A nemzeti játékszín története. 2 kötet. Ára 14 kor. — Egy magyar Eszther-dráma. Ára 60 fill. — Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Ára 2 kor.
- Coelius (Bánffy) Gergely.** Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása. (1537.) Bevezetéssel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Ára 2 kor.
- Császár Elemér.** Verseghy Ferencz élete és művei. Verseghy arczképével. Ára 6 kor. — Bessenyei akadémiai törekvései. Ára 1 kor. 50 fill. — A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Ára 3 kor.
- Ferenczi Zoltán.** Deák élete. 3 kötet. Ára 12 kor. — Petőfi és a socialismus. Ára 1 kor.
- Gyulai Pál.** Kritikai dolgozatok. 1854—1861. Ára 5 kor. — Bírálatok. 1861—1903. Ára 5 kor.
- Hellebrant Árpád.** A M. T. Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke. Ára 4 kor.
- Horváth Cyrill.** Joannes Vercellensis és a magyar Margit-legenda. Ára 90 fill.
- Irodalomtörténeti Közlemények.** Szerkeszti az I—II. évfolyamot *Ballagi Aladár*, a III—XXIII-at *Szilády Áron*, a XXIV—XXV-et *Császár Elemér*. (Eddig 25 évfolyam 1891—1915.) Minden évfolyam 4 füzetben. Egy-egy teljes évfolyam ára 10 kor. Egyes füzet 3 kor.
- Katona Lajos.** Temesvári Pelbárt példái. Ára 1 kor. 20 fill. — A Teleki-codex legendái. Ára 1 kor. 60 fill. — Alexandriai Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban. Ára 1 kor. 60 fill.
- Kazinczy Ferencz levelezése.** Közzéteszi dr. Váczy János. I—XXI. kötet. 1763—1831-ig. Minden kötet ára 10 kor.
- Komjáthy B.** Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyelven. Krakó 1533. Ára 6 kor.
- Költők tára,** Régi magyar — Szerkeszti Szilády Áron. — V. kötet: (Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály, 1542—1560.) Ára 4 kor. — VI. kötet: (Szegedi Kis István, Cziráki Balázs, Armbrüst Kristóf, Máday Mihály, Sarlóközi névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Tőke Ferencz, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Barát István, Nagyfalvi György, Vilmányi Libécz Mihály, Békési Balázs, Névtelenek. 1545—1556.) Ára 6 kor. — VII. kötet: (Erdélyi Máté, Fráter Gáspár, Pesti György, Kükköllei névtelen, Torkos János, Varsányi György, Szerémi Illyés, Dávid Ferencz, Huszár Gál, Méliusz Péter, Németi Ferencz, Szendrei névtelen, Bessenyei Jakab, Tuba Mihály, Bornemisza Péter, Karádi névtelen Feinemeti névtelen, Dobokai Mihály, Névtelenek. 1560—1566.) Ára 4 kor.

XVII. századbeli magyar költők művei. Gyöngyösi István összes költeményei. I. kötet. Kiadja Badics Ferencz. Ára 12 kor.

Könyvtár, Régi magyar. — Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 25. k. Földi János költeményei. (Mixich Lajos kiadása.) Ára 3 kor. — 26. k. Szentjóbi Szabó László költeményei. (Gálos Rezső k.) Ára 5 kor. — 27. k. Magyarai István: Az országokban való sok romlásoknak okairól. (Ferenczi Zoltán k.) Ára 5 kor. — 28. k. Földi János magyar grammatikája. (Gulyás Károly k.) Ára 6 kor. — 29. k. Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve. (Rubinyi Mózes k.) Ára 3 kor. — 30. k. Bessenyei György: Az embernek próbája, 1772 és 1803. (Harsányi István k.) Ára 5 kor. — 31. k. Apollonius históriája, 1591. (Berecz Sándor k.) Ára 3 kor. — 32. k. Csiksomlyói iskoladramák. (Alszeghy Zsolt és Szilávik Ferencz k.) Ára 4 kor. — 33. k. Illei János: Tornyos Péter. (Alszeghy Zsolt k.) Ára 1 kor. 60 fill. — 34. Kazinczy Ferencz: Az amerikai Podocz és Kazimir. (Weber Arthur k.) Ára 1 kor. 60 fill. — 35. Sziveket ujtó bokréta. (Versényi György k.) Ára 3 kor. — 36. Heltai Gáspár: Háló. (Trócsányi Zoltán k.) Ára 5 K.

Melich János. Révai Miklós nyelvtudománya. Ára 1 kor.

Molnár Albert (Szeñcz) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással. Ára 9 kor.

Nagy Sándor dr. Szombatos codexek. Ára 60 fill.

Pesti Gábor. Nouum Testamentum. — Wy Testamentum magyar nyelven. 1536. Korhű kiadás, merített papíron. Ára 6 kor.

Pollák Miksa. Arany János és a biblia. Ára 3 kor. 60 fill.

Báró Radvánszky Béla. Rimay János munkái. Ára 9 kor.

Szabó Károly. Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I. kötet. Ára 8 kor. Ugyanaz II. kötet: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Ára 9 kor. Ugyanaz III. kötet: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írták Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Két részben, ára 22 kor.

Szinnyei Ferencz. Jósika Miklós. Ára 2 kor. 40 fill.

Szücsi József. Bajza József. Ára 5 kor.

Váczy János. Tompa Mihály életrajza. Ára 5 kor. — A nyelvújítás győzelme. Ára 1 kor. 60 fill. — Kazinczy Ferencz és kora. I. köt. Ára 12 kor.

Vértesy Jenő. A magyar romantikus dráma. (1837—1850.) Ára 5 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

Budapest, 1916. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.